వికలాంగుల హక్కుల చట్టం- 2016

సెక్షన్ల ఏర్పాటు

అధ్యాయం 1

పరిచయము

సెక్షన్‌లు

1. సంక్షిప్త శీర్షిక మరియు ఆరంభం.

2. నిర్వచనాలు.

రెండవ అధ్యాయం

హక్కులు మరియు అర్హతలు

3. సమానత్వం మరియు వివక్షారహితం.

4. వికలాంగులైన మహిళలు, చిన్నారులు

5. సమాజ జీవనం.

6. క్రూరత్వం మరియు అమానవీయ ప్రవర్తన నుండి రక్షణ.

7. దుర్వినియోగం, హింస మరియు దోపిడీ నుండి రక్షణ.

8. రక్షణ మరియు భద్రత.

9. ఇల్లు, కుటుంబం.

10. పునరుత్పత్తి హక్కులు.

11. ఓటింగ్ లో ప్రవేశం.

12. న్యాయం అందుబాటు.

13. చట్టపరమైన సామర్థ్యం.

14. సంరక్షకత్వానికి అవకాశం కల్పించింది.

15. అండగా నిలిచేందుకు అధికారుల నియామకం.

అధ్యాయం III

విద్య

16. విద్యా సంస్థల కర్తవ్యం.

17. సమ్మిళిత విద్యను ప్రోత్సహించడానికి మరియు సులభతరం చేయడానికి నిర్దిష్ట చర్యలు.

18. వయోజన విద్య..

అధ్యాయం IV

నైపుణ్య అభివృద్ధి మరియు ఉపాధి కల్పన

19. వృత్తి శిక్షణ, స్వయం ఉపాధి..

20. ఉద్యోగాల్లో వివక్షారహితం.

21. సమానావకాశాల విధానం..

22. రికార్డుల నిర్వహణ..

23. ఫిర్యాదుల పరిష్కార అధికారి నియామకం.

అధ్యాయం V

సామాజిక భద్రత, ఆరోగ్యం, రిహాబిలిటేషన్ మరియు రిక్రియేషన్

24. సామాజిక భద్రత.

25. హెల్త్ కేర్.

26. బీమా పథకాలు.

27. పునరావాసం.

28. రీసెర్చ్ అండ్ డెవలప్ మెంట్.

29. సంస్కృతి మరియు వినోదం.

30. క్రీడా కార్యకలాపాలు..

ఆరవ అధ్యాయం

బెంచ్ మార్క్ వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తుల కొరకు ప్రత్యేక నిబంధనలు

31. అంగవైకల్యం ఉన్న పిల్లలకు ఉచిత విద్య.

32. ఉన్నత విద్యా సంస్థల్లో రిజర్వేషన్లు..

33. రిజర్వేషన్ల కోసం పోస్టుల గుర్తింపు..

34. రిజర్వేషన్..

35. ప్రైవేటు రంగంలోని ఉద్యోగులకు ప్రోత్సాహకాలు.

36. స్పెషల్ ఎంప్లాయిమెంట్ ఎక్స్ఛేంజ్..

37. ప్రత్యేక పథకాలు, అభివృద్ధి కార్యక్రమాలు..

ఏడవ అధ్యాయం

అధిక మద్దతు అవసరాలు ఉన్న వికలాంగుల కొరకు ప్రత్యేక నిబంధనలు

38. అధిక మద్దతు ఉన్న వికలాంగుల కోసం ప్రత్యేక నిబంధనలు.

ఎనిమిదవ అధ్యాయం

సముచితమైన ప్రభుత్వాల విధులు మరియు బాధ్యతలు

39. అవగాహన కార్యక్రమాలు..

40. ప్రాప్యత..

41. రవాణా సదుపాయాల కల్పన.

42. ఇన్ఫర్మేషన్ అండ్ కమ్యూనికేషన్ టెక్నాలజీకి ప్రాప్యత.

43. వినియోగ వస్తువులు..

44. యాక్సెసబిలిటీ నిబంధనలను తప్పనిసరిగా పాటించాలి.

45. ప్రస్తుతం ఉన్న మౌలిక సదుపాయాలు, ప్రాంగణాలను అందుబాటులోకి తీసుకురావడానికి కాలపరిమితి మరియు ఆ ప్రయోజనం కోసం కార్యాచరణ.

46. సర్వీస్ ప్రొవైడర్ల ద్వారా యాక్సెస్ చేసుకోవడానికి కాలపరిమితి.

47. మానవ వనరుల అభివృద్ధి..

48. సోషల్ ఆడిట్..

అధ్యాయం 9

వికలాంగుల కొరకు సంస్థల యొక్క నమోదు మరియు అటువంటి సంస్థలకు గ్రాంట్లు

49. సమగ్ర అథారిటీ..

50. రిజిస్ట్రేషన్..

51. దరఖాస్తు మరియు రిజిస్ట్రేషన్ సర్టిఫికేట్ మంజూరు.

52. రిజిస్ట్రేషన్ల రద్దు..

53. నివేదన.

54. కేంద్ర లేదా రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలచే స్థాపించబడిన లేదా నిర్వహించబడే సంస్థలకు వర్తించదు.

55. రిజిస్టర్డ్ సంస్థలకు సాయం..

పదవ అధ్యాయం

నిర్దిష్ట వైకల్యాల యొక్క ధృవీకరణ

56. నిర్దిష్ట వైకల్యాల మదింపు కొరకు మార్గదర్శకాలు.

57. సర్టిఫికేషన్ అధికారుల హోదా..

58. సర్టిఫికేషన్ ప్రక్రియ..

59. సర్టిఫికేషన్ అథారిటీ నిర్ణయానికి వ్యతిరేకంగా అప్పీల్ చేయండం.

అధ్యాయం XI

వైకల్యంపై కేంద్ర, రాష్ట్ర సలహా బోర్డులు, జిల్లా స్థాయి కమిటీ

60. వికలాంగులపై కేంద్ర సలహా మండలి ఏర్పాటు.

61. సభ్యుల సేవా నిబంధనలు మరియు షరతులు.

62. అనర్హతలు..

63. సభ్యుల సీట్ల రద్దు..

64. అంగవైకల్యంపై కేంద్ర సలహా మండలి సమావేశాలు.

65. అంగవైకల్యంపై కేంద్ర సలహా మండలి విధులు.

66. వైకల్యంపై రాష్ట్ర సలహా మండలి.

67. సభ్యుల సేవా నిబంధనలు మరియు షరతులు.

68. అనర్హత వేటు..

69. సీట్లకు సెలవు/వెకేషన్..

70. అంగవైకల్యంపై రాష్ట్ర సలహా మండలి సమావేశాలు.

71. వైకల్యంపై స్టేట్ అడ్వైజరీ బోర్డు విధులు.

72. వికలాంగులపై జిల్లా స్థాయి కమిటీ.

73. ఖాళీలు ప్రొసీడింగ్స్ చెల్లుబాటు కావు.

12వ అధ్యాయం

వికలాంగుల కొరకు చీఫ్ కమీషనర్ మరియు రాష్ట్ర కమీషనర్

74. చీఫ్ కమిషనర్, కమిషనర్ల నియామకం.

75. చీఫ్ కమిషనర్ విధులు..

76. చీఫ్ కమిషనర్ సిఫార్సు మేరకు సంబంధిత అధికారుల చర్యలు.

77. చీఫ్ కమిషనర్ అధికారాలు..

78. చీఫ్ కమీషనర్ యొక్క వార్షిక మరియు ప్రత్యేక నివేదికలు.

79. రాష్ట్రాలలో స్టేట్ కమిషనర్ల నియామకం.

80. రాష్ట్ర కమీషనర్ విధులు.

81. రాష్ట్ర కమీషనర్ సిఫార్సు మేరకు సంబంధిత అధికారుల చర్యలు.

82. రాష్ట్ర కమీషనర్ అధికారాలు.

83. రాష్ట్ర కమీషనర్ యొక్క వార్షిక మరియు ప్రత్యేక నివేదికలు.

13వ అధ్యాయం

ప్రత్యేక కోర్టు

84. ప్రత్యేక కోర్టు..

85. స్పెషల్ పబ్లిక్ ప్రాసిక్యూటర్.

అధ్యాయం XIV

వికలాంగుల కొరకు జాతీయ నిధి

86. వికలాంగుల కోసం జాతీయ నిధి.

87. అకౌంట్స్ అండ్ ఆడిట్..

అధ్యాయం XV

వికలాంగుల కొరకు రాష్ట్ర నిధి

88. వికలాంగుల కోసం రాష్ట్ర నిధి.

అధ్యాయం XVI

నేరములు మరియు జరిమానాలు

89. చట్టం యొక్క నిబంధనలు లేదా దాని కింద చేసిన నియమనిబంధనలను ఉల్లంఘించినందుకు శిక్ష.

90. కంపెనీల నేరాలు..

91. బెంచ్ మార్క్ వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తుల కోసం ఉద్దేశించిన ఏదైనా ప్రయోజనాన్ని మోసపూరితంగా పొందినందుకు శిక్ష.

92. అఘాయిత్యాలకు పాల్పడితే శిక్ష..

93. సమాచారం అందించడంలో విఫలమైనందుకు శిక్ష.

94. సముచిత ప్రభుత్వం యొక్క ముందస్తు అనుమతి.

95. ప్రత్యామ్నాయ శిక్షలు..

అధ్యాయం XVII

ఇతరములు

96. ఇతర చట్టాల అమలును నిషేధించలేదు.

97. సదుద్దేశంతో తీసుకున్న చర్యలకు రక్షణ.

98. కష్టాలను తొలగించే అధికారం.

99. షెడ్యూలును సవరించే అధికారం..

100. నిబంధనలు రూపొందించే అధికారం కేంద్ర ప్రభుత్వానికి ఉంది.

101. నిబంధనలు రూపొందించే అధికారం రాష్ట్ర ప్రభుత్వానికి ఉంది.

102. రద్దు, పొదుపు..

షెడ్యూల్..

వికలాంగుల హక్కుల చట్టం- 2016

చట్టము సంఖ్య 49 ఆఫ్ 2016

[27 *డిసెంబర్*, 2016]

వికలాంగుల హక్కులపై ఐక్యరాజ్యసమితి ఒడంబడికకు, దానికి సంబంధించిన లేదా యాదృచ్ఛికమైన విషయాలను అమలు చేసే చట్టం.

ఐక్యరాజ్యసమితి జనరల్ అసెంబ్లీ 2006 డిసెంబర్ 13 వ తేదీన వికలాంగుల హక్కుల ఒప్పందాన్ని ఆమోదించింది.

మరియు పైన పేర్కొన్న కన్వెన్షన్/ ఒప్పందం వికలాంగుల సాధికారత కొరకు ఈ క్రింది సూత్రాలను నిర్దేశిస్తుంది:

(ఎ) స్వాభావిక గౌరవాన్ని గౌరవించడం, వ్యక్తిగత స్వయంప్రతిపత్తితో సహా తన స్వంత ఎంపికలు చేసుకునే స్వేచ్ఛ మరియు వ్యక్తుల స్వతంత్రత;

(బి) వివక్షారహితం;

(సి) సమాజంలో పూర్తి మరియు సమర్థవంతమైన భాగస్వామ్యం మరియు చేరిక;

(డి) మానవ వైవిధ్యం మరియు మానవత్వంలో భాగంగా వికలాంగుల వ్యత్యాసాన్ని గౌరవించడం మరియు అంగీకరించడం;

(ఇ) సమానావకాశాలు;

(ఎఫ్) ప్రాప్యత;

(జి) స్త్రీపురుషుల మధ్య సమానత్వం;

(హెచ్) వైకల్యం ఉన్న పిల్లల అభివృద్ధి చెందుతున్న సామర్థ్యాల పట్ల గౌరవం మరియు వైకల్యం ఉన్న పిల్లలు వారి గుర్తింపులను పరిరక్షించుకునే హక్కును గౌరవించడం;

అయితే ఈ ఒప్పందంపై భారత్ సంతకం చేసింది.

2007 అక్టోబర్ 1వ తేదీన ఈ ఒప్పందాన్ని భారత్ ఆమోదించింది.

మరియు పైన పేర్కొన్న ఒప్పందాన్ని అమలు చేయడం అవసరమని భావిస్తారు.

భారత రిపబ్లిక్ అరవై ఏడవ సంవత్సరంలో పార్లమెంటు ఈ క్రింది విధంగా చట్టం చేసింది:-

అధ్యాయం 1

పరిచయం

1. సంక్షిప్త శీర్షిక మరియు ప్రారంభం: (1) ఈ చట్టాన్ని ***వికలాంగుల హక్కుల చట్టం,*** *2016* అని పిలవవచ్చు.

(2) కేంద్ర ప్రభుత్వం అధికారిక గెజిట్ లో నోటిఫికేషన్ ద్వారా నిర్ణయించిన తేదీ నుంచి ఇది అమల్లోకి వస్తుంది..

2. **నిర్వచనాలు..**— ఈ చట్టంలో, సందర్భానికి అవసరమైతే తప్ప/ సందర్భానుసారం,-

(ఎ) "**అప్పీలేట్ అథారిటీ**" అంటే సెక్షన్ 14 యొక్క సబ్ సెక్షన్ (3) లేదా సెక్షన్ 53 యొక్క సబ్ సెక్షన్ (1) కింద నోటిఫై చేయబడిన లేదా సెక్షన్ 59 యొక్క సబ్ సెక్షన్ (1) కింద నియమించబడిన అథారిటీ;

(బి) "**సముచితమైన ప్రభుత్వం**" అంటే:----

(i) కేంద్ర ప్రభుత్వం లేదా ఆ ప్రభుత్వం పూర్తిగా లేదా గణనీయంగా నిధులు సమకూర్చిన ఏదైనా సంస్థకు సంబంధించి, లేదా కంటోన్మెంట్ల చట్టం, 2006 (41 ఆఫ్ 2006) కింద ఏర్పాటు చేయబడిన కంటోన్మెంట్ బోర్డుకు సంబంధించి;

(ii) కంటోన్మెంట్ బోర్డు, రాష్ట్ర ప్రభుత్వం కాకుండా, రాష్ట్ర ప్రభుత్వం ద్వారా పూర్తిగా లేదా గణనీయంగా నిధులు సమకూర్చబడిన రాష్ట్ర ప్రభుత్వం లేదా ఏదైనా రాష్ట్ర ప్రభుత్వానికి సంబంధించి.

(సి) "***అవరోధం***" అంటే సమాజంలో వికలాంగుల పూర్తి మరియు సమర్థవంతమైన భాగస్వామ్యానికి ఆటంకం కలిగించే కమ్యూనికేషన్, సాంస్కృతిక, ఆర్థిక, పర్యావరణ, సంస్థాగత, రాజకీయ, సామాజిక, వ్యక్తిగత లేదా నిర్మాణాత్మక కారకాలతో సహా ఏదైనా అంశం;

(డి) "***సంరక్షణ-ప్రదాత***" అంటే వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తికి చెల్లింపుతో లేదా లేకుండా సంరక్షణ, మద్దతు లేదా సహాయాన్ని అందించే తల్లిదండ్రులు మరియు ఇతర కుటుంబ సభ్యులతో సహా ఎవరైనా వ్యక్తి;

(ఇ) "***సర్టిఫైయింగ్ అథారిటీ***" అంటే సెక్షన్ 57 లోని సబ్ సెక్షన్ (1) కింద నియమించబడిన అథారిటీ;

(ఎఫ్) "***కమ్యూనికేషన్***" అనేది సమాచార పద్దతులు, భాషలు, టెక్స్ట్ యొక్క ప్రదర్శన, బ్రెయిలీ, స్పర్శ కమ్యూనికేషన్, సంకేతాలు, పెద్ద ముద్రణ, ప్రాప్యత మల్టీమీడియా, రాతపూర్వక, ఆడియో, వీడియో, దృశ్య ప్రదర్శనలు, సంకేత భాష, సాదా-భాష, మానవ-రీడర్, ఆగ్మెంటేటివ్ మరియు ప్రత్యామ్నాయ పద్ధతులు మరియు అందుబాటులో ఉన్న సమాచార మరియు కమ్యూనికేషన్ సాంకేతికత;

(జి) "***కాంపిటెంట్ అథారిటీ***" అంటే సెక్షన్ 49 కింద నియమించబడిన అథారిటీ;

(హెచ్) "***వివక్ష***" అంటే, వైకల్యం ఆధారంగా ఏదైనా వ్యత్యాసం, బహిష్కరణ, పరిమితి, ఇది రాజకీయ, ఆర్థిక, సామాజిక, సాంస్కృతిక, పౌర లేదా మరే ఇతర రంగంలో అన్ని మానవ హక్కులు మరియు ప్రాథమిక స్వేచ్ఛల యొక్క ఇతరులతో సమాన ప్రాతిపదికన గుర్తింపు, ఆనందం లేదా అభ్యాసాన్ని బలహీనపరచడం లేదా రద్దు చేయడం యొక్క ఉద్దేశ్యం లేదా ప్రభావం మరియు అన్ని రకాల వివక్ష మరియు సహేతుకమైన వసతి నిరాకరణ;

(ఐ) "***వ్యవస్థాపన***"లో ప్రభుత్వ స్థాపన మరియు ప్రైవేట్ (ఎస్టాబ్లిష్మెంట్) వ్యవస్థాపన ఉంటాయి;

(జె) "***నిధి***" అంటే సెక్షన్ 86 కింద ఏర్పాటు చేయబడిన జాతీయ నిధి;

(కె) "***ప్రభుత్వ స్థాపన***" అంటే కంపెనీల చట్టం, 2013 (2013 యొక్క 18) యొక్క సెక్షన్ 2 లో నిర్వచించిన విధంగా కేంద్ర చట్టం లేదా రాష్ట్ర చట్టం లేదా ఒక అథారిటీ లేదా ప్రభుత్వానికి చెందిన లేదా నియంత్రించబడే లేదా సహాయం పొందిన సంస్థ లేదా ప్రభుత్వ సంస్థ ద్వారా స్థాపించబడిన కార్పొరేషన్;

(యల్) "***విశేష మద్దతు***" అంటే శారీరక, మానసిక మరియు ఇతరత్రా తీవ్రమైన మద్దతు, ఇది రోజువారీ కార్యకలాపాలకు ప్రామాణిక వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తికి అవసరం కావచ్చు, సౌకర్యాలను పొందడానికి మరియు విద్య, ఉద్యోగం, కుటుంబం మరియు సమాజ జీవితం మరియు చికిత్స మరియు చికిత్సతో సహా జీవితంలోని అన్ని రంగాలలో పాల్గొనడానికి స్వతంత్ర మరియు సమాచారంతో కూడిన నిర్ణయం తీసుకోవచ్చు;

(ఎం) "***సమ్మిళిత విద్య***" అంటే వైకల్యం ఉన్న మరియు లేని విద్యార్థులు కలిసి నేర్చుకునే ఒక విద్యా వ్యవస్థ మరియు వైకల్యం ఉన్న వివిధ రకాల విద్యార్థుల అభ్యసన అవసరాలను తీర్చడానికి బోధన మరియు అభ్యసన వ్యవస్థ తగిన విధంగా మార్చబడుతుంది;

(యన్) "***ఇన్ఫర్మేషన్ అండ్ కమ్యూనికేషన్ టెక్నాలజీ***" అనేది టెలికాం సేవలు, వెబ్ ఆధారిత సేవలు, ఎలక్ట్రానిక్ మరియు ప్రింట్ సేవలు, డిజిటల్ మరియు వర్చువల్ సేవలతో సహా సమాచార మరియు కమ్యూనికేషన్ కు సంబంధించిన అన్ని సేవలు మరియు ఆవిష్కరణలను కలిగి ఉంటుంది;

(ఒ) "***సంస్థ***" అనగా వికలాంగులకు ఆదరణ, సంరక్షణ, రక్షణ, విద్య, శిక్షణ, పునరావాసం మరియు ఏదైనా ఇతర కార్యకలాపాల కోసం ఒక సంస్థ;

(పి) "***స్థానిక అధికారం***" అంటే రాజ్యాంగంలోని ఆర్టికల్ 243 పి లోని క్లాజ్ (ఇ) మరియు క్లాజ్ (ఎఫ్) లో నిర్వచించిన విధంగా మునిసిపాలిటీ లేదా పంచాయితీ; 2006 కంటోన్మెంట్ల చట్టం (41 ఆఫ్ 2006) కింద ఏర్పాటు చేసిన కంటోన్మెంట్ బోర్డు; పౌర వ్యవహారాలను నిర్వహించడానికి పార్లమెంటు లేదా రాష్ట్ర శాసనసభ చట్టం కింద స్థాపించబడిన ఏదైనా ఇతర అధికారం;

(క్యు) "***నోటిఫికేషన్***" అనగా అధికారిక గెజిట్ లో ప్రచురించబడిన నోటిఫికేషన్ మరియు "నోటిఫై" లేదా "నోటిఫైడ్" అనే పదం తదనుగుణంగా నిర్వచించబడుతుంది;

(ఆర్) "***ప్రామాణిక వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తి***" అంటే నలబై శాతానికి తగ్గని వ్యక్తి అని అర్థం. నిర్దిష్ట వైకల్యాన్ని కొలవగల పదాల్లో నిర్వచించని మరియు నిర్దిష్ట వైకల్యాన్ని కొలవదగిన పదాల్లో

నిర్వచించిన వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తిని కలిగి ఉన్న ఒక నిర్దిష్ట వైకల్యం, సర్టిఫైయింగ్ అథారిటీ ద్వారా ధృవీకరించబడింది;

(యస్) "***వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తి***" అంటే దీర్ఘకాలిక శారీరక, మానసిక, మేధో లేదా ఇంద్రియ వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తి, ఇది అవరోధాలతో సంకర్షణలో, సమాజంలో ఇతరులతో సమానంగా అతని పూర్తి మరియు ప్రభావవంతమైన భాగస్వామ్యానికి ఆటంకం కలిగిస్తుంది;

(టి) "***అధిక మద్దతు అవసరాలు ఉన్న వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తి***" అంటే సెక్షన్ 58 లోని సబ్ సెక్షన్ (2) యొక్క క్లాజ్ (ఎ) కింద ధృవీకరించబడిన బెంచ్ మార్క్ వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తి, అతనికి అధిక మద్దతు అవసరం;

(యు) "***నిర్దేశిత***" అంటే ఈ చట్టం కింద చేసిన నియమాల ద్వారా సూచించబడినది;

(వి) "***ప్రైవేట్ ఎస్టాబ్లిష్ మెంట్/ వ్యవస్థీకృతం***" అనగా కంపెనీ, సంస్థ, సహకార లేదా ఇతర సమాజం, సంఘాలు, ట్రస్ట్, ఏజెన్సీ, సంస్థ, సంస్థ, యూనియన్, కర్మాగారం లేదా అటువంటి ఇతర స్థాపనను సంబంధిత ప్రభుత్వం నోటిఫికేషన్ ద్వారా పేర్కొనవచ్చు;

(డబ్ల్యు) "***పబ్లిక్ బిల్డింగ్***" అనగా విద్యా లేదా వృత్తిపరమైన ప్రయోజనాలు, పనిప్రాంతం, వాణిజ్య కార్యకలాపాలు, ప్రజా ఉపయోగాలు, మత, సాంస్కృతిక, విశ్రాంతి లేదా వినోద కార్యకలాపాలు, వైద్య లేదా ఆరోగ్య సేవలు, చట్ట అమలు సంస్థలు, సంస్కరణ సంస్థలు లేదా న్యాయ వేదికలు, రైల్వే స్టేషన్లు లేదా ప్లాట్ఫారాలు, రహదారులు బస్టాండ్లు లేదా టెర్మినస్, విమానాశ్రయాలు లేదా జలమార్గాలు;

(ఎక్స్) "***ప్రజా సౌకర్యాలు మరియు సేవలు***" అనేది గృహనిర్మాణం, విద్యా మరియు వృత్తి శిక్షణలు, ఉపాధి మరియు వృత్తి పురోగతి, షాపింగ్ లేదా మార్కెటింగ్, మతపరమైన, సాంస్కృతిక, విశ్రాంతి లేదా వినోదం, వైద్య, ఆరోగ్య మరియు పునరావాసం, బ్యాంకింగ్, ఫైనాన్స్ మరియు భీమా, కమ్యూనికేషన్, పోస్టల్ మరియు సమాచారం, న్యాయానికి ప్రాప్యత, ప్రజా ఉపయోగాలు, రవాణాతో సహా ప్రజలకు అన్ని రకాల సేవలను అందిస్తుంది;

(వై) "***సహేతుకమైన వసతి***" అనగా ఒక నిర్దిష్ట సందర్భంలో అసమానమైన లేదా అనవసరమైన భారాన్ని మోపకుండా, వికలాంగులకు ఇతరులతో సమానంగా హక్కులను అనుభవించడం లేదా వినియోగించేలా చూడటం కొరకు అవసరమైన మరియు తగిన మార్పులు మరియు సర్దుబాట్లు;

(జడ్) "***రిజిస్టర్డ్ ఆర్గనైజేషన్***" అనగా వికలాంగుల సంఘం లేదా వికలాంగుల సంఘం, వికలాంగుల తల్లిదండ్రుల సంఘం, వికలాంగులు మరియు కుటుంబ సభ్యుల సంఘం, లేదా పార్లమెంటు లేదా రాష్ట్ర శాసనసభ చట్టం కింద నమోదు చేయబడిన వికలాంగుల సంక్షేమం కోసం పనిచేసే స్వచ్ఛంద లేదా ప్రభుత్వేతర లేదా స్వచ్ఛంద సంస్థ లేదా స్వచ్ఛంద సంస్థ లేదా ట్రస్ట్, సొసైటీ లేదా లాభాపేక్షలేని సంస్థ;

(జడ్ ఎ) "***పునరావాసం***" అనేది వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తులు సరైన, శారీరక, ఇంద్రియ, మేధో, మానసిక పర్యావరణ లేదా సామాజిక పనితీరు స్థాయిలను సాధించడానికి మరియు నిర్వహించడానికి ఉద్దేశించిన ఒక ప్రక్రియను సూచిస్తుంది;

(జడ్ బి) "***స్పెషల్ ఎంప్లాయిమెంట్ ఎక్స్చేంజ్***" అంటే రిజిస్టర్లను ఉంచడం ద్వారా లేదా ఇతరత్రా సమాచారాన్ని సేకరించడానికి మరియు అందించడానికి ప్రభుత్వం ఏర్పాటు చేసిన మరియు నిర్వహించే ఏదైనా కార్యాలయం లేదా ప్రదేశం:

(i) వికలాంగుల మధ్య నుండి ఉద్యోగులను నియమించుకోవాలనుకునే వ్యక్తులు;

(ii) ఉపాధిని కోరుకునే ప్రామాణిక వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తులు;

(iii) ఉపాధి కోరుకునే బెంచ్ మార్క్ వికలాంగులను నియమించే ఖాళీలు;

(జడ్ సి) "***నిర్దిష్ట వైకల్యం***" అంటే షెడ్యూల్ లో పేర్కొన్న వైకల్యాలు;

(జడ్ డి) "***రవాణా వ్యవస్థలు***" లో రోడ్డు రవాణా, రైలు రవాణా, వాయు రవాణా, జల రవాణా, చివరి మైలు కనెక్టివిటీ కోసం పారా రవాణా వ్యవస్థలు, రహదారి మరియు వీధి మౌలిక సదుపాయాలు మొదలైనవి ఉన్నాయి;

(జడ్ ఇ) "***యూనివర్సల్ డిజైన్***" అనగా అనుసరణ లేదా ప్రత్యేక రూపకల్పన అవసరం లేకుండా సాధ్యమైనంత వరకు ప్రజలందరికీ ఉపయోగపడే ఉత్పత్తులు, పర్యావరణాలు, కార్యక్రమాలు మరియు సేవల రూపకల్పన మరియు నిర్దిష్ట వికలాంగుల సమూహానికి అధునాతన సాంకేతికతలతో సహా సహాయక పరికరాలకు వర్తిస్తుంది.

రెండవ అధ్యాయం

హక్కులు మరియు అర్హతలు

3. సమానత్వం మరియు వివక్షారహితం: (1) వికలాంగులు ఇతరులతో సమానంగా సమానత్వం, గౌరవంతో జీవించే మరియు వారి సమగ్రతను గౌరవించే హక్కును అనుభవించేలా సంబంధిత ప్రభుత్వం నిర్ధారిస్తుంది.

(2) తగిన వాతావరణాన్ని కల్పించడం ద్వారా వికలాంగుల సామర్థ్యాన్ని ఉపయోగించుకోవడానికి సంబంధిత ప్రభుత్వం చర్యలు తీసుకోవాలి.

(3) అంగవైకల్యం ఉన్న ఏ వ్యక్తి కూడా అంగవైకల్యం ఆధారంగా వివక్షకు గురికాకూడదు, చట్టవిరుద్ధమైన లక్ష్యాన్ని సాధించడానికి దామాషా పద్ధతి అని చూపించకపోతే.

(4) అంగవైకల్యం కారణంగా ఏ వ్యక్తి తన వ్యక్తిగత స్వేచ్ఛను కోల్పోకూడదు.

(5) వికలాంగులకు సహేతుకమైన వసతి కల్పించడానికి తగిన ప్రభుత్వం అవసరమైన చర్యలు తీసుకోవాలి.

4. వికలాంగులైన స్త్రీలు మరియు పిల్లలు: (1) వికలాంగులైన మహిళలు మరియు పిల్లలు తమ హక్కులను ఇతరులతో సమానంగా అనుభవించేలా తగిన ప్రభుత్వం మరియు స్థానిక అధికారులు చర్యలు తీసుకోవాలి.

(2) వైకల్యం ఉన్న పిల్లలందరికీ వారిని ప్రభావితం చేసే అన్ని విషయాలపై వారి అభిప్రాయాలను స్వేచ్ఛగా వ్యక్తీకరించడానికి మరియు వారి వయస్సు మరియు వైకల్యాన్ని దృష్టిలో ఉంచుకుని వారికి తగిన మద్దతును అందించడానికి సమాన ప్రాతిపదికన హక్కు ఉందని తగిన ప్రభుత్వం మరియు స్థానిక అధికారులు నిర్ధారించాలి."

5. సమాజ జీవితం : (1) వికలాంగులకు సమాజంలో జీవించే హక్కు ఉంటుంది.

(2) వికలాంగుల కొరకు సంబంధిత ప్రభుత్వం కృషి చేస్తుంది:

(ఎ) ఏ నిర్దిష్ట జీవన వ్యవస్థలో జీవించవలసిన అవసరం లేదు; మరియు

(బి) వయస్సు మరియు లింగంతో సంబంధం లేకుండా జీవించడానికి మద్దతు ఇవ్వడానికి అవసరమైన వ్యక్తిగత సహాయంతో సహా అంతర్గత, నివాస మరియు ఇతర కమ్యూనిటీ మద్దతు సేవల శ్రేణికి ప్రాప్యత ఇవ్వబడుతుంది.

6. క్రూరత్వం మరియు అమానవీయ ప్రవర్తన నుండి రక్షణ: (1) వికలాంగులు చిత్రహింసలు, క్రూరమైన, అమానవీయ లేదా నీచమైన ప్రవర్తనకు గురికాకుండా రక్షించడానికి తగిన ప్రభుత్వం చర్యలు తీసుకోవాలి.

(2) అంగవైకల్యం ఉన్న ఏ వ్యక్తి కూడా లేకుండా ఎటువంటి పరిశోధనకు కర్త కాకూడదు:

(i) కమ్యూనికేషన్ యొక్క ప్రాప్యత పద్ధతులు, మార్గాలు మరియు ఫార్మాట్ ల ద్వారా పొందబడ్డ అతడి లేదా ఆమె యొక్క స్వేచ్ఛాయుత మరియు సమాచారపూర్వక సమ్మతి; మరియు

(ii) సెక్షన్ 2లోని క్లాజ్ (జడ్) కింద నిర్వచించిన విధంగా సగానికి తక్కువ కాకుండా సభ్యులు వికలాంగులు లేదా రిజిస్టర్డ్ ఆర్గనైజేషన్ సభ్యులుగా ఉండేలా సంబంధిత ప్రభుత్వం నిర్దేశించిన పద్ధతిలో వికలాంగుల పరిశోధన కమిటీని ఏర్పాటు చేయాలి.

7. దుర్వినియోగం, హింస మరియు దోపిడీ నుండి రక్షణ: (1) వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తులను అన్ని రకాల వేధింపులు, హింస మరియు దోపిడీ నుండి రక్షించడానికి మరియు వాటిని నిరోధించడానికి తగిన ప్రభుత్వం చర్యలు తీసుకోవాలి:

(ఎ) దుర్వినియోగం, హింస మరియు దోపిడీ సంఘటనలను పరిగణనలోకి తీసుకోవడం మరియు అటువంటి సంఘటనలకు చట్టపరమైన పరిష్కారాలను అందించడం;

(బి) అటువంటి సంఘటనలను నివారించడానికి చర్యలు తీసుకోండి మరియు దానిని నివేదించడానికి ప్రక్రియను సూచించండి;

(సి) ఇటువంటి సంఘటనల బాధితులను రక్షించడానికి, రక్షించడానికి మరియు పునరావాసం కల్పించడానికి చర్యలు తీసుకోవడం; మరియు

(డి) అవగాహన కల్పించడం మరియు ప్రజలకు సమాచారాన్ని అందుబాటులో ఉంచడం.

(2) వైకల్యం ఉన్న ఏ వ్యక్తిపైనైనా దుర్వినియోగం, హింస లేదా దోపిడీ చర్య జరిగిందని లేదా జరుగుతోందని లేదా జరిగే అవకాశం ఉందని విశ్వసించడానికి కారణం ఉన్న ఏదైనా వ్యక్తి లేదా

రిజిస్టర్డ్ సంస్థ, అటువంటి సంఘటనలు జరిగే స్థానిక పరిధిలో ఎగ్జిక్యూటివ్ మేజిస్ట్రేట్కు దాని గురించి సమాచారాన్ని ఇవ్వవచ్చు.

(3) అటువంటి సమాచారం అందుకున్న ఎగ్జిక్యూటివ్ మేజిస్ట్రేట్, అది జరగడాన్ని ఆపడానికి లేదా నిరోధించడానికి తక్షణ చర్యలు తీసుకోవాలి, లేదా అటువంటి వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తి యొక్క రక్షణకు తగినదిగా భావించే ఉత్తర్వులను ఉత్తర్వుతో సహా జారీ చేయాలి.

(ఎ) అటువంటి చర్య నుండి బాధితుడిని రక్షించడం, అటువంటి వ్యక్తిని సురక్షితంగా ఉంచడానికి లేదా పునరావాసం కల్పించడానికి పోలీసులు లేదా వికలాంగుల కోసం పనిచేసే ఏదైనా సంస్థకు అధికారం ఇవ్వడం;

(బి) అంగవైకల్యం ఉన్న వ్యక్తికి రక్షణ కవచాన్ని అందించడం, అటువంటి వ్యక్తి కోరుకుంటే;

(సి) వైకల్యం ఉన్న అటువంటి వ్యక్తికి నిర్వహణను అందించడం.

(4) అంగవైకల్యం ఉన్న ఏ వ్యక్తిపైనైనా వేధింపులు, హింస లేదా దోపిడీ గురించి ఫిర్యాదు స్వీకరించిన లేదా ఇతరత్రా తెలిసిన ఏ పోలీసు అధికారి అయినా బాధిత వ్యక్తికి తెలియజేయవలసిన విషయాలు:

(ఎ) సబ్ సెక్షన్ (2) కింద రక్షణ కోసం దరఖాస్తు చేసుకునే అతని లేదా ఆమె హక్కు గురించి, మరియు సహాయాన్ని అందించే అధికార పరిధిని కలిగి ఉన్న ఎగ్జిక్యూటివ్ మేజిస్ట్రేట్ వివరాలు;

(బి) వికలాంగుల పునరావాసం కోసం పనిచేస్తున్న సమీప సంస్థ లేదా సంస్థల వివరాలు;

(సి) ఉచిత న్యాయ సహాయం పొందే హక్కు; మరియు

(డి) ఈ చట్టం లేదా అటువంటి నేరానికి సంబంధించిన మరేదైనా చట్టం యొక్క నిబంధనల కింద ఫిర్యాదు చేసే హక్కు:

కాగ్నిజబుల్ నేరానికి సంబంధించిన సమాచారం అందిన తర్వాత చట్టప్రకారం ముందుకు సాగాల్సిన పోలీసు అధికారిని తన విధుల నుంచి తప్పుకునే విధంగా ఈ సెక్షన్ లో ఏదీ పరిగణించబడలేదు.

(5) ఎగ్జిక్యూటివ్ మేజిస్ట్రేట్ వారు ఒకవేళ ఆరోపణలు ఎదుర్కొంటున్న చర్య లేదా ప్రవర్తన భారతీయ శిక్షాస్మృతి (1860 యొక్క 45) లేదా ప్రస్తుతానికి అమలులో ఉన్న మరేదైనా చట్టం కింద నేరంగా భావించినట్లయితే, అతను ఫిర్యాదును సంబంధిత జ్యుడీషియల్ లేదా మెట్రోపాలిటన్ మేజిస్ట్రేట్ కు పంపవచ్చు.

8. రక్షణ మరియు భద్రత: (1) ప్రమాదం, సాయుధ పోరాటం, మానవీయ అత్యవసర పరిస్థితులు మరియు ప్రకృతి వైపరీత్యాల పరిస్థితులలో వికలాంగులకు సమాన రక్షణ మరియు భద్రత ఉంటుంది.

(2) జాతీయ విపత్తు నిర్వహణ అథారిటీ మరియు రాష్ట్ర విపత్తు నిర్వహణ అథారిటీ వికలాంగుల భద్రత మరియు రక్షణ కోసం విపత్తు నిర్వహణ చట్టం, 2005 (53 ఆఫ్ 2005) లోని సెక్షన్ 2 యొక్క క్లాజ్ (ఇ) కింద నిర్వచించిన విధంగా వికలాంగులను తన విపత్తు నిర్వహణ కార్యకలాపాల్లో చేర్చడానికి తగిన చర్యలు తీసుకోవాలి.

(3) విపత్తు నిర్వహణ చట్టం, 2005 (53 ఆఫ్ 2005) లోని సెక్షన్ 25 కింద ఏర్పాటు చేయబడిన జిల్లా విపత్తు నిర్వహణ అథారిటీ జిల్లాలోని వికలాంగుల వివరాల రికార్డును నిర్వహించాలి మరియు విపత్తు సంసిద్ధతను పెంపొందించడానికి అటువంటి వ్యక్తులకు ఏదైనా ప్రమాద పరిస్థితులను తెలియజేయడానికి తగిన చర్యలు తీసుకోవాలి.

(4) ఏదైనా ప్రమాదం, సాయుధ సంఘర్షణ లేదా ప్రకృతి వైపరీత్యాల తరువాత పునర్నిర్మాణ కార్యకలాపాలలో నిమగ్నమైన అధికారులు వికలాంగుల ప్రాప్యత అవసరాలకు అనుగుణంగా సంబంధిత రాష్ట్ర కమిషనర్ తో సంప్రదించి అటువంటి కార్యకలాపాలను చేపట్టాలి.

9. **ఇల్లు మరియు కుటుంబం**: (1) వైకల్యం ఉన్న పిల్లల శ్రేయస్సు దృష్ట్యా అవసరమైతే సమర్థవంతమైన కోర్టు ఆదేశంపై తప్ప అంగవైకల్యం ఉన్న పిల్లలను అతని లేదా ఆమె తల్లిదండ్రుల నుండి విడదీయరాదు.

(2) అంగవైకల్యం ఉన్న పిల్లలను తల్లిదండ్రులు చూసుకోలేకపోతే, సమర్థవంతమైన న్యాయస్థానం అటువంటి బిడ్డను అతని లేదా ఆమె సమీప బంధువులతో ఉంచాలి మరియు సమాజంలో ఒక కుటుంబ వాతావరణంలో లేదా అసాధారణ సందర్భాల్లో తగిన ప్రభుత్వం లేదా ప్రభుత్వేతర సంస్థ నిర్వహించే షెల్టర్ హోమ్లో అవసరం కావచ్చు.

10. **పునరుత్పత్తి హక్కులు**: (1) పునరుత్పత్తి మరియు కుటుంబ నియంత్రణకు సంబంధించి వికలాంగులకు తగిన సమాచారం అందుబాటులో ఉండేలా సంబంధిత ప్రభుత్వం చూసుకోవాలి.

(2) వైకల్యం ఉన్న ఏ వ్యక్తి కూడా అతని లేదా ఆమె స్వేచ్ఛా మరియు సమాచార సమ్మతి లేకుండా వంధ్యత్వానికి దారితీసే ఏదైనా వైద్య ప్రక్రియకు లోబడి ఉండకూడదు.

11. **ఓటింగ్ లో ప్రవేశం** : భారత ఎన్నికల సంఘం, రాష్ట్ర ఎన్నికల కమిషన్లు అన్ని పోలింగ్ కేంద్రాలు వికలాంగులకు అందుబాటులో ఉండేలా, ఎన్నికల ప్రక్రియకు సంబంధించిన అన్ని సామాగ్రి వారికి సులభంగా అర్థమయ్యేలా, అందుబాటులో ఉండేలా చూడాలి.

12. **న్యాయ ప్రాప్తి** : (1) వికలాంగులు వైకల్యం ఆధారంగా వివక్ష లేకుండా ఏదైనా కోర్టు, ట్రిబ్యునల్, అథారిటీ, కమిషన్ లేదా న్యాయ లేదా పాక్షిక-న్యాయ లేదా దర్యాప్తు అధికారాలు కలిగిన ఏదైనా ఇతర సంస్థను పొందే హక్కును ఉపయోగించుకోగలరని సంబంధిత ప్రభుత్వం నిర్ధారిస్తుంది.

(2) వికలాంగులకు, ముఖ్యంగా కుటుంబానికి వెలుపల నివసిస్తున్న వారికి మరియు చట్టపరమైన హక్కులను వినియోగించుకోవడానికి అధిక మద్దతు అవసరమయ్యే

వికలాంగులకు తగిన మద్దతు చర్యలను అమలు చేయడానికి తగిన మద్దతు చర్యలను అమలు చేయడానికి తగిన ప్రభుత్వం చర్యలు తీసుకోవాలి.

(3) లీగల్ సర్వీసెస్ అథారిటీస్ యాక్ట్, 1987 (39 ఆఫ్ 1987) కింద ఏర్పాటైన నేషనల్ లీగల్ సర్వీసెస్ అథారిటీ మరియు స్టేట్ లీగల్ సర్వీసెస్ అథారిటీలు వికలాంగులు తాము అందించే ఏదైనా పథకం, కార్యక్రమం, సదుపాయం లేదా సేవను ఇతరులతో సమానంగా పొందేలా సహేతుకమైన వసతితో సహా నిబంధనలను రూపొందించాలి.

(4) సంబంధిత ప్రభుత్వం ఈ క్రింది చర్యలను తీసుకుంటుంది-

(ఎ) వారి పబ్లిక్ డాక్యుమెంట్స్ అన్నీ అందుబాటులో ఉండేలా చూసుకోవాలి.

(బి) డాక్యుమెంట్లు మరియు సాక్ష్యాలను అందుబాటులో ఉన్న ఫార్మాట్లలో దాఖలు చేయడానికి, నిల్వ చేయడానికి మరియు సూచించడానికి అవసరమైన పరికరాలను ఫైలింగ్ విభాగాలు, రిజిస్ట్రీ లేదా ఏదైనా ఇతర రికార్డుల కార్యాలయానికి సరఫరా చేసినట్లుగా ధృవీకరించండి; మరియు

(సి) వికలాంగులు ఇచ్చిన సాక్ష్యాలు, వాదనలు లేదా అభిప్రాయాలను తమకు నచ్చిన భాషలో మరియు కమ్యూనికేషన్ సాధనాలలో నమోదు చేయడానికి అవసరమైన అన్ని సౌకర్యాలు మరియు పరికరాలను అందుబాటులో ఉంచడం.

13. చట్టపరమైన సామర్థ్యం: (1) వికలాంగులకు ఇతరులతో సమానంగా, చరాస్తులు లేదా స్థిరాస్తులను కలిగి ఉండటానికి లేదా వారసత్వంగా పొందడానికి, వారి ఆర్థిక వ్యవహారాలను నియంత్రించడానికి మరియు బ్యాంకు రుణాలు, తనఖాలు మరియు ఇతర రకాల ఆర్థిక రుణాలను పొందే హక్కును సంబంధిత ప్రభుత్వం నిర్ధారిస్తుంది.

(2) వికలాంగులు జీవితంలోని అన్ని అంశాలలో ఇతరులతో సమానంగా చట్టపరమైన సామర్థ్యాన్ని అనుభవించేలా మరియు చట్టం ముందు ఇతర వ్యక్తుల మాదిరిగానే ప్రతిచోటా సమాన గుర్తింపు పొందే హక్కును కలిగి ఉండేలా సంబంధిత ప్రభుత్వం నిర్ధారిస్తుంది.

(3) ఒక నిర్దిష్ట ఆర్థిక, ఆస్తి లేదా ఇతర ఆర్థిక లావాదేవీలో మద్దతును అందించే వ్యక్తికి మరియు వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తికి మధ్య ఆసక్తి సంఘర్షణ తలెత్తినప్పుడు, అటువంటి మద్దతు ఇచ్చే వ్యక్తి ఆ లావాదేవీలో వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తికి మద్దతు ఇవ్వకుండా ఉండాలి:

మద్దతు ఇచ్చే వ్యక్తి రక్తం, అనుబంధం లేదా దత్తత ద్వారా వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తికి సంబంధించినవాడు అనే ప్రాతిపదికపై ఆసక్తి సంఘర్షణను ఊహించకూడదు.

(4) వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తి ఏదైనా మద్దతు అమరికను మార్చవచ్చు, సవరించవచ్చు లేదా విచ్ఛిన్నం చేయవచ్చు మరియు మరొకరి మద్దతు కోరవచ్చు:

అటువంటి మార్పు, మార్పు లేదా విచ్ఛిన్నం భావి స్వభావం కలిగి ఉండాలి మరియు పైన పేర్కొన్న మద్దతు ఏర్పాటుతో వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తి ద్వారా నమోదు చేయబడ్డ ఏ మూడవ పక్ష లావాదేవీని రద్దు చేయరాదు.

(5) వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తికి మద్దతు ఇచ్చే ఏ వ్యక్తి అయినా అనవసరమైన ప్రభావాన్ని ప్రదర్శించకూడదు మరియు అతని లేదా ఆమె స్వయంప్రతిపత్తి, గౌరవం మరియు గోప్యతను గౌరవించాలి.

14. సంరక్షకత్వానికి అవకాశం కల్పించడం: (1) ప్రస్తుతానికి అమలులో ఉన్న మరే ఇతర చట్టంలో ఉన్నప్పటికీ, రాష్ట్ర ప్రభుత్వం నోటిపై చేసిన విధంగా జిల్లా కోర్టు లేదా ఏదైనా నిర్దేశిత అథారిటీ, వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తి తగిన మరియు తగిన మద్దతును అందించినప్పటికీ చట్టబద్ధంగా కట్టుబడి నిర్ణయాలు తీసుకోలేకపోతే, రాష్ట్ర ప్రభుత్వం సూచించిన విధంగా, అటువంటి వ్యక్తితో సంప్రదింపులు జరిపి, అతని తరఫున చట్టబద్ధమైన నిర్ణయాలు తీసుకోవడానికి పరిమిత సంరక్షకుడి యొక్క మరింత మద్దతును అందించవచ్చు:

జిల్లా కోర్టు లేదా నిర్దేశిత అథారిటీ, అటువంటి మద్దతు అవసరమయ్యే వికలాంగ వ్యక్తికి లేదా పరిమిత సంరక్షకత్వాన్ని పదేపదే మంజూరు చేయాల్సినప్పుడు పూర్తి మద్దతును మంజూరు చేయవచ్చు, ఈ సందర్భంలో, అందించాల్సిన మద్దతుకు సంబంధించిన నిర్ణయాన్ని కోర్టు లేదా నిర్దేశిత అథారిటీ సమీక్షించాలి, సందర్భాన్ని బట్టి, అందించాల్సిన మద్దతు యొక్క స్వభావం మరియు విధానాన్ని నిర్ణయించడానికి.

వివరణ: ఈ ఉపవిభాగం యొక్క ప్రయోజనాల కోసం, "పరిమిత సంరక్షకుడు" అంటే సంరక్షకుడు మరియు వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తి మధ్య పరస్పర అవగాహన మరియు నమ్మకంపై పనిచేసే ఉమ్మడి నిర్ణయ వ్యవస్థ, ఇది ఒక నిర్దిష్ట కాలానికి మరియు నిర్దిష్ట నిర్ణయం మరియు పరిస్థితికి పరిమితం చేయబడుతుంది మరియు వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తి యొక్క ఇష్టానికి అనుగుణంగా పనిచేస్తుంది.

(2) ఈ చట్టం ప్రారంభమైన రోజు నుండి, ప్రస్తుతానికి అమలులో ఉన్న ఏదైనా ఇతర చట్టం యొక్క ఏదైనా నిబంధన కింద నియమించబడిన ప్రతి సంరక్షకుడు, వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తి పరిమిత సంరక్షకుడిగా వ్యవహరించాల్సి ఉంటుంది.

(3) చట్టబద్ధమైన సంరక్షకుడిని నియమించే నిర్దేశిత అథారిటీ నిర్ణయంతో బాధపడే వైకల్యం ఉన్న ఎవరైనా వ్యక్తి ఈ ప్రయోజనం కోసం రాష్ట్ర ప్రభుత్వం నోటిఫై చేసిన విధంగా అటువంటి అప్పీలేట్ అథారిటీకి అప్పీల్ చేయవచ్చు.

15. మద్దతు ఇవ్వడానికి అధికారులను నియమించడం: (1) వికలాంగులు వారి చట్టపరమైన సామర్థ్యాన్ని ఉపయోగించడంలో మద్దతు ఇవ్వడానికి సమాజాన్ని సమీకరించడానికి మరియు సామాజిక అవగాహన కల్పించడానికి తగిన ప్రభుత్వం ఒకటి లేదా అంతకంటే ఎక్కువ అధికారులను నియమించాలి.

(2) సబ్ సెక్షన్ (1) కింద నియమించబడిన అథారిటీ సంస్థల్లో నివసిస్తున్న వికలాంగులు మరియు అధిక మద్దతు అవసరాలు ఉన్నవారు మరియు అవసరమైన ఇతర చర్యలను ఉపయోగించడానికి తగిన మద్దతు ఏర్పాట్లను ఏర్పాటు చేయడానికి చర్యలు తీసుకోవాలి.

చాప్టర్ III

విద్య

16. విద్యా సంస్థల కర్తవ్యం : వికలాంగుల పిల్లలకు సమ్మిళిత విద్యను అందించడానికి సంబంధిత ప్రభుత్వం మరియు స్థానిక అధికారులు కృషి చేయాలి.

(i) వివక్ష లేకుండా వారిని అనుమతించడం మరియు ఇతరులతో సమానంగా క్రీడలు మరియు వినోద కార్యకలాపాలకు విద్య మరియు అవకాశాలను అందించడం;

(ii). భవనం, ప్రాంగణం, వివిధ సౌకర్యాలు అందుబాటులోకి తేవడం.

(iii) వ్యక్తి యొక్క అవసరాలకు అనుగుణంగా సహేతుకమైన వసతి కల్పించడం;

(iv) పూర్తి చేరిక లక్ష్యానికి అనుగుణంగా విద్యా మరియు సామాజిక అభివృద్ధిని గరిష్టంగా పెంచే వాతావరణంలో వ్యక్తిగతంగా లేదా ఇతరత్రా అవసరమైన మద్దతును అందించడం;

(v) అంధులు లేదా చెవిటివారు లేదా ఇద్దరూ ఉన్న వ్యక్తులకు అత్యంత సముచితమైన భాషలు మరియు కమ్యూనికేషన్ పద్ధతులు మరియు సాధనాలలో విద్య అందించబడేలా ధృవీకరించడం;

(vi) పిల్లల్లో నిర్దిష్ట అభ్యాస వైకల్యాలను వీలైనంత త్వరగా గుర్తించడం మరియు వాటిని అధిగమించడానికి తగిన బోధనా మరియు ఇతర చర్యలు తీసుకోవడం;

(vii) వైకల్యం ఉన్న ప్రతి విద్యార్థికి సంబంధించి పాల్గొనడం, సాధించే స్థాయిల పరంగా పురోగతి మరియు విద్యను పూర్తి చేయడం;

(viii) వైకల్యం ఉన్న పిల్లలకు మరియు అధిక మద్దతు అవసరాలు ఉన్న వికలాంగుల పిల్లల సహాయకుడికి రవాణా సౌకర్యాలను కల్పించడం.

17. సమ్మిళిత విద్యను ప్రోత్సహించడానికి మరియు సులభతరం చేయడానికి నిర్దిష్ట చర్యలు: సెక్షన్ 16 యొక్క ప్రయోజనం కోసం సంబంధిత ప్రభుత్వం మరియు స్థానిక అధికారులు ఈ క్రింది చర్యలు తీసుకోవాలి, అవి:-

(ఎ) వైకల్యం ఉన్న పిల్లలను గుర్తించడానికి, వారి ప్రత్యేక అవసరాలను నిర్ధారించడానికి మరియు అవి ఏ మేరకు తీర్చబడుతున్నాయో తెలుసుకోవడానికి ప్రతి ఐదు సంవత్సరాలకు పాఠశాలకు వెళ్లే పిల్లల సర్వే నిర్వహించడం:

ఈ చట్టం అమల్లోకి వచ్చిన నాటి నుంచి రెండేళ్ల వ్యవధిలో మొదటి సర్వేను నిర్వహించాలి.

(బి) తగిన సంఖ్యలో ఉపాధ్యాయ శిక్షణా సంస్థలను స్థాపించడం;

(సి) సైన్ లాంగ్వేజ్ మరియు బ్రెయిలీలో అర్హత కలిగిన వికలాంగ ఉపాధ్యాయులు మరియు మేధో వైకల్యం ఉన్న పిల్లలకు బోధించడంలో శిక్షణ పొందిన ఉపాధ్యాయులతో సహా ఉపాధ్యాయులకు శిక్షణ ఇవ్వడం మరియు నియమించడం;

(డి) పాఠశాల విద్య యొక్క అన్ని స్థాయిలలో సమ్మిళిత విద్యకు మద్దతు ఇవ్వడానికి వృత్తి నిపుణులు మరియు సిబ్బందికి శిక్షణ ఇవ్వడం;

(ఇ) పాఠశాల విద్య యొక్క అన్ని స్థాయిలలో విద్యా సంస్థలకు మద్దతు ఇవ్వడానికి తగిన సంఖ్యలో వనరుల కేంద్రాలను ఏర్పాటు చేయడం;

(ఎఫ్) ప్రసంగం, కమ్యూనికేషన్ లేదా భాషా వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తుల రోజువారీ కమ్యూనికేషన్ అవసరాలను తీర్చడానికి ఒకరి స్వంత ప్రసంగాన్ని ఉపయోగించడానికి అనుబంధంగా కమ్యూనికేషన్ సాధనాలు మరియు ఫార్మాట్లు, బ్రెయిలీ మరియు సంకేత భాషతో సహా తగిన ఆగ్మెంటేటివ్ మరియు ప్రత్యామ్నాయ పద్ధతుల వాడకాన్ని ప్రోత్సహించడం మరియు వారి

సమాజం మరియు సమాజానికి వారు పాల్గొనడానికి మరియు దోహదం చేయడానికి వీలు కల్పించడం;

(జి) పద్దెనిమిదేళ్ల వయస్సు వరకు అంగవైకల్యం ఉన్న విద్యార్థులకు పుస్తకాలు, ఇతర అభ్యసన సామగ్రి మరియు తగిన సహాయక పరికరాలను ఉచితంగా అందించడం;

(హెచ్) ప్రామాణిక వైకల్యం ఉన్న విద్యార్థులకు తగిన సందర్భాల్లో ఉపకార వేతనాలు అందించడం;

(ఐ) పరీక్షా పత్రం పూర్తి చేయడానికి అదనపు సమయం, స్క్రైబ్ లేదా అమానుయెన్సిస్ సౌకర్యం, ద్వితీయ, తృతీయ భాషా కోర్సుల నుంచి మినహాయింపు వంటి వికలాంగ విద్యార్థుల అవసరాలను తీర్చడానికి పాఠ్యప్రణాళిక మరియు పరీక్షా విధానంలో తగిన మార్పులు చేయడం;

(జె) అభ్యసనను మెరుగుపరచడానికి పరిశోధనను ప్రోత్సహించడం; మరియు

(కె) అవసరమైన ఏవైనా ఇతర చర్యలు.

18. వయోజన విద్య : వయోజన విద్య మరియు నిరంతర విద్యా కార్యక్రమాలలో వికలాంగుల భాగస్వామ్యాన్ని ప్రోత్సహించడానికి, రక్షించడానికి మరియు ఇతరులతో సమానంగా కొనసాగడానికి తగిన ప్రభుత్వం మరియు స్థానిక అధికారులు చర్యలు తీసుకోవాలి.

చాప్టర్ 4

స్కిల్ డెవలప్ మెంట్ అండ్ ఎంప్లాయ్ మెంట్

19. వృత్తి శిక్షణ, స్వయం ఉపాధి: (1) వికలాంగుల వృత్తి శిక్షణ, స్వయం ఉపాధి కోసం వారికి రాయితీపై రుణాలు అందించడంతోపాటుగా సంబంధిత ప్రభుత్వం పథకాలు, కార్యక్రమాలను రూపొందించాలి.

(2) సబ్ సెక్షన్ (1)లో పేర్కొన్న పథకాలు మరియు కార్యక్రమాలు:

(ఎ) అన్ని ప్రధాన స్రవంతి అధికారిక మరియు సంప్రదాయేతర వృత్తి మరియు నైపుణ్య శిక్షణా పథకాలు మరియు కార్యక్రమాలలో వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తిని చేర్చడం;

(బి) వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తికి నిర్దిష్ట శిక్షణ పొందడానికి తగిన మద్దతు మరియు సౌకర్యాలు ఉన్నాయని ధృవీకరించడం;

(సి) మార్కెట్ తో క్రియాశీల సంబంధాలున్న వికలాంగులకు, అభివృద్ధి, మేధో, బహుళ వైకల్యాలు మరియు ఆటిజం ఉన్నవారికి ప్రత్యేక నైపుణ్య శిక్షణా కార్యక్రమాలు;

(డి) సూక్ష్మ రుణంతో సహా రాయితీ రేట్లపై రుణాలు;

(ఇ) వికలాంగులు తయారు చేసిన ఉత్పత్తులను మార్కెటింగ్ చేయడం; మరియు

(ఎఫ్) వికలాంగులతో సహా నైపుణ్య శిక్షణ మరియు స్వయం ఉపాధిలో సాధించిన పురోగతిపై విభజించిన డేటా నిర్వహణ.

20. ఉద్యోగంలో వివక్షారహితం: (1) ఏ ప్రభుత్వ సంస్థ కూడా ఉద్యోగానికి సంబంధించిన ఏ విషయంలోనూ వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తి పట్ల వివక్ష చూపరాదు.

సంబంధిత ప్రభుత్వం, ఏదైనా సంస్థలో చేపట్టే పని రకాన్ని పరిగణనలోకి తీసుకొని, నోటిఫికేషన్ ద్వారా మరియు అటువంటి షరతులకు లోబడి, ఏదైనా సంస్థను ఈ సెక్షన్ నిబంధనల నుండి మినహాయించవచ్చు.

(2) ప్రతి ప్రభుత్వ సంస్థ వైకల్యం ఉన్న ఉద్యోగులకు సహేతుకమైన వసతి మరియు తగిన అడ్డంకులు లేని మరియు అనుకూలమైన వాతావరణాన్ని అందించాలి.

(3) అంగవైకల్యం కారణంగా ఒక వ్యక్తికి ఎటువంటి పదోన్నతి నిరాకరించరాదు.

(4) ఏ ప్రభుత్వ సంస్థ కూడా తన సర్వీసులో వైకల్యాన్ని పొందిన ఉద్యోగిని పదవి నుంచి తొలగించరాదు లేదా తగ్గించరాదు:

ఒక ఉద్యోగి అంగవైకల్యం పొందిన తరువాత, అతను నిర్వహిస్తున్న పదవికి సరిపోకపోతే, అదే పే స్కేల్ మరియు సేవా ప్రయోజనాలతో మరొక పోస్టుకు బదిలీ చేయబడతారు:

ఉద్యోగిని ఏదైనా పోస్టుకు సర్దుబాటు చేయడం సాధ్యం కాకపోతే, తగిన పోస్టు లభించే వరకు లేదా అతను పదవీ విరమణ వయస్సు వచ్చే వరకు సూపర్ న్యూమరీ పోస్టులో ఉంచవచ్చు.

(5) వికలాంగులైన ఉద్యోగుల పోస్టింగ్ మరియు బదిలీలకు తగిన ప్రభుత్వం విధానాలను రూపొందించవచ్చు.

21. సమానావకాశాల విధానం : (1) కేంద్ర ప్రభుత్వం సూచించిన విధంగా ఈ అధ్యాయంలోని నిబంధనలకు అనుగుణంగా ప్రతి సంస్థ తాను తీసుకోదలచుకున్న చర్యలను వివరిస్తూ సమాన అవకాశాల విధానాన్ని తెలియజేయాలి.

(2) ప్రతి సంస్థ ఆ పాలసీ యొక్క కాపీని చీఫ్ కమీషనర్ లేదా స్టేట్ కమీషనర్ వద్ద రిజిస్టర్ చేయాలి.

22. రికార్డుల నిర్వహణ: (1) ప్రతి సంస్థ ఈ అధ్యాయంలోని నిబంధనలకు అనుగుణంగా ఉపాధి, సౌకర్యాలు మరియు ఇతర అవసరమైన సమాచారానికి సంబంధించి వికలాంగుల రికార్డులను కేంద్ర ప్రభుత్వం నిర్దేశించిన విధంగా నిర్వహించాలి.

(2) ప్రతి ఎంప్లాయిమెంట్ ఎక్స్ఛేంజ్ ఉపాధి కోరుకునే వికలాంగుల రికార్డులను నిర్వహించాలి.

(3) సబ్ సెక్షన్ (1) కింద నిర్వహించబడే రికార్డులను సంబంధిత ప్రభుత్వం వారి తరఫున అధికారం పొందిన వ్యక్తులు అన్ని సహేతుకమైన సమయాల్లో తనిఖీ చేయడానికి తెరిచి ఉండాలి.

23. గ్రీవెన్స్ రిడ్రెసల్ ఆఫీసర్ నియామకం: (1) ప్రతి ప్రభుత్వ సంస్థ సెక్షన్ 19 ఉద్దేశ్యం కోసం ఒక గ్రీవెన్స్ రిడ్రెసల్ ఆఫీసర్ ను నియమించాలి మరియు అటువంటి అధికారి నియామకం గురించి చీఫ్ కమిషనర్ లేదా స్టేట్ కమీషనర్ కు తెలియజేయాలి.

(2) సెక్షన్ 20లోని నిబంధనలను పాటించనందుకు ఎవరైనా బాధపడితే, గ్రీవెన్స్ రిడ్రెసల్ అధికారికి ఫిర్యాదు చేయవచ్చు, ఆయన దానిపై దర్యాప్తు చేస్తారు మరియు దిద్దుబాటు చర్యల కోసం ఈ విషయాన్ని సంస్థ దృష్టికి తీసుకువెళతారు.

(3) గ్రీవెన్స్ రిడ్రెసల్ ఆఫీసర్ కేంద్ర ప్రభుత్వం సూచించిన విధంగా ఫిర్యాదుల రిజిస్టర్ ను నిర్వహించాలి మరియు ప్రతి ఫిర్యాదును దాని నమోదు చేసిన రెండు వారాల్లోగా విచారించాలి.

(4) బాధిత వ్యక్తి తన ఫిర్యాదుపై తీసుకున్న చర్యతో సంతృప్తి చెందకపోతే, అతను లేదా ఆమె వైకల్యంపై జిల్లా స్థాయి కమిటీని ఆశ్రయించవచ్చు.

చాప్టర్ 5

సామాజిక భద్రత, ఆరోగ్యం, పునరావాసం మరియు వినోదం

24. సామాజిక భద్రత : (1) వికలాంగులు స్వతంత్రంగా లేదా సమాజంలో జీవించడానికి వీలుగా తగిన జీవన ప్రమాణాల కోసం వారి హక్కును పరిరక్షించడానికి మరియు ప్రోత్సహించడానికి తగిన ప్రభుత్వం తన ఆర్థిక సామర్థ్యం మరియు అభివృద్ధి పరిమితికి లోబడి అవసరమైన పథకాలు మరియు కార్యక్రమాలను రూపొందించాలి:

ఇలాంటి పథకాలు, కార్యక్రమాల కింద వికలాంగులకు సాయం పరిమాణం కనీసం పాతిక శాతం ఉండాలి. ఇతరులకు వర్తించే ఇలాంటి పథకాల కంటే ఎక్కువ.

(2) సంబంధిత ప్రభుత్వం ఈ పథకాలు మరియు కార్యక్రమాలను రూపొందించేటప్పుడు వైకల్యం, లింగం, వయస్సు మరియు సామాజిక-ఆర్థిక స్థితి యొక్క వైవిధ్యాన్ని పరిగణనలోకి తీసుకోవాలి.

(3) సబ్ సెక్షన్ (1) కింద పథకాలు వీటిని అందిస్తాయి:

(ఎ) భద్రత, పారిశుధ్యం, ఆరోగ్య సంరక్షణ మరియు కౌన్సిలింగ్ పరంగా మంచి జీవన పరిస్థితులు కలిగిన కమ్యూనిటీ కేంద్రాలు;

(బి) కుటుంబం లేని లేదా వదిలివేయబడిన లేదా ఆశ్రయం లేదా జీవనోపాధి లేని వికలాంగుల పిల్లలతో సహా వ్యక్తులకు సౌకర్యాలు;

(సి) ప్రకృతి లేదా మానవ నిర్మిత విపత్తులు మరియు సంఘర్షణ ప్రాంతాలలో మద్దతు;

(డి) అంగవైకల్యం ఉన్న మహిళలకు జీవనోపాధి కోసం మరియు వారి పిల్లల పెంపకం కోసం మద్దతు;

(ఇ) ముఖ్యంగా పట్టణ మురికివాడలు మరియు గ్రామీణ ప్రాంతాలలో సురక్షితమైన తాగునీరు మరియు తగిన మరియు అందుబాటులో ఉన్న పారిశుద్ధ్య సౌకర్యాల అందుబాటు;

(ఎఫ్) ఎయిడ్స్ మరియు ఉపకరణాలు, మందులు మరియు రోగనిర్ధారణ సేవలు మరియు దిద్దుబాటు శస్త్రచికిత్స యొక్క నిబంధనలు, నోటిఫై చేయబడిన ఆదాయ పరిమితి ఉన్న వికలాంగులకు ఉచితంగా శస్త్రచికిత్స;

(జి) నోటిఫై చేయబడిన ఆదాయ పరిమితికి లోబడి వికలాంగులకు వికలాంగుల పింఛను;

(హెచ్) రెండేళ్లకు మించి స్పెషల్ ఎంప్లాయిమెంట్ ఎక్స్ఛేంజ్లో రిజిస్టర్ చేసుకుని లాభదాయకమైన వృత్తిలో ఉండలేని దివ్యాంగులకు నిరుద్యోగ భృతి;

(ఐ) అధిక మద్దతు అవసరాలు ఉన్న వికలాంగులకు సంరక్షణ-ఇచ్చే భత్యం;

(జె) ఎంప్లాయీస్ స్టేట్ ఇన్సూరెన్స్ స్కీమ్స్ లేదా మరే ఇతర చట్టబద్ధమైన లేదా ప్రభుత్వ ప్రాయోజిత బీమా పథకాల పరిధిలోకి రాని వికలాంగుల కోసం సమగ్ర బీమా పథకం;

(కె) సముచిత ప్రభుత్వం తగినదిగా భావించే ఏదైనా ఇతర విషయం.

25. ఆరోగ్య సంరక్షణ : (1) వికలాంగులకు అవసరమైన చర్యలు సంబంధిత ప్రభుత్వం, స్థానిక అధికారులు తీసుకోవాలి:

(ఎ) చుట్టుపక్కల, ముఖ్యంగా గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో కుటుంబ ఆదాయానికి లోబడి ఉచిత ఆరోగ్య సంరక్షణ;

(బి) ప్రభుత్వ మరియు ప్రైవేట్ ఆసుపత్రులు మరియు ఇతర ఆరోగ్య సంరక్షణ సంస్థలు మరియు కేంద్రాల యొక్క అన్ని భాగాలలో అడ్డంకులు లేని ప్రవేశం;

(సి) హాజరు మరియు చికిత్సలో ప్రాధాన్యత.

(2) సంబంధిత ప్రభుత్వం మరియు స్థానిక అధికారులు చర్యలు తీసుకోవాలి మరియు ఆరోగ్య సంరక్షణను ప్రోత్సహించడానికి మరియు వైకల్యాలు సంభవించకుండా నిరోధించడానికి పథకాలు లేదా కార్యక్రమాలను రూపొందించాలి.

(ఎ) వైకల్యాలు సంభవించడానికి గల కారణానికి సంబంధించి సర్వేలు, పరిశోధనలు మరియు పరిశోధనలు చేపట్టడం లేదా కారణం;

(బి) వైకల్యాలను నివారించడానికి వివిధ పద్ధతులను ప్రోత్సహించడం;

(సి) "ప్రమాదంలో ఉన్న" కేసులను గుర్తించే ఉద్దేశ్యం కోసం పిల్లలందరినీ సంవత్సరానికి ఒకసారి స్క్రీనింగ్ చేయడం;

డి) ప్రాథమిక ఆరోగ్య కేంద్రాల్లో సిబ్బందికి శిక్షణకు సౌకర్యాలు కల్పించడం;

(ఇ) ప్రాయోజిత అవగాహన ప్రచారాలు మరియు సాధారణ పరిశుభ్రత, ఆరోగ్యం మరియు పారిశుధ్యం కొరకు సమాచారాన్ని వ్యాప్తి చేయడం లేదా వ్యాప్తి చేయడం;

(ఎఫ్) తల్లీబిడ్డల ప్రసవానంతర, ప్రసవానంతర సంరక్షణకు చర్యలు తీసుకోవడం;

(జి) ప్రీస్కూళ్లు, పాఠశాలలు, ప్రాథమిక ఆరోగ్య కేంద్రాలు, గ్రామస్థాయి కార్యకర్తలు, అంగన్ వాడీ కార్యకర్తల ద్వారా ప్రజలకు అవగాహన కల్పించడం.

(హెచ్) వైకల్యాలకు గల కారణాలు, తీసుకోవాల్సిన నివారణ చర్యలపై టెలివిజన్, రేడియో, ఇతర మాధ్యమాల ద్వారా ప్రజల్లో అవగాహన కల్పించడం;

(ఐ) ప్రకృతి వైపరీత్యాలు మరియు ఇతర ప్రమాద పరిస్థితులలో ఆరోగ్య సంరక్షణ;

(జె) ప్రాణాలను కాపాడే అత్యవసర చికిత్స మరియు విధానాలకు అవసరమైన వైద్య సౌకర్యాలు; మరియు

(కె) ముఖ్యంగా వైకల్యం ఉన్న మహిళలకు లైంగిక మరియు పునరుత్పత్తి ఆరోగ్య సంరక్షణ.

26. బీమా పథకాలు : సంబంధిత ప్రభుత్వం నోటిఫికేషన్ ద్వారా వికలాంగులైన తమ ఉద్యోగులకు బీమా పథకాలను రూపొందించాలి.

27. పునరావాసం : (1) సంబంధిత ప్రభుత్వం మరియు స్థానిక అధికారులు తమ ఆర్థిక సామర్థ్యం మరియు అభివృద్ధికి లోబడి, ముఖ్యంగా వికలాంగులందరికీ ఆరోగ్యం, విద్య మరియు ఉపాధి రంగాలలో సేవలు మరియు పునరావాస కార్యక్రమాలను చేపట్టాలి లేదా చేపట్టాలి.

(2) సబ్ సెక్షన్ (1) ప్రయోజనాల కోసం, సంబంధిత ప్రభుత్వం మరియు స్థానిక అధికారులు ప్రభుత్వేతర సంస్థలకు ఆర్థిక సహాయం అందించవచ్చు.

(3) పునరావాస విధానాలను రూపొందించేటప్పుడు సంబంధిత ప్రభుత్వం మరియు స్థానిక అధికారులు వికలాంగుల ప్రయోజనాల కోసం పనిచేసే ప్రభుత్వేతర సంస్థలను సంప్రదించాలి.

28. పరిశోధన మరియు అభివృద్ధి : వికలాంగుల సాధికారతకు అవసరమైన ఇతర సమస్యలపై సంబంధిత ప్రభుత్వం వ్యక్తులు మరియు సంస్థల ద్వారా పరిశోధన మరియు అభివృద్ధిని ప్రారంభించాలి లేదా ప్రారంభించాలి.

29. సంస్కృతి మరియు వినోదం: వికలాంగులందరికీ సాంస్కృతిక జీవితాన్ని గడపడానికి మరియు వినోద కార్యకలాపాలలో ఇతరులతో సమానంగా పాల్గొనడానికి హక్కులను ప్రోత్సహించడానికి మరియు రక్షించడానికి తగిన ప్రభుత్వం మరియు స్థానిక అధికారులు చర్యలు తీసుకోవాలి:

(ఎ) వైకల్యం ఉన్న కళాకారులు మరియు రచయితలకు వారి ఆసక్తులు మరియు ప్రతిభను కొనసాగించడానికి సౌకర్యాలు, మద్దతు మరియు స్పాన్సర్షిప్లు;

(బి) వికలాంగుల చారిత్రక అనుభవాలను వివరించే, వివరించే వికలాంగుల చరిత్ర మ్యూజియం ఏర్పాటు;

(సి) వికలాంగులకు కళను అందుబాటులోకి తేవడం;

(డి) వినోద కేంద్రాలు మరియు ఇతర అనుబంధ కార్యకలాపాలను ప్రోత్సహించడం;

(ఇ) స్కౌట్, డ్యాన్స్, ఆర్ట్ క్లాసులు, అవుట్ డోర్ క్యాంప్ లు మరియు అడ్వెంచర్ యాక్టివిటీస్ లో పాల్గొనడం;

(ఎఫ్) వికలాంగుల భాగస్వామ్యం మరియు ప్రాప్యతకు వీలుగా సాంస్కృతిక మరియు కళల సబ్జెక్టుల్లో కోర్సులను రీడిజైన్ చేయడం;

(జి) వికలాంగులకు వినోద కార్యకలాపాల్లో ప్రాప్యత మరియు చేరికను సులభతరం చేయడానికి సాంకేతిక పరిజ్ఞానం, సహాయక పరికరాలు మరియు పరికరాలను అభివృద్ధి చేయడం; మరియు

(హెచ్) వినికిడి లోపం ఉన్న వ్యక్తులు సంకేత భాష వ్యాఖ్యానం లేదా ఉప శీర్షికలతో టెలివిజన్ కార్యక్రమాలకు ప్రాప్యత పొందేలా చూడటం.

30. క్రీడా కార్యకలాపాలు : (1) వికలాంగుల క్రీడా కార్యకలాపాల్లో సమర్థవంతంగా పాల్గొనేలా తగిన ప్రభుత్వం చర్యలు తీసుకోవాలి.

(2) క్రీడలలో పాల్గొనే వికలాంగుల హక్కుకు క్రీడా అధికారులు తగిన గుర్తింపు ఇవ్వాలి మరియు క్రీడా ప్రతిభావంతుల ప్రోత్సాహం మరియు అభివృద్ధి కోసం వారి పథకాలు మరియు కార్యక్రమాలలో వికలాంగులను చేర్చడానికి తగిన ఏర్పాట్లు చేయాలి.

(3) ఉపవిభాగాలు (1) మరియు (2) లోని నిబంధనలకు పక్షపాతం లేకుండా, సంబంధిత ప్రభుత్వం మరియు క్రీడా అధికారులు ఈ క్రింది చర్యలను తీసుకోవాలి:

(ఎ) అన్ని క్రీడా కార్యకలాపాల్లో వికలాంగుల ప్రాప్యత, చేరిక మరియు భాగస్వామ్యాన్ని నిర్ధారించడానికి కోర్సులు మరియు కార్యక్రమాలను పునర్నిర్మించడం;

(బి) వికలాంగుల కోసం అన్ని క్రీడా కార్యకలాపాల మౌలిక సదుపాయాలను రీడిజైన్ చేయడం మరియు మద్దతు ఇవ్వడం;

(సి) వికలాంగులందరి క్రీడా కార్యకలాపాలలో సామర్థ్యం, ప్రతిభ, సామర్థ్యం మరియు సామర్థ్యాన్ని పెంపొందించడానికి సాంకేతిక పరిజ్ఞానాన్ని అభివృద్ధి చేయడం;

(డి) వికలాంగులందరూ సమర్థవంతంగా పాల్గొనేలా చూడటం కొరకు అన్ని క్రీడా కార్యకలాపాల్లో బహుళ-ఇంద్రియ ఆవశ్యకతలు మరియు లక్షణాలను అందించడం;

(ఇ) వికలాంగుల శిక్షణ కోసం అత్యాధునిక క్రీడా సౌకర్యాల అభివృద్ధికి నిధులు కేటాయించడం;

(ఎఫ్) వికలాంగుల కోసం వైకల్యం నిర్దిష్ట క్రీడా కార్యక్రమాలను ప్రోత్సహించడం మరియు నిర్వహించడం మరియు అటువంటి క్రీడా పోటీలలో విజేతలు మరియు ఇతర పాల్గొనేవారికి అవార్డులను అందించడం.

చాప్టర్ VI

బెంచ్ మార్క్ వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తుల కొరకు ప్రత్యేక నిబంధనలు

31. అంగవైకల్యం ఉన్న పిల్లలకు ఉచిత విద్య: (1) బాలల ఉచిత, నిర్బంధ విద్యాహక్కు చట్టం 2009 (35 ఆఫ్ 2009)లో ఏమైనా ఉన్నప్పటికీ, ఆరు నుంచి పద్దెనిమిదేళ్ల మధ్య అంగవైకల్యం ఉన్న ప్రతి పిల్లవాడికీ పొరుగు పాఠశాలలో లేదా ప్రత్యేక పాఠశాలలో ఉచిత విద్యను పొందే హక్కు ఉంటుంది. తన ఇష్టానుసారం..

(2) అంగవైకల్యం ఉన్న ప్రతి బిడ్డకు పద్దెనిమిదేళ్ల వయస్సు వచ్చే వరకు తగిన వాతావరణంలో ఉచిత విద్య అందుబాటులో ఉండేలా సంబంధిత ప్రభుత్వం మరియు స్థానిక అధికారులు చూడాలి.

32. ఉన్నత విద్యా సంస్థల్లో రిజర్వేషన్లు: (1) ప్రభుత్వం నుంచి సహాయం పొందే అన్ని ప్రభుత్వ ఉన్నత విద్యా సంస్థలు, ఇతర ఉన్నత విద్యా సంస్థలు ఐదు శాతానికి తగ్గకుండా రిజర్వు చేయాలి. బెంచ్ మార్క్ వికలాంగులకు సీట్లు.

(2) ఉన్నత విద్యా సంస్థల్లో ప్రవేశానికి వికలాంగులకు ఐదేళ్ల గరిష్ట వయోపరిమితి సడలింపు ఇవ్వాలి.

33. రిజర్వేషన్ల కొరకు పోస్టులను గుర్తించడం: సంబంధిత ప్రభుత్వం-

(i) సెక్షన్ 34 నిబంధనలకు అనుగుణంగా రిజర్వు చేసిన ఖాళీలకు సంబంధించి ఆయా కేటగిరీ వికలాంగులు నిర్వహించే సంస్థల్లో పోస్టులను గుర్తించడం;

(ii) అటువంటి పోస్టుల గుర్తింపు కోసం వికలాంగుల ప్రాతినిధ్యంతో నిపుణుల కమిటీని ఏర్పాటు చేయడం; మరియు

(iii) గుర్తించిన పోస్టులను మూడేళ్లకు మించకుండా క్రమానుగతంగా సమీక్షించడం.

34. రిజర్వేషన్లు : (1) ప్రతి ప్రభుత్వ సంస్థలో నాలుగు శాతానికి తగ్గకుండా ప్రతి ప్రభుత్వం నియమించాలి. ప్రతి గ్రూపు పోస్టుల్లో క్యాడర్ స్ట్రెంత్ లో మొత్తం ఖాళీలను బెంచ్ మార్క్ వికలాంగులతో భర్తీ చేయనున్నారు, అందులో ఒక శాతం. ప్రతి ఒక్కటి (ఎ), (బి) మరియు (సి) క్లాజుల కింద బెంచ్ మార్క్ వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తులకు రిజర్వ్ చేయబడతాయి మరియు ఒక శాతం. క్లాజులు (d) మరియు (e) కింద బెంచ్ మార్క్ వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తుల కొరకు, అవి:-

(ఎ) అంధత్వం మరియు తక్కువ దృష్టి;

(బి) చెవిటి మరియు వినికిడి లోపం;

(సి) సెరిబ్రల్ పాల్సీ, కుష్టువ్యాధి నయం, మరుగుజ్జు, యాసిడ్ దాడి బాధితులు మరియు కండరాల డిస్ట్రోఫీతో సహా లోకోమోటర్ వైకల్యం;

(డి) ఆటిజం, మేధో వైకల్యం, నిర్దిష్ట అభ్యాస వైకల్యం మరియు మానసిక అనారోగ్యం;

(ఇ) ప్రతి వైకల్యానికి గుర్తించిన పోస్టులలో చెవిటి-అంధత్వంతో సహా క్లాజుల (ఎ) నుండి (డి) కింద వ్యక్తుల మధ్య బహుళ వైకల్యాలు:

పదోన్నతుల్లో రిజర్వేషన్లు ఎప్పటికప్పుడు సంబంధిత ప్రభుత్వం జారీ చేసే సూచనలకు అనుగుణంగా ఉండాలి:

సంబంధిత ప్రభుత్వం, ప్రధాన కమీషనర్ లేదా రాష్ట్ర కమీషనర్ తో సంప్రదింపులు జరిపి, ఏదైనా ప్రభుత్వ సంస్థలో చేపట్టే పని రకాన్ని పరిగణనలోకి తీసుకొని, నోటిఫికేషన్ ద్వారా మరియు అటువంటి నోటిఫికేషన్ లలో పేర్కొన్న షరతులకు లోబడి, ఏదైనా ప్రభుత్వ సంస్థను ఈ సెక్షన్ నిబంధనల నుండి మినహాయించవచ్చు.

(2) ఏదైనా రిక్రూట్ మెంట్ సంవత్సరంలో బెంచ్ మార్క్ వైకల్యం ఉన్న తగిన వ్యక్తి అందుబాటులో లేకపోవడం లేదా మరేదైనా తగిన కారణాల వల్ల ఏదైనా ఖాళీని భర్తీ చేయలేనప్పుడు, అటువంటి ఖాళీని తదుపరి నియామక సంవత్సరంలో ముందుకు తీసుకెళ్లాలి మరియు తదుపరి నియామక సంవత్సరంలో కూడా బెంచ్ మార్క్ వైకల్యం ఉన్న తగిన వ్యక్తి అందుబాటులో లేనట్లయితే, దానిని మొదట ఐదు కేటగిరీల మధ్య ఇంటర్ చేంజ్ ద్వారా భర్తీ చేయవచ్చు మరియు వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తి లేనప్పుడు మాత్రమే భర్తీ చేయవచ్చు. ఆ సంవత్సరంలో ఉద్యోగానికి అందుబాటులో ఉన్న, యజమాని వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తి కాకుండా మరొక వ్యక్తిని నియమించడం ద్వారా ఖాళీని భర్తీ చేయాలి:

ఒక సంస్థలో ఖాళీల స్వభావం ఒక నిర్దిష్ట కేటగిరీ వ్యక్తిని నియమించుకోలేని విధంగా ఉంటే, ఖాళీలను సంబంధిత ప్రభుత్వ ముందస్తు అనుమతితో ఐదు కేటగిరీల మధ్య మార్పిడి చేయవచ్చు.

(3) తగిన ప్రభుత్వం నోటిఫికేషన్ ద్వారా, బెంచ్ మార్క్ వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తుల ఉద్యోగానికి గరిష్ట వయోపరిమితిని సముచితంగా భావించిన విధంగా సడలించవచ్చు.

35. ప్రయివేటు రంగంలోని యజమానులకు ప్రోత్సాహకాలు: సంబంధిత ప్రభుత్వం మరియు స్థానిక అధికారులు, వారి ఆర్థిక సామర్థ్యం మరియు అభివృద్ధి యొక్క పరిమితికి లోబడి, ప్రైవేట్ రంగంలోని

యజమానులకు కనీసం ఐదు శాతం ఉండేలా ప్రోత్సాహకాలను అందించాలి. వారి శ్రామిక శక్తిలో బెంచ్ మార్క్ వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తులు ఉంటారు.

36. ప్రత్యేక ఉపాధి మార్పిడి : ఆ తేదీ నుంచి ప్రతి సంస్థలోని యజమాని ఆ సంస్థలో సంభవించిన లేదా సంభవించబోయే బెంచ్ మార్క్ వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తుల కోసం నియమించిన ఖాళీలకు సంబంధించి కేంద్ర ప్రభుత్వం సూచించిన సమాచారం లేదా రిటర్నులను కేంద్ర ప్రభుత్వం నోటిఫై చేసిన ప్రత్యేక ఉపాధి ఎక్స్ఛేంజ్ కు సమర్పించాలని సంబంధిత ప్రభుత్వం ఇలాంటి అభ్యర్థనతో నోటిఫికేషన్ ద్వారా కోరవచ్చు.

37. ప్రత్యేక పథకాలు, అభివృద్ధి కార్యక్రమాలు: సంబంధిత ప్రభుత్వం, స్థానిక అధికారులు నోటిఫికేషన్ ద్వారా వికలాంగులకు అనుకూలంగా పథకాలను రూపొందించాలి.

ఎ) *ఐదు శాతం*. అన్ని సంబంధిత పథకాలు మరియు అభివృద్ధి కార్యక్రమాలలో వ్యవసాయ భూమి మరియు గృహనిర్మాణంలో రిజర్వేషన్లు, ప్రామాణిక వైకల్యం ఉన్న మహిళలకు తగిన ప్రాధాన్యత;

(బి) *ఐదు శాతం*. అన్ని పేదరిక నిర్మూలన మరియు వివిధ అభివృద్ధి పథకాలలో ప్రధాన వికలాంగులైన మహిళలకు ప్రాధాన్యతతో రిజర్వేషన్లు;

సి) *ఐదు శాతం*. అటువంటి భూమిని గృహనిర్మాణం, ఆశ్రయం, వృత్తి, వ్యాపారం, ఎంటర్ప్రైజ్, వినోద కేంద్రాలు మరియు ఉత్పత్తి కేంద్రాల స్థాపన కోసం ఉపయోగించడానికి రాయితీ రేటుపై భూమి కేటాయింపులో రిజర్వేషన్.

చాప్టర్ VII

అధిక మద్దతు అవసరాలు ఉన్న వికలాంగుల కొరకు ప్రత్యేక నిబంధనలు

38. అధిక మద్దతు ఉన్న వికలాంగుల కొరకు ప్రత్యేక నిబంధనలు:—(1) తనకు అధిక మద్దతు అవసరమని భావించే ఏ వ్యక్తి అయినా, లేదా అతని లేదా ఆమె తరఫున ఏదైనా వ్యక్తి లేదా సంస్థ, అధిక మద్దతును అందించాలని కోరుతూ సంబంధిత ప్రభుత్వం ద్వారా నోటిఫై చేయబడిన ఒక అథారిటీకి దరఖాస్తు చేసుకోవచ్చు.

(2) సబ్ సెక్షన్ (1) కింద ఒక దరఖాస్తును స్వీకరించిన తరువాత, అథారిటీ దానిని కేంద్ర ప్రభుత్వం సూచించిన సభ్యులతో కూడిన మదింపు బోర్డుకు పంపాలి.

(3) మదింపు బోర్డు సబ్ సెక్షన్ (1) కింద సూచించిన కేసును కేంద్ర ప్రభుత్వం సూచించిన విధంగా మదింపు చేయాలి మరియు అధిక మద్దతు యొక్క అవసరాన్ని మరియు దాని స్వభావాన్ని ధృవీకరిస్తూ అథారిటీకి ఒక నివేదికను పంపుతుంది.

(4) సబ్ సెక్షన్ (3) కింద నివేదిక అందిన తరువాత, ఈ విషయంలో సంబంధిత ప్రభుత్వం యొక్క సంబంధిత పథకాలు మరియు ఆదేశాలకు లోబడి నివేదికకు అనుగుణంగా మద్దతును అందించడానికి అథారిటీ చర్యలు తీసుకోవాలి.

ఎనిమిదవ అధ్యాయం

సముచిత ప్రభుత్వాల విధులు మరియు బాధ్యతలు

39. అవగాహనా కార్యక్రమాలు: (1) ఈ చట్టం కింద కల్పించిన వికలాంగుల హక్కులను పరిరక్షించేలా సంబంధిత ప్రభుత్వం, ప్రధాన కమిషనర్ లేదా రాష్ట్ర కమీషనర్ తో సంప్రదింపులు

జరిపి, అవగాహన కార్యక్రమాలు, అవగాహన కార్యక్రమాలు నిర్వహించడం, ప్రోత్సహించడం, మద్దతు ఇవ్వడం లేదా ప్రోత్సహించడం చేయాలి.

(2) సబ్ సెక్షన్ (1) కింద పేర్కొన్న కార్యక్రమాలు మరియు ప్రచారాలు:

(ఎ) సమ్మిళితం, సహనం, సహానుభూతి మరియు వైవిధ్యం పట్ల గౌరవం యొక్క విలువలను ప్రోత్సహించడం;

(బి) వికలాంగుల నైపుణ్యాలు, యోగ్యతలు మరియు సామర్థ్యాలు మరియు శ్రామిక శక్తి, కార్మిక మార్కెట్ మరియు వృత్తిపరమైన రుసుముకు వారి సహకారాలను ముందస్తుగా గుర్తించడం;

(సి) కుటుంబ జీవితం, సంబంధాలు, పిల్లలను కనడం మరియు పెంచడం వంటి అన్ని విషయాలలో వికలాంగులు తీసుకునే నిర్ణయాల పట్ల గౌరవాన్ని పెంపొందించడం;

(డి) వైకల్యం యొక్క మానవ స్థితి మరియు వికలాంగుల హక్కులపై పాఠశాల, కళాశాల, విశ్వవిద్యాలయం మరియు వృత్తిపరమైన శిక్షణ స్థాయిలో ఓరియెంటేషన్ మరియు సున్నితత్వాన్ని అందించడం;

(ఇ) యజమానులు, నిర్వాహకులు మరియు సహోద్యోగులకు వికలాంగుల పరిస్థితులు మరియు హక్కులపై ఓరియెంటేషన్ మరియు అవగాహన కల్పించడం;

(ఎఫ్) విశ్వవిద్యాలయాలు, కళాశాలలు మరియు పాఠశాలల్లో వికలాంగుల హక్కులను పాఠ్యప్రణాళికలో చేర్చేలా చూడాలి.

40. ప్రాప్యత: కేంద్ర ప్రభుత్వం ప్రధాన కమీషనర్ తో సంప్రదింపులు జరిపి, భౌతిక పర్యావరణం, రవాణా, సమాచార మరియు కమ్యూనికేషన్లు, తగిన సాంకేతిక పరిజ్ఞానాలు మరియు వ్యవస్థలు మరియు పట్టణ మరియు గ్రామీణ ప్రాంతాలలో ప్రజలకు అందించే ఇతర సౌకర్యాలు మరియు సేవలతో సహా ప్రాప్యత ప్రమాణాలను నిర్దేశించే నిబంధనలను వికలాంగుల కోసం రూపొందించాలి.

41. రవాణా సదుపాయం: (1) తగిన ప్రభుత్వం తగిన చర్యలు తీసుకోవాలి.

(ఎ) బస్టాపులు, రైల్వే స్టేషన్లు మరియు విమానాశ్రయాలలో పార్కింగ్ స్థలాలు, మరుగుదొడ్లు, టికెటింగ్ కౌంటర్లు మరియు టికెటింగ్ యంత్రాలకు సంబంధించిన ప్రాప్యత ప్రమాణాలకు అనుగుణంగా వికలాంగులకు సౌకర్యాలు;

(బి) వికలాంగులకు సాంకేతికంగా సాధ్యమైన మరియు సురక్షితమైన, ఆర్థికంగా ఆచరణీయమైన మరియు రూపకల్పనలో పెద్ద నిర్మాణాత్మక మార్పుల అవసరం లేకుండా, పాత రవాణా పద్ధతులను పునరుద్ధరించడంతో సహా డిజైన్ ప్రమాణాలకు అనుగుణంగా ఉండే అన్ని రవాణా పద్ధతులకు ప్రాప్యత;

(సి) వికలాంగులకు అవసరమైన చలనశీలతను పరిష్కరించడానికి అందుబాటులో ఉన్న రహదారులు.

(2) వికలాంగుల వ్యక్తిగత చలనశీలతను ప్రోత్సహించడానికి తగిన ప్రభుత్వం పథకాల కార్యక్రమాలను అభివృద్ధి చేయాలి.

ఎ) ప్రోత్సాహకాలు, రాయితీలు;

(బి) వాహనాలను రిట్రోఫిట్ చేయడం; మరియు

(సి) వ్యక్తిగత చలనశీలత సహాయం.

42. సమాచార, కమ్యూనికేషన్ సాంకేతిక పరిజ్ఞానానికి ప్రాప్యత: తగిన ప్రభుత్వం ఆ దిశగా చర్యలు తీసుకోవాలి.

(i) ఆడియో, ప్రింట్ మరియు ఎలక్ట్రానిక్ మీడియాలో లభ్యమయ్యే అన్ని కంటెంట్ లు యాక్సెస్ ఫార్మాట్ లో ఉంటాయి;

(ii) వికలాంగులు ఆడియో వివరణ, సంకేత భాష వ్యాఖ్యానం మరియు దగ్గరి శీర్షికను అందించడం ద్వారా ఎలక్ట్రానిక్ మీడియాకు ప్రాప్యతను కలిగి ఉంటారు;

(iii) ప్రతిరోజు ఉపయోగించడానికి ఉద్దేశించిన ఎలక్ట్రానిక్ వస్తువులు మరియు పరికరాలు సార్వత్రిక రూపకల్పనలో లభిస్తాయి.

43. వినియోగ వస్తువులు: వికలాంగుల సాధారణ ఉపయోగం కోసం విశ్వవ్యాప్తంగా రూపొందించిన వినియోగ ఉత్పత్తులు మరియు ఉపకరణాల అభివృద్ధి, ఉత్పత్తి మరియు పంపిణీని ప్రోత్సహించడానికి తగిన ప్రభుత్వం చర్యలు తీసుకోవాలి.

44. యాక్సెసబిలిటీ నిబంధనలను తప్పనిసరిగా పాటించడం: (1) సెక్షన్ 40 కింద కేంద్ర ప్రభుత్వం రూపొందించిన నిబంధనలకు బిల్డింగ్ ప్లాన్ కట్టుబడి లేకపోతే ఏ నిర్మాణ సంస్థకూ అనుమతి ఇవ్వరాదు.

(2) కేంద్ర ప్రభుత్వం రూపొందించిన నిబంధనలకు కట్టుబడి ఉంటే తప్ప ఏ సంస్థా భవనాన్ని పూర్తి చేసినట్లు ధృవీకరణ పత్రాన్ని జారీ చేయరాదు లేదా భవనాన్ని ఆక్రమించడానికి అనుమతించరాదు.

45. ప్రస్తుతం ఉన్న మౌలిక సదుపాయాలు, ప్రాంగణాలను అందుబాటులోకి తీసుకురావడానికి కాలపరిమితి మరియు ఆ ప్రయోజనం కోసం చర్యలు తీసుకోవాలి.—(1) అటువంటి నిబంధనలను జారీ చేసిన తేదీ నుండి ఐదు సంవత్సరాలకు మించకుండా కేంద్ర ప్రభుత్వం రూపొందించిన నిబంధనలకు అనుగుణంగా ప్రస్తుతం ఉన్న అన్ని ప్రభుత్వ భవనాలను అందుబాటులో ఉంచాలి:

రాష్ట్రాల సంసిద్ధత, ఇతర సంబంధిత పారామీటర్లను బట్టి ఈ నిబంధనను పాటించడానికి కేంద్ర ప్రభుత్వం సందర్భానుసారంగా గడువును పొడిగించవచ్చు.

(2) అన్ని ప్రాథమిక ఆరోగ్య కేంద్రాలు, పౌర ఆసుపత్రులు, పాఠశాలలు, రైల్వే స్టేషన్లు మరియు బస్టాప్లు వంటి అత్యవసర సేవలను అందించే అన్ని భవనాలు మరియు ప్రదేశాలలో ప్రాప్యతను కల్పించడానికి తగిన ప్రభుత్వం మరియు స్థానిక అధికారులు ప్రాధాన్యత ఆధారంగా కార్యాచరణ ప్రణాళికను రూపొందించి ప్రచురించాలి.

46. సర్వీస్ ప్రొవైడర్లు యాక్సెస్ చేసుకోవడానికి కాలపరిమితి: సెక్షన్ 40 కింద కేంద్ర ప్రభుత్వం రూపొందించిన యాక్సెసబిలిటీ నిబంధనలకు అనుగుణంగా సర్వీస్ ప్రొవైడర్లు అటువంటి నిబంధనలను జారీ చేసిన తేదీ నుండి రెండు సంవత్సరాల వ్యవధిలో సేవలను అందించాలి:

ప్రధాన కమిషనర్ తో సంప్రదింపులు జరిపిన కేంద్ర ప్రభుత్వం నిబంధనలకు అనుగుణంగా కొన్ని కేటగిరీ సేవలను అందించడానికి గడువును పొడిగించవచ్చు.

47. మానవవనరుల అభివృద్ధి : (1) రిహాబిలిటేషన్ కౌన్సిల్ ఆఫ్ ఇండియా యాక్ట్, 1992 (34 ఆఫ్ 1992) కింద ఏర్పాటైన రిహాబిలిటేషన్ కౌన్సిల్ ఆఫ్ ఇండియా యొక్క ఏ విధి మరియు అధికారానికి పక్షపాతం లేకుండా, ఈ చట్టం యొక్క ప్రయోజనాల కోసం మానవ వనరులను అభివృద్ధి చేయడానికి తగిన ప్రభుత్వం ప్రయత్నించాలి.

(ఎ) పంచాయతీరాజ్ సభ్యులు, శాసనసభ్యులు, పాలకులు, పోలీసు అధికారులు, న్యాయమూర్తులు, న్యాయవాదుల శిక్షణ కోసం అన్ని కోర్సుల్లో వికలాంగుల హక్కులపై శిక్షణ ఇవ్వాలి.

(బి) పాఠశాలలు, కళాశాలలు మరియు విశ్వవిద్యాలయ ఉపాధ్యాయులు, వైద్యులు, నర్సులు, పారామెడికల్ సిబ్బంది, సాంఘిక సంక్షేమ అధికారులు, గ్రామీణాభివృద్ధి అధికారులు, ఆశా వర్కర్లు, అంగన్వాడీ కార్యకర్తలు, ఇంజనీర్లు, వాస్తుశిల్పులు, ఇతర వృత్తి నిపుణులు మరియు కమ్యూనిటీ వర్కర్లకు అన్ని విద్యా కోర్సులలో వైకల్యాన్ని ఒక భాగంగా చేర్చండి;

(సి) కుటుంబాలు, కమ్యూనిటీ సభ్యులు మరియు ఇతర భాగస్వాములు మరియు సంరక్షణ ప్రదాతలకు సంరక్షణ మరియు మద్దతుపై స్వతంత్ర జీవనం మరియు కమ్యూనిటీ సంబంధాలలో శిక్షణతో సహా సామర్థ్యాన్ని పెంపొందించే కార్యక్రమాలను ప్రారంభించడం;

(డి) వికలాంగులకు పరస్పర సహకారం మరియు గౌరవంపై కమ్యూనిటీ సంబంధాలను నిర్మించడానికి స్వతంత్ర శిక్షణను నిర్ధారించడం;

(ఇ) క్రీడలు, ఆటలు, సాహస కార్యకలాపాలపై దృష్టి సారించి క్రీడా ఉపాధ్యాయులకు శిక్షణా కార్యక్రమాలను నిర్వహించడం;

(ఎఫ్) అవసరమైన ఇతర సామర్థ్య అభివృద్ధి చర్యలు.

(2) అన్ని విశ్వవిద్యాలయాలు వైకల్య అధ్యయనాలలో బోధన మరియు పరిశోధనను ప్రోత్సహించాలి, అటువంటి అధ్యయనాల కోసం అధ్యయన కేంద్రాలను ఏర్పాటు చేయాలి.

(3) సబ్ సెక్షన్ (1)లో పేర్కొన్న బాధ్యతను నెరవేర్చడానికి, ఈ చట్టం కింద వివిధ బాధ్యతలను చేపట్టడానికి తగిన సిబ్బంది నియామకం, నియామకం, సున్నితత్వం, ఓరియెంటేషన్ మరియు శిక్షణ కోసం సంబంధిత ప్రభుత్వం ప్రతి ఐదు సంవత్సరాలలో అవసర ఆధారిత విశ్లేషణను చేపట్టి ప్రణాళికలను రూపొందించాలి.

48. సోషల్ ఆడిట్ : వికలాంగులపై ఈ పథకం, కార్యక్రమాలు ప్రతికూల ప్రభావం చూపకుండా, వికలాంగుల అవసరాలు, ఆందోళనలు అవసరమయ్యేలా సంబంధిత ప్రభుత్వం వికలాంగులకు సంబంధించిన అన్ని సాధారణ పథకాలు, కార్యక్రమాలపై సోషల్ ఆడిట్ చేపట్టాలి.

చాప్టర్ 9

వికలాంగుల కొరకు సంస్థల నమోదు మరియు అటువంటి సంస్థలకు గ్రాంట్లు

49. కాంపిటెంట్ అథారిటీ : ఈ అధ్యాయం యొక్క ప్రయోజనాల కొరకు రాష్ట్ర ప్రభుత్వం ఒక సమర్థ అథారిటీని నియమిస్తుంది.

50. రిజిస్ట్రేషన్ : ఈ చట్టం కింద కల్పించిన విధంగా కాకుండా, కాంపిటెంట్ అథారిటీ ద్వారా జారీ చేయబడిన రిజిస్ట్రేషన్ సర్టిఫికేట్ కు అనుగుణంగా తప్ప, ఏ వ్యక్తి కూడా వికలాంగుల కొరకు ఏ సంస్థను స్థాపించరాదు లేదా నిర్వహించరాదు:

మానసిక ఆరోగ్య చట్టం, 1987 (1987 యొక్క 14) లేదా ప్రస్తుతానికి అమలులో ఉన్న మరే ఇతర చట్టం యొక్క సెక్షన్ 8 ప్రకారం చెల్లుబాటు అయ్యే లైసెన్స్ కలిగి ఉన్న మానసిక రోగుల సంరక్షణ కోసం ఒక సంస్థను ఈ చట్టం కింద నమోదు చేయాల్సిన అవసరం లేదు.

51. రిజిస్ట్రేషన్ సర్టిఫికేట్ యొక్క దరఖాస్తు మరియు మంజూరు: (1) రిజిస్ట్రేషన్ సర్టిఫికేట్ కొరకు ప్రతి దరఖాస్తును రాష్ట్ర ప్రభుత్వం నిర్దేశించిన విధంగా కాంపిటెంట్ అథారిటీకి చేయాలి.

(2) సబ్ సెక్షన్ (1) కింద ఒక దరఖాస్తును స్వీకరించిన తరువాత, కాంపిటెంట్ అథారిటీ తనకు అనువైనదిగా భావించే అటువంటి విచారణలు చేయాలి మరియు దరఖాస్తుదారుడు ఈ చట్టం యొక్క ఆవశ్యకతలను మరియు దాని కింద చేసిన నిబంధనలను పాటించాడని సంతృప్తి చెందిన తరువాత, దరఖాస్తు అందిన తొంభై రోజుల వ్యవధిలో దరఖాస్తుదారునికి రిజిస్ట్రేషన్ సర్టిఫికేట్ను మంజూరు చేస్తుంది మరియు సంతృప్తి చెందకపోతే, కాంపిటెంట్ అథారిటీ, ఆర్డర్ ద్వారా, దరఖాస్తు చేయబడ్డ సర్టిఫికేట్ ని ఇవ్వడానికి నిరాకరిస్తుంది:

సర్టిఫికేట్ ఇవ్వడానికి నిరాకరిస్తూ ఏదైనా ఉత్తర్వు ఇవ్వడానికి ముందు, కాంపిటెంట్ అథారిటీ దరఖాస్తుదారునికి వినడానికి సహేతుకమైన అవకాశాన్ని ఇవ్వాలి మరియు సర్టిఫికేట్ ఇవ్వడానికి నిరాకరించే ప్రతి ఉత్తర్వును దరఖాస్తుదారుడికి రాతపూర్వకంగా తెలియజేయాలి.

(3) దరఖాస్తు చేసుకున్న సంస్థ అటువంటి సౌకర్యాలను కల్పించే స్థితిలో మరియు రాష్ట్ర ప్రభుత్వం నిర్దేశించిన ప్రమాణాలను చేరుకునే స్థితిలో ఉంటే తప్ప సబ్ సెక్షన్ (2) కింద ఎటువంటి రిజిస్ట్రేషన్ సర్టిఫికేట్ మంజూరు చేయబడదు.

(4) సబ్ సెక్షన్ (2) కింద మంజూరు చేయబడిన రిజిస్ట్రేషన్ సర్టిఫికేట్

(ఎ) సెక్షన్ 52 కింద రద్దు చేయబడినవి రాష్ట్ర ప్రభుత్వం నిర్దేశించిన కాలానికి అమలులో ఉండకపోతే;

(బి) కాలానుగుణంగా అదే కాలానికి పునరుద్ధరించవచ్చు; మరియు

(సి) అటువంటి రూపంలో ఉండాలి మరియు రాష్ట్ర ప్రభుత్వం నిర్దేశించిన షరతులకు లోబడి ఉండాలి.

(5) రిజిస్ట్రేషన్ సర్టిఫికేట్ పునరుద్ధరణ కోసం దరఖాస్తు చెల్లుబాటు వ్యవధి ముగియడానికి అరవై రోజుల ముందు చేయాలి.

(6) రిజిస్ట్రేషన్ సర్టిఫికేట్ యొక్క కాపీని సంస్థ గుర్తించదగిన ప్రదేశంలో ప్రదర్శించాలి.

(7) సబ్ సెక్షన్ (1) లేదా సబ్ సెక్షన్ (5) కింద చేసిన ప్రతి దరఖాస్తును రాష్ట్ర ప్రభుత్వం నిర్దేశించిన కాలవ్యవధిలో కాంపిటెంట్ అథారిటీ పరిష్కరించాలి.

52. రిజిస్ట్రేషన్ రద్దు: (1) సెక్షన్ 51లోని సబ్ సెక్షన్ (2) కింద మంజూరు చేసిన రిజిస్ట్రేషన్ సర్టిఫికేట్ హోల్డర్కు ఉందని విశ్వసించడానికి కారణం ఉంటే, కాంపిటెంట్ అథారిటీ:

(ఎ) మెటీరియల్ వివరాలలో తప్పుగా లేదా తప్పుగా ఉన్న సర్టిఫికేట్ జారీ లేదా పునరుద్ధరణ కొరకు ఏదైనా దరఖాస్తుకు సంబంధించి ఒక ప్రకటన చేయడం; లేదా

(బి) సర్టిఫికేట్ మంజూరు చేయబడ్డ నిబంధనలు లేదా ఏవైనా షరతులకు లోబడి ఏదైనా ఉల్లంఘునకు పాల్పడ్డారు లేదా చేయబడ్డారు,

అటువంటి విచారణ జరిపిన తరువాత, అది సరైనదిగా భావించిన విధంగా, ఆర్డర్ ద్వారా, ధృవీకరణ పత్రాన్ని రద్దు చేయవచ్చు:

రిజిస్ట్రేషన్ సర్టిఫికేట్ ను ఎందుకు రద్దు చేయకూడదో కారణాన్ని చూపడానికి సర్టిఫికేట్ హోల్డర్ కు అవకాశం ఇచ్చే వరకు అటువంటి ఉత్తర్వులు ఇవ్వరాదని పేర్కొంది.

(2) సబ్ సెక్షన్ (1) కింద ఒక సంస్థకు సంబంధించిన రిజిస్ట్రేషన్ సర్టిఫికేట్ రద్దు చేయబడినట్లయితే, అటువంటి రద్దు చేసిన తేదీ నుండి అటువంటి సంస్థ పనిచేయడం మానేస్తుంది:

ఉపసంహారణ ఉత్తర్వులకు వ్యతిరేకంగా సెక్షన్ 53 కింద అప్పీలు ఉన్నట్లయితే, అటువంటి సంస్థ పనిచేయడం ఆగిపోతుంది.

(ఎ) అటువంటి అప్పీలు దాఖలు చేయడానికి నిర్దేశించిన కాలపరిమితి ముగిసిన వెంటనే అప్పీలుకు ప్రాధాన్యత ఇవ్వనప్పుడు; లేదా

(బి) అటువంటి అప్పీలుకు ప్రాధాన్యత ఇవ్వబడింది, కానీ అప్పీలు ఉత్తర్వు వెలువడిన తేదీ నుండి ఉపసంహారణ ఉత్తర్వు సమర్థించబడింది.

(3) ఒక సంస్థకు సంబంధించిన రిజిస్ట్రేషన్ సర్టిఫికేట్ ను రద్దు చేసినప్పుడు, అటువంటి రద్దు తేదీ నాటికి అటువంటి సంస్థలో ఖైదీగా ఉన్న వైకల్యం ఉన్న ఏ వ్యక్తి అయినా ఇలా ఉండాలని కాంపిటెంట్ అథారిటీ ఆదేశించవచ్చు:

(ఎ) అతని లేదా ఆమె తల్లిదండ్రులు, జీవిత భాగస్వామి లేదా చట్టబద్ధమైన సంరక్షకుడి సంరక్షణకు పునరుద్ధరించడం; లేదా

(బి) కాంపిటెంట్ అథారిటీ ద్వారా పేర్కొనబడ్డ ఏదైనా ఇతర సంస్థకు బదిలీ చేయబడుతుంది.

(4) ఈ సెక్షన్ కింద రద్దు చేయబడిన రిజిస్ట్రేషన్ సర్టిఫికేట్ను కలిగి ఉన్న ప్రతి సంస్థ, అటువంటి రద్దు చేసిన వెంటనే, ఆ సర్టిఫికేట్ను సంబంధిత అథారిటీకి సరెండర్ చేస్తుంది.

53. అప్పీలు : (1) రిజిస్ట్రేషన్ సర్టిఫికేట్ ఇవ్వడానికి నిరాకరిస్తూ లేదా రిజిస్ట్రేషన్ సర్టిఫికేట్ ను రద్దు చేస్తూ కాంపిటెంట్ అథారిటీ జారీ చేసిన ఉత్తర్వుతో బాధపడే ఏ వ్యక్తి అయినా, రాష్ట్ర ప్రభుత్వం నిర్దేశించిన కాలవ్యవధిలో, అటువంటి తిరస్కరణ లేదా ఉపసంహరణకు వ్యతిరేకంగా రాష్ట్ర ప్రభుత్వం నోటిపై చేసిన విధంగా అటువంటి అప్పీలేట్ అథారిటీకి అప్పీలు చేయవచ్చు.

(2) అటువంటి అప్పీలుపై అప్పీలేట్ అథారిటీ యొక్క ఉత్తర్వు అంతిమంగా ఉంటుంది.

54. కేంద్ర లేదా రాష్ట్ర ప్రభుత్వం స్థాపించిన లేదా నిర్వహించే సంస్థలకు వర్తించని చట్టం: ఈ అధ్యాయంలోని ఏదీ కేంద్ర ప్రభుత్వం లేదా రాష్ట్ర ప్రభుత్వం స్థాపించిన లేదా నిర్వహించే వికలాంగుల సంస్థకు వర్తించదు.

55. రిజిస్టర్డ్ సంస్థలకు సహాయం: సంబంధిత ప్రభుత్వం వాటి ఆర్థిక సామర్థ్యం మరియు అభివృద్ధి పరిమితులకు లోబడి, సేవలను అందించడానికి మరియు ఈ చట్టంలోని నిబంధనలకు అనుగుణంగా పథకాలు మరియు కార్యక్రమాలను అమలు చేయడానికి రిజిస్టర్డ్ సంస్థలకు ఆర్థిక సహాయం అందించవచ్చు.

పదవ అధ్యాయం

నిర్దిష్ట వైకల్యాల ధృవీకరణ

56. నిర్దిష్ట వైకల్యాల మదింపుకు మార్గదర్శకాలు: ఒక వ్యక్తిలో నిర్దిష్ట వైకల్యం యొక్క పరిధిని అంచనా వేయడానికి కేంద్ర ప్రభుత్వం మార్గదర్శకాలను నోటిఫై చేస్తుంది.

57. ధృవీకరణాధికారుల హోదా: (1) తగిన అర్హతలు, అనుభవం ఉన్న వ్యక్తులను ధ్రువీకరణ అధికారులుగా సంబంధిత ప్రభుత్వం నియమిస్తుంది, వారు వైకల్య ధృవీకరణ పత్రాన్ని జారీ చేయడానికి అర్హులు.

(2) సర్టిఫికేషన్ అథారిటీ తన సర్టిఫికేషన్ విధులను నిర్వర్తించాల్సిన అధికార పరిధిని మరియు నియమనిబంధనలకు లోబడి సంబంధిత ప్రభుత్వం నోటిఫై చేయాలి.

58. ధృవీకరణ ప్రక్రియ: (1) నిర్దిష్ట వైకల్యం ఉన్న ఏ వ్యక్తి అయినా, వైకల్య ధృవీకరణ పత్రాన్ని జారీ చేయడానికి, అధికార పరిధి కలిగిన సర్టిఫికేషన్ అథారిటీకి కేంద్ర ప్రభుత్వం సూచించిన విధంగా దరఖాస్తు చేసుకోవచ్చు.

(2) సబ్ సెక్షన్ (1) కింద దరఖాస్తు అందుకున్న తరువాత, సెక్షన్ 56 కింద నోటిఫై చేయబడిన సంబంధిత మార్గదర్శకాలకు అనుగుణంగా సంబంధిత వ్యక్తి యొక్క వైకల్యాన్ని సర్టిఫై చేసే అథారిటీ అంచనా వేయాలి మరియు అటువంటి మదింపు తరువాత, కేసును యథాతథంగా అంచనా వేయాలి:

(ఎ) అటువంటి వ్యక్తికి కేంద్ర ప్రభుత్వం సూచించిన విధంగా అంగవైకల్య ధృవీకరణ పత్రాన్ని జారీ చేయడం;

(బి) అతనికి నిర్ధిష్ట వైకల్యం లేదని రాతపూర్వకంగా తెలియజేయండి.

(3) ఈ సెక్షన్ కింద జారీ చేయబడిన వైకల్య ధృవీకరణ పత్రం దేశవ్యాప్తంగా చెల్లుబాటు అవుతుంది.

59. సర్టిఫై చేసే అథారిటీ నిర్ణయానికి వ్యతిరేకంగా అప్పీలు చేయండి: (1) సర్టిఫికేషన్ అథారిటీ నిర్ణయంతో బాధపడే ఏ వ్యక్తి అయినా, అటువంటి నిర్ణయానికి వ్యతిరేకంగా, రాష్ట్ర ప్రభుత్వం నిర్దేశించిన విధంగా, రాష్ట్ర ప్రభుత్వం నిర్దేశించిన విధంగా అప్పీలు చేయవచ్చు.

(2) అప్పీలు అందిన తరువాత, అప్పీలేట్ అథారిటీ రాష్ట్ర ప్రభుత్వం సూచించిన విధంగా అప్పీలును నిర్ణయిస్తుంది.

అధ్యాయం XI

వికలాంగులపై కేంద్ర, రాష్ట్ర సలహా బోర్డులు, జిల్లా స్థాయి కమిటీ

60. వికలాంగులపై కేంద్ర సలహా మండలి ఏర్పాటు: (1) కేంద్ర ప్రభుత్వం నోటిఫికేషన్ ద్వారా ఈ చట్టం కింద తనకు సంక్రమించిన అధికారాలను వినియోగించడానికి, తనకు అప్పగించిన విధులను నిర్వర్తించడానికి కేంద్ర ప్రభుత్వం కేంద్ర వికలాంగుల సలహా మండలి అని పిలువబడే ఒక సంస్థను ఏర్పాటు చేస్తుంది.

(2) కేంద్ర సలహా మండలిలో ఇవి ఉంటాయి:

(ఎ) కేంద్ర ప్రభుత్వంలో వికలాంగుల వ్యవహారాల విభాగానికి ఇన్ ఛార్జి మంత్రి, చైర్ పర్సన్, ఎక్స్ అఫీషియో;

(బి) కేంద్ర ప్రభుత్వ మంత్రిత్వ శాఖలో వికలాంగుల వ్యవహారాల విభాగానికి ఇన్ ఛార్జిగా వ్యవహరించే సహాయ మంత్రి, వైస్ చైర్ పర్సన్, ఎక్స్ అఫీషియో;

(సి) ముగ్గురు పార్లమెంటు సభ్యులు, వీరిలో ఇద్దరు లోక్ సభ ద్వారా మరియు ఒకరు రాజ్యసభ, సభ్యులు, ఎక్స్ అఫీషియో ద్వారా ఎన్నుకోబడతారు;

(డి) అన్ని రాష్ట్రాల వికలాంగుల వ్యవహారాల ఇంచార్జి మంత్రులు మరియు కేంద్రపాలిత ప్రాంతాల అడ్మినిస్ట్రేటర్లు లేదా లెఫ్టినెంట్ గవర్నర్లు, సభ్యులు, ఎక్స్ అఫీషియో;

(ఇ) వికలాంగుల వ్యవహారాలు, సామాజిక న్యాయం మరియు సాధికారత, పాఠశాల విద్య మరియు అక్షరాస్యత, మరియు ఉన్నత విద్య, మహిళా మరియు శిశు అభివృద్ధి, వ్యయం, సిబ్బంది మరియు శిక్షణ, పరిపాలనా సంస్కరణలు మరియు ప్రజా ఫిర్యాదులు, ఆరోగ్యం మరియు కుటుంబ సంక్షేమం, గ్రామీణాభివృద్ధి, పంచాయితీ రాజ్, పారిశ్రామిక విధానం మరియు ప్రోత్సాహం, పట్టణాభివృద్ధి, గృహనిర్మాణం మరియు పట్టణ పేదరిక నిర్మూలన, సైన్స్ అండ్ టెక్నాలజీ, కమ్యూనికేషన్స్ అండ్ ఇన్ఫర్మేషన్ టెక్నాలజీ, లీగల్ అఫైర్స్, పబ్లిక్ ఎంటర్ప్రైజెస్, యూత్ అఫైర్స్ అండ్ స్పోర్ట్స్, రోడ్ ట్రాన్స్పోర్ట్ అండ్ హైవేస్ అండ్ సివిల్ ఏవియేషన్, సభ్యులు, ఎక్స్ అఫీషియో;

(ఎఫ్) నేషనల్ ఇన్స్టిట్యూట్ ఆఫ్ ట్రాన్స్ఫార్మింగ్ ఇండియా (నీతి ఆయోగ్) కార్యదర్శి, సభ్యుడు, ఎక్స్ అఫీషియో;

(జి) రిహాబిలిటేషన్ కౌన్సిల్ ఆఫ్ ఇండియా చైర్ పర్సన్, సభ్యుడు, ఎక్స్ అఫీషియో;

(హెచ్) నేషనల్ ట్రస్ట్ ఫర్ ది వెల్ఫేర్ ఆఫ్ ఆటిజం, సెరిబ్రల్ పాల్సీ, మెంటల్ రిటార్డేషన్ అండ్ మల్టిపుల్ డిజేబిలిటీస్, మెంబర్, ఎక్స్ అఫీషియో;

(ఐ) చైర్మన్ కమ్ మేనేజింగ్ డైరెక్టర్, నేషనల్ హ్యాండిక్యాప్డ్ ఫైనాన్స్ డెవలప్ మెంట్ కార్పొరేషన్, సభ్యుడు, ఎక్స్ అఫీషియో;

(జె) చైర్మన్ కమ్ మేనేజింగ్ డైరెక్టర్, కృత్రిమ అవయవాల తయారీ సంస్థ, సభ్యుడు, ఎక్స్ అఫీషియో;

(కె) రైల్వే బోర్డు చైర్మన్, సభ్యుడు, ఎక్స్ అఫీషియో;

(ఎల్) డైరెక్టర్ జనరల్, ఎంప్లాయిమెంట్ అండ్ ట్రైనింగ్, కార్మిక మరియు ఉపాధి మంత్రిత్వ శాఖ, సభ్యుడు, ఎక్స్ అఫీషియో;

(ఎం) డైరెక్టర్, నేషనల్ కౌన్సిల్ ఫర్ ఎడ్యుకేషనల్ రీసెర్చ్ అండ్ ట్రైనింగ్, సభ్యుడు, ఎక్స్ అఫీషియో;

(ఎన్) నేషనల్ కౌన్సిల్ ఆఫ్ టీచర్ ఎడ్యుకేషన్ చైర్ పర్సన్, సభ్యుడు, ఎక్స్ అఫీషియో;

(ఒ) యూనివర్సిటీ గ్రాంట్స్ కమిషన్ చైర్ పర్సన్, సభ్యుడు, ఎక్స్ అఫీషియో;

(పి) మెడికల్ కౌన్సిల్ ఆఫ్ ఇండియా చైర్ పర్సన్, సభ్యుడు, ఎక్స్ అఫీషియో;

(క్యు) కింది సంస్థల డైరెక్టర్లు:-

(i) నేషనల్ ఇన్ స్టిట్యూట్ ఫర్ ది విజువల్లీ హ్యాండిక్యాప్డ్, డెహ్రాడూన్;

(ii) నేషనల్ ఇన్ స్టిట్యూట్ ఫర్ ది మెంటల్లీ హ్యాండిక్యాప్డ్, సికింద్రాబాద్;

(iii) పండిట్ దీన్ దయాళ్ ఉపాధ్యాయ్ ఇన్ స్టిట్యూట్ ఫర్ ది ఫిజికల్లీ హ్యాండిక్యాప్డ్, న్యూఢిల్లీ;

అలీ యావర్ జంగ్ నేషనల్ ఇన్ స్టిట్యూట్ ఫర్ ది హియరింగ్ వికలాంగులు, ముంబై;

(v) నేషనల్ ఇన్స్టిట్యూట్ ఫర్ ది ఆర్థోపెడిక్లీ హ్యాండిక్యాప్డ్, కోల్కతా;

(vi) నేషనల్ ఇన్ స్టిట్యూట్ ఆఫ్ రిహాబిలిటేషన్ ట్రైనింగ్ అండ్ రీసెర్చ్, కటక్;

(vii) నేషనల్ ఇన్ స్టిట్యూట్ ఫర్ ఎంపవర్ మెంట్ ఆఫ్ పర్సన్స్ విత్ మల్టిపుల్ డిజేబిలిటీస్, చెన్నై;

(viii) నేషనల్ ఇన్ స్టిట్యూట్ ఫర్ మెంటల్ హెల్త్ అండ్ సైన్సెస్, బెంగళూరు;

(ix) ఇండియన్ సైన్ లాంగ్వేజ్ రీసెర్చ్ అండ్ ట్రైనింగ్ సెంటర్, న్యూఢిల్లీ, సభ్యులు, ఎక్స్ అఫీషియో;

(ఆర్) కేంద్ర ప్రభుత్వం ద్వారా నామినేట్ చేయబడే సభ్యులు:-

(i) వైకల్యం మరియు పునరావాస రంగంలో నిపుణులైన ఐదుగురు సభ్యులు;

(ii) వికలాంగులు లేదా వికలాంగుల సంస్థలకు సంబంధించిన ప్రభుత్వేతర సంస్థలకు ప్రాతినిధ్యం వహించడానికి, సాధ్యమైనంత వరకు పది మంది సభ్యులు:

నామినేట్ చేయబడిన పది మంది సభ్యులలో కనీసం ఐదుగురు సభ్యులు మహిళలు మరియు కనీసం ఒకరు షెడ్యూల్డ్ కులాలు మరియు షెడ్యూల్డ్ తెగల నుండి ఉండాలి;

(iii) జాతీయ స్థాయి చాంబర్స్ ఆఫ్ కామర్స్ అండ్ ఇండస్ట్రీకి చెందిన ముగ్గురు ప్రతినిధులు;

(ఎస్) వికలాంగుల విధానంతో వ్యవహరించే భారత ప్రభుత్వ సంయుక్త కార్యదర్శి, సభ్య కార్యదర్శి, ఎక్స్ అఫీషియో.

61. సభ్యుల సేవా నియమనిబంధనలు: (1) ఈ చట్టం కింద కల్పించిన విధంగా కాకుండా, సెక్షన్ 60లోని సబ్ సెక్షన్ (2) క్లాజ్ (ఆర్) కింద నామినేట్ చేయబడిన కేంద్ర సలహా మండలి సభ్యుడు తన నామినేషన్ తేదీ నుండి మూడు సంవత్సరాల కాలానికి పదవిలో ఉండాలి:

అటువంటి సభ్యుడు, తన పదవీకాలం ముగిసినప్పటికీ, అతని వారసుడు తన కార్యాలయంలోకి ప్రవేశించే వరకు పదవిలో కొనసాగుతాడు.

(2) సెక్షన్ 60లోని సబ్ సెక్షన్ (2) క్లాజ్ (ఆర్) కింద నామినేట్ చేయబడిన ఏ సభ్యుడినైనా తన పదవీకాలం ముగియక ముందే, దానికి వ్యతిరేకంగా సహేతుకమైన అవకాశం ఇచ్చిన తరువాత కేంద్ర ప్రభుత్వం తొలగించవచ్చు.

(3) సెక్షన్ 60లోని సబ్ సెక్షన్ (2) క్లాజ్ (ఆర్) కింద నామినేట్ చేయబడిన సభ్యుడు ఏ సమయంలోనైనా తన చేతి కింద కేంద్ర ప్రభుత్వానికి లేఖ రాయడం ద్వారా తన పదవికి రాజీనామా చేయవచ్చు మరియు ఆ సభ్యుడి స్థానం ఖాళీ అవుతుంది.

(4) సెంట్రల్ అడ్వైజరీ బోర్డులో ఒక సాధారణ ఖాళీని కొత్త నామినేషన్ ద్వారా భర్తీ చేయాలి మరియు ఆ ఖాళీని భర్తీ చేయడానికి నామినేట్ చేయబడిన వ్యక్తి ఏ సభ్యుడి స్థానంలో నామినేట్ చేయబడ్డాడో మిగిలిన కాలానికి మాత్రమే పదవిలో ఉండాలి.

(5) సెక్షన్ 60లోని సబ్ సెక్షన్ (2)లోని క్లాజ్ (ఆర్)లోని సబ్ క్లాజ్ (1) లేదా సబ్ క్లాజ్ (3) కింద నామినేట్ చేయబడిన సభ్యుడు పునర్నియామకానికి అర్హులు.

(6) సెక్షన్ 60లోని సబ్ సెక్షన్ (2)లోని క్లాజ్ (ఆర్)లోని సబ్ క్లాజ్ (1) మరియు సబ్ క్లాజ్ (2) కింద నామినేట్ చేయబడిన సభ్యులు కేంద్ర ప్రభుత్వం నిర్దేశించిన అలవెన్సులను అందుకుంటారు.

62. అనర్హతలు : (1) కేంద్ర సలహా మండలిలో ఏ వ్యక్తీ సభ్యుడు కాకూడదు.

(ఎ) దివాలా తీసినట్లు ప్రకటించబడ్డాడు లేదా తన అప్పుల చెల్లింపును నిలిపివేసినవాడు లేదా తన రుణదాతలతో రాజీపడినవాడు, లేదా

(బి) మానసిక స్థితి సరిగా లేనివాడు మరియు ఆవిధంగా సముచిత న్యాయస్థానం ద్వారా ప్రకటించబడిన వాడు, లేదా

(సి) కేంద్ర ప్రభుత్వ అభిప్రాయం ప్రకారం, నైతిక భ్రష్టుపట్టిన నేరానికి దోషిగా నిర్ధారించబడిన వాడు, లేదా శిక్షించబడిన వారు.

(డి) ఈ చట్టం కింద నేరానికి పాల్పడినట్లయితే, లేదా ఎప్పుడైనా శిక్ష పడినట్లయితే వారు, లేదా

(ఇ) ఒక సభ్యునిగా కేంద్ర ప్రభుత్వ అభిప్రాయం మేరకు తన పదవిని దుర్వినియోగం చేశారని, తద్వారా ఆయన పదవిలో కొనసాగడం సాధారణ ప్రజా ప్రయోజనాలకు విఘాతం కలిగిస్తుందని తీర్మానించ బడినవారు.

(2) సంబంధిత సభ్యుడికి దానికి వ్యతిరేకంగా సహేతుకమైన అవకాశం ఇస్తే తప్ప ఈ సెక్షన్ కింద కేంద్ర ప్రభుత్వం తొలగింపు ఉత్తర్వులు జారీ చేయదు.

(3) సెక్షన్ 61లోని సబ్ సెక్షన్ (1) లేదా సబ్ సెక్షన్ (5)లో ఏదైనా ఉన్నప్పటికీ, ఈ సెక్షన్ కింద తొలగించబడిన సభ్యుడు తిరిగి సభ్యుడిగా నామినేట్ కావడానికి అర్హుడు కాదు.

63. సభ్యుల ద్వారా సీట్లను తొలగించడం: కేంద్ర సలహా మండలి సభ్యుడు సెక్షన్ 62లో పేర్కొన్న అనర్హతలకు లోబడి ఉంటే, అతని స్థానం ఖాళీ అవుతుంది.

64. వైకల్యంపై కేంద్ర సలహా మండలి సమావేశాలు: కేంద్ర సలహా మండలి ప్రతి ఆరు నెలలకు ఒకసారి సమావేశమై, తన సమావేశాల్లో వ్యాపార లావాదేవీకి సంబంధించి నిర్దేశించిన విధివిధానాలను పాటించాలి.

65. వైకల్యంపై కేంద్ర సలహా మండలి విధులు: (1) ఈ చట్టంలోని నిబంధనలకు లోబడి, వైకల్యంపై కేంద్ర సలహా మండలి వైకల్యం విషయాలపై జాతీయ స్థాయి సంప్రదింపులు మరియు సలహా సంస్థగా ఉంటుంది మరియు వికలాంగుల సాధికారత మరియు హక్కులను సంపూర్ణంగా అనుభవించడానికి ఒక సమగ్ర విధానాన్ని నిరంతరం రూపొందించడానికి దోహదపడుతుంది.

(2) ప్రత్యేకించి మరియు పైన పేర్కొన్న నిబంధనల యొక్క సాధారణతకు పక్షపాతం లేకుండా, వైకల్యంపై కేంద్ర సలహా మండలి ఈ క్రింది విధులను నిర్వహిస్తుంది, అవి:-

(ఎ) వైకల్యానికి సంబంధించి విధానాలు, కార్యక్రమాలు, చట్టాలు, ప్రాజెక్టులపై కేంద్ర, రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలకు సలహాలు ఇవ్వాలి.

(బి) వికలాంగులకు సంబంధించిన సమస్యలను పరిష్కరించడానికి ఒక జాతీయ విధానాన్ని అభివృద్ధి చేయడం;

(సి) వికలాంగులకు సంబంధించిన విషయాలతో వ్యవహరించే అన్ని ప్రభుత్వ విభాగాలు మరియు ఇతర ప్రభుత్వ మరియు ప్రభుత్వేతర సంస్థల కార్యకలాపాలను సమీక్షించడం మరియు సమన్వయం చేయడం;

(డి) జాతీయ ప్రణాళికల్లో దివ్యాంగుల కోసం పథకాలు, ప్రాజెక్టులు అందించే ఉద్దేశంతో సంబంధిత అధికారులు, అంతర్జాతీయ సంస్థలతో వికలాంగుల సమస్యలను చర్చించడం;

(ఇ) సమాచారం, సేవలు మరియు నిర్మిత వాతావరణం మరియు సామాజిక జీవితంలో వారి భాగస్వామ్యంతో పోలిస్తే వికలాంగులకు ప్రాప్యత, సహేతుకమైన వసతి, వివక్ష లేకుండా ఉండేలా చర్యలు తీసుకోవాలని సిఫార్సు చేయడం;

(ఎఫ్) వికలాంగుల పూర్తి భాగస్వామ్యాన్ని సాధించడానికి చట్టాలు, విధానాలు మరియు కార్యక్రమాల ప్రభావాన్ని పర్యవేక్షించడం మరియు మదింపు చేయడం; మరియు

(జి) కేంద్ర ప్రభుత్వం కాలానుగుణంగా కేటాయించే ఇతర విధులు.

66. వైకల్యంపై రాష్ట్ర సలహా మండలి : (1) ప్రతి రాష్ట్ర ప్రభుత్వం నోటిఫికేషన్ ద్వారా, ఈ చట్టం కింద తనకు అప్పగించిన అధికారాలను వినియోగించడానికి మరియు తనకు కేటాయించిన విధులను నిర్వహించడానికి వైకల్యంపై స్టేట్ అడ్వైజరీ బోర్డు అని పిలువబడే ఒక సంస్థను ఏర్పాటు చేస్తుంది.

(2) రాష్ట్ర సలహా మండలిలో ఇవి ఉంటాయి:

(ఎ) వికలాంగుల వ్యవహారాలను నిర్వహించే రాష్ట్ర ప్రభుత్వంలో డిపార్ట్ మెంట్ ఇన్ ఛార్జి మంత్రి, చైర్ పర్సన్, ఎక్స్ అఫీషియో;

(బి) వికలాంగుల వ్యవహారాలను నిర్వహించే రాష్ట్ర ప్రభుత్వంలో డిపార్ట్ మెంట్ కు ఇన్ ఛార్జిగా ఉన్న సహాయ మంత్రి లేదా ఉప మంత్రి, వైస్ చైర్ పర్సన్, ఎక్స్ అఫీషియో;

(సి) వికలాంగుల వ్యవహారాలు, పాఠశాల విద్య, అక్షరాస్యత మరియు ఉన్నత విద్య, స్త్రీ శిశు అభివృద్ధి, ఆర్థిక, సిబ్బంది మరియు శిక్షణ, ఆరోగ్యం మరియు కుటుంబ సంక్షేమం, గ్రామీణాభివృద్ధి, పంచాయతీరాజ్, పారిశ్రామిక విధానం మరియు ప్రోత్సాహం, కార్మిక మరియు ఉపాధి, పట్టణాభివృద్ధి, గృహనిర్మాణం మరియు పట్టణ పేదరిక నిర్మూలన, సైన్స్ అండ్ టెక్నాలజీ, ఇన్ఫర్మేషన్ టెక్నాలజీ, పబ్లిక్ ఎంటర్ప్రైజెస్, యువజన వ్యవహారాలు మరియు క్రీడలు, రోడ్డు రవాణా మరియు రాష్ట్ర ప్రభుత్వం అవసరమని భావించే ఏదైనా ఇతర శాఖ, సభ్యులు, ఎక్స్ అఫీషియో;

(డి) రాష్ట్ర శాసనసభకు చెందిన ముగ్గురు సభ్యులు, వీరిలో ఇద్దరు శాసనసభ ద్వారా, ఒకరు శాసనమండలి ద్వారా ఎన్నుకోబడతారు, శాసన మండలి లేని చోట, ముగ్గురు శాసనసభ్యులు, సభ్యులు, ఎక్స్ అఫీషియో ద్వారా ఎన్నుకోబడతారు;

(ఇ) రాష్ట్ర ప్రభుత్వం ద్వారా నామినేట్ చేయబడే సభ్యులు:-

(i) వైకల్యం మరియు పునరావాస రంగంలో నిపుణులైన ఐదుగురు సభ్యులు;

(ii) జిల్లాలకు ప్రాతినిధ్యం వహించడానికి రాష్ట్ర ప్రభుత్వం ద్వారా రొటేషన్ పద్ధతిలో ఐదుగురు సభ్యులు నామినేట్ చేయబడతారు:

సంబంధిత జిల్లా యంత్రాంగం సిఫారసు మేరకు తప్ప ఈ సబ్ క్లాజ్ కింద ఎలాంటి నామినేషన్ చేయకూడదు.

(iii) వికలాంగులకు సంబంధించిన ప్రభుత్వేతర సంస్థలు లేదా సంఘాలకు ప్రాతినిధ్యం వహించడానికి, సాధ్యమైనంత వరకు పది మంది వ్యక్తులు:

ఈ క్లాజ్ కింద నామినేట్ అయిన పది మందిలో కనీసం ఐదుగురు మహిళలు, కనీసం ఒకరు షెడ్యూల్డ్ కులాలు, షెడ్యూల్డ్ తెగలకు చెందిన వారై ఉండాలి.

(iv) స్టేట్ ఛాంబర్ ఆఫ్ కామర్స్ అండ్ ఇండస్ట్రీ యొక్క ముగ్గురు ప్రతినిధులకు మించరాదు;

(ఎఫ్) రాష్ట్ర ప్రభుత్వంలో వికలాంగుల వ్యవహారాలను నిర్వహించే శాఖలో జాయింట్ సెక్రటరీ హోదాకు తగ్గని అధికారి, సభ్య కార్యదర్శి, ఎక్స్ అఫీషియో.

67. సభ్యుల సేవా నియమనిబంధనలు: (1) సెక్షన్ 66లోని సబ్ సెక్షన్ (2) క్లాజ్ (ఇ) కింద నామినేట్ చేయబడిన రాష్ట్ర సలహా మండలి సభ్యుడు తన నామినేషన్ తేదీ నుండి మూడు సంవత్సరాల కాలానికి పదవిలో ఉండాలి:

అటువంటి సభ్యుడు, తన పదవీకాలం ముగిసినప్పటికీ, అతని తరువాతి వారు తన కార్యాలయంలోకి ప్రవేశించే వరకు పదవిలో కొనసాగుతాడు.

(2) సెక్షన్ 66లోని సబ్ సెక్షన్ (2) క్లాజ్ (ఇ) కింద నామినేట్ చేయబడిన ఏ సభ్యుడినైనా, తన పదవీకాలం ముగియకముందే, దానికి వ్యతిరేకంగా సహేతుకమైన అవకాశం ఇచ్చిన తరువాత, రాష్ట్ర ప్రభుత్వం తగినదిగా భావిస్తే, అతన్ని తొలగించవచ్చు.

(3) సెక్షన్ 66లోని సబ్ సెక్షన్ (2) క్లాజ్ (ఇ) కింద నామినేట్ చేయబడిన సభ్యుడు ఎప్పుడైనా తన చేతి కింద రాష్ట్ర ప్రభుత్వానికి లేఖ రాయడం ద్వారా తన పదవికి రాజీనామా చేయవచ్చు మరియు ఆ సభ్యుడి స్థానం ఇకపై ఖాళీ అవుతుంది.

(4) స్టేట్ అడ్వైజరీ బోర్డులో ఒక సాధారణ ఖాళీని కొత్త నామినేషన్ ద్వారా భర్తీ చేయాలి మరియు ఆ ఖాళీని భర్తీ చేయడానికి నామినేట్ చేయబడిన వ్యక్తి ఏ సభ్యుడి స్థానంలో నామినేట్ చేయబడ్డాడో మిగిలిన కాలానికి మాత్రమే పదవిలో ఉండాలి.

(5) సెక్షన్ 66లోని సబ్ సెక్షన్ (2)లోని క్లాజ్ (ఇ) లోని సబ్ క్లాజ్ (1) లేదా సబ్ క్లాజ్ (3) కింద నామినేట్ చేయబడిన సభ్యుడు పునర్నియామకానికి అర్హులు.

(6) సెక్షన్ 66లోని సబ్ సెక్షన్ (2)లోని క్లాజ్ (ఇ)లోని సబ్ క్లాజ్ (1), సబ్ క్లాజ్ (2) కింద నామినేట్ చేయబడిన సభ్యులు రాష్ట్ర ప్రభుత్వం నిర్దేశించిన అలవెన్సులను అందుకుంటారు.

68. అనర్హత: (1) ఏ వ్యక్తీ రాష్ట్ర సలహా మండలిలో సభ్యుడు కాకూడదు.

(ఎ) దివాలా తీసినట్లు ప్రకటించబడ్డాడు లేదా తన అప్పుల చెల్లింపును నిలిపివేశాడు లేదా తన రుణదాతలతో కలిసిపోయాడు, లేదా

(బి) మానసిక స్థితి సరిగా లేనివాడు మరియు సమర్థవంతమైన న్యాయస్థానం ద్వారా ప్రకటించబడినది, లేదా

(సి) రాష్ట్ర ప్రభుత్వ అభిప్రాయం ప్రకారం, నైతిక భ్రష్టుపట్టిన నేరానికి దోషిగా నిర్ధారించబడ్డాడు, లేదా శిక్షించబడ్డాడు.

(డి) ఈ చట్టం కింద నేరానికి పాల్పడినట్లయితే, లేదా ఎప్పుడైనా శిక్ష పడినట్లయితే, లేదా

(ఇ) రాష్ట్ర సలహా మండలిలో కొనసాగడం వల్ల సాధారణ ప్రజల ప్రయోజనాలకు విఘాతం కలిగే విధంగా రాష్ట్ర ప్రభుత్వ అభిప్రాయాన్ని దుర్వినియోగం చేశారు.

(2) సంబంధిత సభ్యుడికి దానికి వ్యతిరేకంగా సహేతుకమైన అవకాశం ఇస్తే తప్ప ఈ సెక్షన్ కింద రాష్ట్ర ప్రభుత్వం తొలగింపు ఉత్తర్వులు జారీ చేయరాదు.

(3) సెక్షన్ 67లోని సబ్ సెక్షన్ (1) లేదా సబ్ సెక్షన్ (5)లో ఏదైనా ఉన్నప్పటికీ, ఈ సెక్షన్ కింద తొలగించబడిన సభ్యుడు సభ్యుడిగా తిరిగి నామినేట్ చేయడానికి అర్హుడు కాదు.

69. సీట్ల ఖాళీ : రాష్ట్ర సలహా మండలి సభ్యుడు సెక్షన్ 68లో పేర్కొన్న అనర్హతలకు లోబడి ఉంటే అతని స్థానం ఖాళీ అవుతుంది.

70. వైకల్యంపై రాష్ట్ర సలహా మండలి సమావేశాలు: రాష్ట్ర సలహా మండలి ప్రతి ఆరు నెలలకు ఒకసారి సమావేశమై, రాష్ట్ర ప్రభుత్వం నిర్దేశించిన విధంగా తన సమావేశాల్లో వ్యాపార లావాదేవీకి సంబంధించిన నియమాలు లేదా ప్రక్రియను పాటించాలి.

71. వైకల్యంపై రాష్ట్ర సలహా మండలి విధులు: (1) ఈ చట్టంలోని నిబంధనలకు లోబడి, రాష్ట్ర సలహా మండలి వికలాంగుల విషయాలపై రాష్ట్ర స్థాయి సంప్రదింపులు మరియు సలహా సంస్థగా ఉంటుంది మరియు వికలాంగుల సాధికారత మరియు హక్కులను సంపూర్ణంగా అనుభవించడానికి ఒక సమగ్ర విధానాన్ని నిరంతరం అభివృద్ధి చేయడానికి దోహదపడుతుంది.

(2) పైన పేర్కొన్న నిబంధనల యొక్క సాధారణతకు పక్షపాతం లేకుండా, వైకల్యంపై రాష్ట్ర సలహా మండలి ఈ క్రింది విధులను నిర్వహిస్తుంది, అవి:-

(ఎ) వైకల్యానికి సంబంధించిన విధానాలు, కార్యక్రమాలు, శాసనాలు మరియు ప్రాజెక్టులపై రాష్ట్ర ప్రభుత్వానికి సలహా ఇవ్వడం;

(బి) వికలాంగులకు సంబంధించిన సమస్యలను పరిష్కరించడానికి ఒక రాష్ట్ర విధానాన్ని అభివృద్ధి చేయడం;

(సి) వికలాంగులకు సంబంధించిన విషయాలతో వ్యవహరించే రాష్ట్ర ప్రభుత్వంలోని అన్ని విభాగాలు మరియు రాష్ట్రంలోని ఇతర ప్రభుత్వ మరియు ప్రభుత్వేతర సంస్థల కార్యకలాపాలను సమీక్షించడం మరియు సమన్వయం చేయడం;

(డి) రాష్ట్ర ప్రణాళికలలో వికలాంగుల కోసం పథకాలు మరియు ప్రాజెక్టులను అందించే ఉద్దేశ్యంతో సంబంధిత అధికారులు మరియు అంతర్జాతీయ సంస్థలతో వికలాంగుల సమస్యలను తీసుకెళ్లడం;

(ఇ) వికలాంగులకు ప్రాప్యత, సహేతుకమైన వసతి, వివక్ష లేకుండా చూడటం, సేవలు మరియు నిర్మిత పర్యావరణం మరియు సామాజిక జీవితంలో ఇతరులతో సమాన ప్రాతిపదికన వారి భాగస్వామ్యాన్ని నిర్ధారించడానికి చర్యలను సిఫార్సు చేయడం;

(ఎఫ్) వికలాంగుల పూర్తి భాగస్వామ్యాన్ని సాధించడానికి రూపొందించిన చట్టాలు, విధానాలు మరియు కార్యక్రమాల ప్రభావాన్ని పర్యవేక్షించడం మరియు మదింపు చేయడం; మరియు

(జి) రాష్ట్ర ప్రభుత్వం కాలానుగుణంగా కేటాయించే ఇతర విధులు.

72. వైకల్యంపై జిల్లా స్థాయి కమిటీ : రాష్ట్ర ప్రభుత్వం వికలాంగులపై జిల్లా స్థాయి కమిటీని ఏర్పాటు చేసి, తాను నిర్దేశించిన విధులను నిర్వర్తించాలి.

73. ఖాళీలు చెల్లుబాటు కావు: అంగవైకల్యంపై కేంద్ర సలహా మండలి, వైకల్యంపై రాష్ట్ర సలహా మండలి లేదా వైకల్యంపై జిల్లా స్థాయి కమిటీ యొక్క ఎటువంటి చర్య లేదా ప్రొసీడింగ్ అటువంటి బోర్డు లేదా కమిటీ ఏర్పాటులో ఏదైనా ఖాళీ లేదా ఏదైనా లోపం ఉన్నదనే కారణంతో ప్రశ్నించబడదు.

12వ అధ్యాయం

వికలాంగుల కొరకు చీఫ్ కమీషనర్ మరియు రాష్ట్ర కమీషనర్

74. చీఫ్ కమిషనర్, కమిషనర్ల నియామకం: (1) కేంద్ర ప్రభుత్వం నోటిఫికేషన్ ద్వారా ఈ చట్టం ప్రయోజనాల కోసం వికలాంగుల ప్రధాన కమిషనర్ను (ఇకపై "చీఫ్ కమిషనర్" అని పిలుస్తారు) నియమించవచ్చు.

(2) కేంద్ర ప్రభుత్వం నోటిఫికేషన్ ద్వారా చీఫ్ కమిషనర్ కు సహాయపడటానికి ఇద్దరు కమిషనర్లను నియమించవచ్చు, వీరిలో ఒక కమిషనర్ వికలాంగుడు.

(3) పునరావాసానికి సంబంధించిన విషయాలకు సంబంధించి ఒక వ్యక్తికి ప్రత్యేక పరిజ్ఞానం లేదా ఆచరణాత్మక అనుభవం ఉంటే తప్ప ప్రధాన కమిషనర్ లేదా కమిషనర్గా నియమించడానికి అర్హత లేదు.

(4) చీఫ్ కమిషనర్ మరియు కమిషనర్లకు చెల్లించాల్సిన జీతం మరియు అలవెన్సులు మరియు ఇతర సేవా నిబంధనలు మరియు షరతులు (పెన్షన్, గ్రాట్యుటీ మరియు ఇతర పదవీ విరమణ ప్రయోజనాలతో సహా) కేంద్ర ప్రభుత్వం నిర్దేశించిన విధంగా ఉండాలి.

(5) ప్రధాన కమిషనర్ తన విధులను నిర్వర్తించడంలో సహాయపడటానికి అవసరమైన అధికారులు మరియు ఇతర ఉద్యోగుల స్వభావం మరియు కేటగిరీలను కేంద్ర ప్రభుత్వం నిర్ణయిస్తుంది మరియు చీఫ్ కమిషనర్ తనకు తగినట్లుగా భావించే అటువంటి అధికారులను మరియు ఇతర ఉద్యోగులను అందిస్తుంది.

(6) చీఫ్ కమిషనర్ కు అందించబడిన అధికారులు మరియు ఉద్యోగులు ప్రధాన కమిషనర్ యొక్క సాధారణ పర్యవేక్షణ మరియు నియంత్రణలో తమ విధులను నిర్వహిస్తారు.

(7) అధికారులు మరియు ఉద్యోగుల జీతభత్యాలు మరియు ఇతర సర్వీసు షరతులు కేంద్ర ప్రభుత్వం నిర్దేశించిన విధంగా ఉండాలి.

(8) కేంద్ర ప్రభుత్వం సూచించిన విధంగా వివిధ వైకల్యాలకు చెందిన నిపుణుల నుండి పదకొండు మందికి మించని సలహా కమిటీ చీఫ్ కమిషనర్ కు సహాయపడుతుంది.

75. చీఫ్ కమీషనర్ విధులు:-(1) చీఫ్ కమీషనర్ తప్పని సరిగా:

(ఎ) ఈ చట్టానికి విరుద్ధంగా ఉన్న ఏదైనా చట్టం లేదా విధానం, కార్యక్రమం మరియు ప్రక్రియల యొక్క నిబంధనలను సుమోటోగా లేదా ఇతరత్రా గుర్తించడం మరియు అవసరమైన దిద్దుబాటు చర్యలను సిఫారసు చేయడం;

(బి) కేంద్ర ప్రభుత్వం సరైన ప్రభుత్వంగా ఉన్న విషయాలకు సంబంధించి వికలాంగుల హక్కులను, వారికి లభించే రక్షణలను సుమోటోగా లేదా ఇతరత్రా విచారించడం, దిద్దుబాటు చర్యల కోసం సంబంధిత అధికారుల దృష్టికి తీసుకెళ్లడం;

(సి) వికలాంగుల హక్కుల పరిరక్షణ కోసం ప్రస్తుతానికి అమలులో ఉన్న ఈ చట్టం లేదా మరే ఇతర చట్టం ద్వారా లేదా దాని కింద కల్పించిన రక్షణలను సమీక్షించడం మరియు వాటిని సమర్థవంతంగా అమలు చేయడానికి చర్యలను సిఫారసు చేయడం;

(డి) వికలాంగుల హక్కులను ఆస్వాదించడాన్ని నిరోధించే కారకాలను సమీక్షించడం మరియు తగిన నివారణ చర్యలను సిఫారసు చేయడం;

(ఇ) వికలాంగుల హక్కులపై ఒప్పందాలు మరియు ఇతర అంతర్జాతీయ సాధనాలను అధ్యయనం చేయడం మరియు వాటిని సమర్థవంతంగా అమలు చేయడానికి సిఫార్సులు చేయడం;

(ఎఫ్) వికలాంగుల హక్కుల రంగంలో పరిశోధనలు చేపట్టడం మరియు ప్రోత్సహించడం;

(జి) వికలాంగుల హక్కులు మరియు వారి రక్షణకు అందుబాటులో ఉన్న రక్షణల గురించి అవగాహన పెంపొందించడం;

(హెచ్) ఈ చట్టంలోని నిబంధనలు, వికలాంగుల కోసం ఉద్దేశించిన పథకాలు, కార్యక్రమాల అమలును పర్యవేక్షించడం;

(ఐ) వికలాంగుల ప్రయోజనం కోసం కేంద్ర ప్రభుత్వం విడుదల చేసే నిధుల వినియోగాన్ని పర్యవేక్షించడం; మరియు

(జె) కేంద్ర ప్రభుత్వం కేటాయించే ఇతర విధులను నిర్వర్తించండి.

(2) ఈ చట్టం కింద తన విధులను నిర్వర్తించేటప్పుడు చీఫ్ కమిషనర్ ఏ విషయంపైనైనా కమిషనర్లను సంప్రదించాలి.

76. చీఫ్ కమిషనర్ సిఫారసుపై సంబంధిత అధికారుల చర్య: సెక్షన్ 75లోని క్లాజ్ (బి) 1[సబ్ సెక్షన్ (1)] ప్రకారం చీఫ్ కమిషనర్ ఒక అథారిటీకి సిఫారసు చేసినప్పుడల్లా, ఆ అథారిటీ దానిపై అవసరమైన చర్యలు తీసుకుంటుంది మరియు సిఫార్సు అందిన తేదీ నుండి మూడు నెలల్లోగా తీసుకున్న చర్య గురించి చీఫ్ కమిషనర్ కు తెలియజేయాలి:

ఒకవేళ ఒక అథారిటీ సిఫారసును ఆమోదించనట్లయితే, అంగీకరించకపోవడానికి గల కారణాలను మూడు నెలల వ్యవధిలో చీఫ్ కమీషనర్ కు తెలియజేయాలి మరియు బాధిత వ్యక్తికి కూడా తెలియజేయాలి.

77. చీఫ్ కమీషనర్ అధికారాలు: (1) ఈ చట్టం కింద చీఫ్ కమీషనర్ తన విధులను నిర్వర్తించడానికి సివిల్ ప్రొసీజర్ కోడ్, 1908 (5 ఆఫ్ 1908) ప్రకారం కింది విషయాలకు సంబంధించి దావా వేసేటప్పుడు సివిల్ కోర్టుకు ఉన్న అధికారాలను కలిగి ఉండాలి:

(ఎ) సాక్షులను పిలిపించి హాజరును అమలు చేయడం;

(బి) ఏవైనా డాక్యుమెంట్లను కనుగొనడం మరియు ఉత్పత్తి చేయడం అవసరం;

(సి) ఏదైనా పబ్లిక్ రికార్డ్ లేదా దాని కాపీని ఏదైనా కోర్టు లేదా కార్యాలయం నుండి కోరడం;

(డి) అఫిడవిట్లపై సాక్ష్యాలను స్వీకరించడం; మరియు

(ఇ) సాక్షులు లేదా పత్రాల పరిశీలనకు కమిషన్లను జారీ చేయడం.

(2) చీఫ్ కమీషనర్ ముందు జరిగే ప్రతి విచారణ భారతీయ శిక్షాస్మృతిలోని సెక్షన్లు 193 మరియు 228 (1860 యొక్క 45) యొక్క అర్థంలో జ్యుడీషియల్ ప్రొసీడింగ్ అవుతుంది మరియు క్రిమినల్ ప్రొసీజర్ కోడ్, 1973 (2 ఆఫ్ 1974) లోని సెక్షన్ 195 మరియు చాప్టర్ 26 ప్రయోజనాల కోసం చీఫ్ కమిషనర్ ను సివిల్ కోర్టుగా పరిగణిస్తారు.

78. చీఫ్ కమీషనర్ వార్షిక మరియు ప్రత్యేక నివేదికలు: (1) ప్రధాన కమిషనర్ కేంద్ర ప్రభుత్వానికి వార్షిక నివేదికను సమర్పించాలి మరియు ఏ సమయంలోనైనా ప్రత్యేక నివేదికలను

సమర్పించవచ్చు, ఇది చాలా అత్యవసరం లేదా ప్రాముఖ్యతను కలిగి ఉంటుంది, వార్షిక నివేదిక సమర్పించే వరకు దానిని వాయిదా వేయకూడదు.

(2) ప్రధాన కమిషనర్ యొక్క వార్షిక మరియు ప్రత్యేక నివేదికలను కేంద్ర ప్రభుత్వం పార్లమెంటులోని ప్రతి సభ ముందు ఉంచాలి, అతని సిఫార్సులపై తీసుకున్న లేదా ప్రతిపాదిత కార్యాచరణ మెమోరాండం మరియు సిఫార్సులను ఆమోదించకపోవడానికి కారణాలు ఏవైనా ఉంటే.

(3) వార్షిక మరియు ప్రత్యేక నివేదికలు ఆ రూపంలో, పద్ధతిలో తయారు చేయబడతాయి మరియు కేంద్ర ప్రభుత్వం సూచించిన వివరాలను కలిగి ఉండాలి.

79. రాష్ట్రాలలో రాష్ట్ర కమీషనర్ నియామకం: (1) ఈ చట్టం ప్రయోజనాల కోసం రాష్ట్ర ప్రభుత్వం నోటిఫికేషన్ ద్వారా వికలాంగుల రాష్ట్ర కమిషనర్ ను (ఇకపై "స్టేట్ కమిషనర్" అని పిలుస్తారు) నియమించవచ్చు.

(2) పునరావాసానికి సంబంధించిన విషయాలకు సంబంధించి ప్రత్యేక పరిజ్ఞానం లేదా ఆచరణాత్మక అనుభవం ఉంటే తప్ప ఒక వ్యక్తి రాష్ట్ర కమిషనర్ గా నియమించబడడు.

(3) రాష్ట్ర కమీషనర్ కు చెల్లించాల్సిన జీతం మరియు అలవెన్సులు మరియు ఇతర సేవా నిబంధనలు మరియు షరతులు (పెన్షన్, గ్రాట్యుటీ మరియు ఇతర పదవీ విరమణ ప్రయోజనాలతో సహా) రాష్ట్ర ప్రభుత్వం నిర్దేశించిన విధంగా ఉండాలి.

(4) రాష్ట్ర కమీషనర్ తన విధులను నిర్వర్తించడంలో సహాయపడటానికి అవసరమైన అధికారులు మరియు ఇతర ఉద్యోగుల స్వభావం మరియు కేటగిరీలను రాష్ట్ర ప్రభుత్వం నిర్ణయించాలి మరియు రాష్ట్ర కమీషనర్ కు తగినట్లుగా అటువంటి అధికారులు మరియు ఇతర ఉద్యోగులను అందించాలి.

(5) రాష్ట్ర కమీషనర్ కు అందించబడిన అధికారులు మరియు ఉద్యోగులు రాష్ట్ర కమీషనర్ యొక్క సాధారణ పర్యవేక్షణ మరియు నియంత్రణలో తన విధులను నిర్వర్తిస్తారు.

(6) అధికారులు మరియు ఉద్యోగుల జీతభత్యాలు మరియు ఇతర సర్వీసు షరతులు రాష్ట్ర ప్రభుత్వం నిర్దేశించిన విధంగా ఉండాలి.

(7) రాష్ట్ర ప్రభుత్వం సూచించిన విధంగా వికలాంగుల రంగ నిపుణుల నుండి ఐదుగురికి మించని సలహా కమిటీ రాష్ట్ర కమీషనర్ కు సహాయం చేస్తుంది.

80. రాష్ట్ర కమీషనర్ విధులు: రాష్ట్ర కమీషనర్ తప్పనిసరిగా:

(ఎ) ఈ చట్టానికి అనుగుణమైన ఏదైనా చట్టం లేదా విధానం, కార్యక్రమం మరియు ప్రక్రియలను గుర్తించడం, సుమోటోగా లేదా ఇతరత్రా కల్పించడం మరియు అవసరమైన దిద్దుబాటు చర్యలను సిఫారసు చేయడం;

(బి) రాష్ట్ర ప్రభుత్వం సరైన ప్రభుత్వంగా ఉన్న విషయాలకు సంబంధించి వికలాంగుల హక్కులు మరియు వారికి అందుబాటులో ఉన్న రక్షణలను సుమోటోగా లేదా ఇతరత్రా తొలగించడం మరియు దిద్దుబాటు చర్యల కోసం సంబంధిత అధికారుల దృష్టికి ఈ విషయాన్ని తీసుకెళ్లడం;

(సి) వికలాంగుల హక్కుల పరిరక్షణ కోసం ప్రస్తుతానికి అమలులో ఉన్న ఈ చట్టం లేదా మరే ఇతర చట్టం ద్వారా లేదా దాని కింద కల్పించిన రక్షణలను సమీక్షించడం మరియు వాటిని సమర్థవంతంగా అమలు చేయడానికి చర్యలను సిఫారసు చేయడం;

(డి) వికలాంగుల హక్కులను ఆస్వాదించడాన్ని నిరోధించే కారకాలను సమీక్షించడం మరియు తగిన నివారణ చర్యలను సిఫారసు చేయడం;

(ఇ) వికలాంగుల హక్కుల రంగంలో పరిశోధనలు చేపట్టడం మరియు ప్రోత్సహించడం;

(ఎఫ్) వికలాంగుల హక్కులు మరియు వారి రక్షణకు అందుబాటులో ఉన్న రక్షణల గురించి అవగాహన పెంపొందించడం;

(జి) ఈ చట్టంలోని నిబంధనలు, వికలాంగుల కోసం ఉద్దేశించిన పథకాలు, కార్యక్రమాల అమలును పర్యవేక్షించడం;

(హెచ్) వికలాంగుల ప్రయోజనాల కోసం రాష్ట్ర ప్రభుత్వం విడుదల చేసే నిధుల వినియోగాన్ని పర్యవేక్షించడం; మరియు

(ఐ) రాష్ట్ర ప్రభుత్వం కేటాయించే ఇతర విధులను నిర్వర్తించడం.

81. రాష్ట్ర కమీషనర్ సిఫారసుపై సంబంధిత అధికారుల చర్య: సెక్షన్ 80లోని క్లాజ్ (బి)కు అనుగుణంగా రాష్ట్ర కమీషనర్ ఒక అథారిటీకి సిఫారసు చేసినప్పుడల్లా, ఆ అథారిటీ దానిపై అవసరమైన చర్యలు తీసుకోవాలి మరియు సిఫార్సు అందిన తేదీ నుండి మూడు నెలల్లోగా తీసుకున్న చర్యను రాష్ట్ర కమిషనర్ కు తెలియజేయాలి:

ఒక అథారిటీ ఒక సిఫారసును ఆమోదించనట్లయితే, అది ఆమోదించకపోవడానికి గల కారణాలను మూడు నెలల వ్యవధిలో రాష్ట్ర వికలాంగుల కమీషనర్ కు తెలియజేయాలి మరియు బాధిత వ్యక్తికి కూడా తెలియజేయాలి.

82. రాష్ట్ర కమీషనర్ అధికారాలు: (1) ఈ చట్టం కింద రాష్ట్ర కమీషనర్ తన విధులను నిర్వర్తించడానికి, సివిల్ ప్రొసీజర్ కోడ్, 1908 (5 ఆఫ్ 1908) ప్రకారం కింది విషయాలకు సంబంధించి దావా వేసేటప్పుడు సివిల్ కోర్టుకు ఉన్న అధికారాలను కలిగి ఉండాలి:

(ఏ) సాక్షులను పిలిపించి హాజరును అమలు చేయడం;

(బి) ఏవైనా డాక్యుమెంట్లను కనుగొనడం మరియు ఉత్పత్తి చేయడం అవసరం;

(సి) ఏదైనా పబ్లిక్ రికార్డ్ లేదా దాని కాపీని ఏదైనా కోర్టు లేదా కార్యాలయం నుండి కోరడం;

(డి) అఫిడవిట్లపై సాక్ష్యాలను స్వీకరించడం; మరియు

(ఇ) సాక్షులు లేదా పత్రాల పరిశీలనకు కమిషన్లను జారీ చేయడం.

(2) స్టేట్ కమీషనర్ ముందు జరిగే ప్రతి విచారణ భారతీయ శిక్షాస్మృతిలోని సెక్షన్లు 193 మరియు 228 (1860 యొక్క 45) యొక్క అర్థంలో జ్యుడీషియల్ ప్రొసీడింగ్ గా ఉండాలి మరియు క్రిమినల్ ప్రొసీజర్ కోడ్, 1973 (1974 యొక్క 2) లోని సెక్షన్ 195 మరియు చాప్టర్ XXVI ప్రయోజనాల కోసం రాష్ట్ర కమిషనర్ లను సివిల్ కోర్టుగా పరిగణించాలి.

83. రాష్ట్ర కమీషనర్ ద్వారా వార్షిక మరియు ప్రత్యేక నివేదికలు: (1) రాష్ట్ర కమీషనర్ వార్షిక నివేదికను రాష్ట్ర ప్రభుత్వానికి సమర్పించాలి మరియు ఏ సమయంలోనైనా ప్రత్యేక నివేదికలను సమర్పించవచ్చు, ఇది చాలా అత్యవసరం లేదా ప్రాముఖ్యత కలిగినదని, వార్షిక నివేదిక సమర్పించే వరకు దానిని వాయిదా వేయరాదని దాని అభిప్రాయం.

(2) వికలాంగుల కొరకు రాష్ట్ర కమీషనర్ యొక్క వార్షిక మరియు ప్రత్యేక నివేదికలను రాష్ట్ర శాసనసభ యొక్క ప్రతి సభ ముందు ఉంచాలి, అక్కడ అది రెండు సభలను కలిగి ఉంటుంది లేదా అటువంటి శాసనసభ ఒక సభను కలిగి ఉంటుంది, ఆ సభకు ముందు రాష్ట్ర కమీషనర్ సిఫార్సుపై తీసుకున్న లేదా తీసుకోదలచిన చర్య యొక్క మెమోరాండం మరియు సిఫార్సులను ఆమోదించకపోవడానికి గల కారణాలను పొందుపరచాలి. ఏవైనా ఉంటే..

(3) వార్షిక మరియు ప్రత్యేక నివేదికలు ఆ రూపంలో, పద్ధతిలో తయారు చేయబడాలి మరియు రాష్ట్ర ప్రభుత్వం సూచించిన వివరాలను కలిగి ఉండాలి.

13వ అధ్యాయం

ప్రత్యేక కోర్టు

84. ప్రత్యేక కోర్టు : త్వరితగతిన విచారణ జరిపేందుకు రాష్ట్ర ప్రభుత్వం హైకోర్టు ప్రధాన న్యాయమూర్తి సమ్మతితో నోటిఫికేషన్ ద్వారా ప్రతి జిల్లాకు ఒక సెషన్స్ కోర్టును ప్రత్యేక కోర్టుగా పేర్కొనాలి.

85. స్పెషల్ పబ్లిక్ ప్రాసిక్యూటర్ : (1) ప్రతి ప్రత్యేక న్యాయస్థానానికి రాష్ట్ర ప్రభుత్వం నోటిఫికేషన్ ద్వారా ఒక పబ్లిక్ ప్రాసిక్యూటర్ ను పేర్కొనవచ్చు లేదా ఏడేళ్లకు తగ్గకుండా న్యాయవాదిగా ప్రాక్టీస్ చేస్తున్న న్యాయవాదిని ఆ కోర్టులో కేసుల నిర్వహణ కోసం స్పెషల్ పబ్లిక్ ప్రాసిక్యూటర్ గా నియమించవచ్చు.

(2) సబ్ సెక్షన్ (1) కింద నియమితులైన స్పెషల్ పబ్లిక్ ప్రాసిక్యూటర్ రాష్ట్ర ప్రభుత్వం నిర్దేశించిన ఫీజులు లేదా పారితోషికాన్ని పొందడానికి అర్హులు.

అధ్యాయం XIV

వికలాంగుల కోసం జాతీయ నిధి

86. వికలాంగుల కొరకు జాతీయ నిధి : (1) వికలాంగుల కొరకు జాతీయ నిధి అని పిలువబడే ఒక నిధిని ఏర్పాటు చేయాలి.

(ఎ) వికలాంగుల నిధి కింద లభ్యమయ్యే అన్ని మొత్తాలు నోటిఫికేషన్ సెంబరు ద్వారా ఏర్పాటు చేయబడ్డాయి. 1983 ఆగస్టు 11 నాటి జీవో 573 (ఇ), వికలాంగుల సాధికారత ట్రస్ట్ ఫండ్, చారిటబుల్ ఎండోమెంట్ చట్టం, 1890 (6 ఆఫ్ 1890) కింద 2006 నవంబర్ 21 నాటి నోటిఫికేషన్ నంబర్ 30-03/2004-డిడిఐఐ ద్వారా ఏర్పాటు చేయబడ్డాయి.

(బి) 2000 సివిల్ అప్పీల్ నంబర్లు 4655 మరియు 5218 లో గౌరవనీయ సుప్రీంకోర్టు 2004 ఏప్రిల్ 16 నాటి తీర్పుకు అనుగుణంగా బ్యాంకులు, కార్పొరేషన్లు, ఆర్థిక సంస్థలు చెల్లించాల్సిన మొత్తం;

(సి) గ్రాంటు, బహుమతులు, విరాళాలు, ఉపకారాలు, అభ్యర్థనలు లేదా బదిలీల ద్వారా పొందిన మొత్తం;

(డి) గ్రాంట్ ఇన్ ఎయిడ్ తో సహా కేంద్ర ప్రభుత్వం నుండి అందుకున్న మొత్తం మొత్తాలు;

(ఇ) కేంద్ర ప్రభుత్వం నిర్ణయించే ఇతర వనరుల నుంచి వచ్చే మొత్తం.

(2) వికలాంగుల నిధిని నిర్దేశించిన విధంగా ఉపయోగించాలి మరియు నిర్వహించాలి.

87. ఖాతాలు మరియు ఆడిట్ : (1) కేంద్ర ప్రభుత్వం సరైన ఖాతాలు మరియు ఇతర సంబంధిత రికార్డులను నిర్వహించాలి మరియు కంప్ట్రోలర్ అండ్ ఆడిటర్ జనరల్ ఆఫ్ ఇండియాతో సంప్రదించి సూచించిన విధంగా ఆదాయ మరియు వ్యయ ఖాతాలతో సహా నిధి యొక్క వార్షిక ఖాతాల ప్రకటనను తయారు చేయాలి.

(2) ఈ నిధి యొక్క ఖాతాలను కంప్ట్రోలర్ అండ్ ఆడిటర్ జనరల్ ఆఫ్ ఇండియా నిర్దేశించిన విరామాలలో ఆడిట్ చేయాలి మరియు అటువంటి ఆడిట్ కు సంబంధించి అతను చేసిన ఏదైనా ఖర్చును ఫండ్ నుండి కంప్ట్రోలర్ అండ్ ఆడిటర్ జనరల్ ఆఫ్ ఇండియాకు చెల్లించాలి.

(3) కంప్ట్రోలర్ అండ్ ఆడిటర్ జనరల్ ఆఫ్ ఇండియా మరియు ఫండ్ యొక్క ఖాతాల ఆడిట్ కు సంబంధించి అతనిచే నియమించబడిన మరే ఇతర వ్యక్తికి ప్రభుత్వ ఖాతాల ఆడిట్ కు సంబంధించి కంప్ట్రోలర్ అండ్ ఆడిటర్ జనరల్ ఆఫ్ ఇండియాకు సాధారణంగా ఉన్న హక్కులు, అధికారాలు మరియు అధికారాలు ఉంటాయి. మరియు ప్రత్యేకించి, ఖాతా పుస్తకాలు, అనుసంధానిత వోచర్లు మరియు ఇతర డాక్యుమెంట్లు మరియు పత్రాలను ఉత్పత్తి చేయమని డిమాండ్ చేయడానికి మరియు ఫండ్ యొక్క ఏదైనా కార్యాలయాలను తనిఖీ చేయడానికి హక్కు ఉంటుంది.

(4) కంప్ట్రోలర్ అండ్ ఆడిటర్ జనరల్ ఆఫ్ ఇండియా లేదా ఆయన నియమించిన మరెవరైనా ధృవీకరించిన నిధి యొక్క ఖాతాలు, దానిపై ఆడిట్ నివేదికతో సహా, కేంద్ర ప్రభుత్వం ప్రతి పార్లమెంటు ముందు ఉంచుతుంది.

అధ్యాయం XV

వికలాంగుల కోసం రాష్ట్ర నిధి

88. వికలాంగుల కోసం రాష్ట్ర నిధి : (1) రాష్ట్ర ప్రభుత్వం నిర్దేశించిన విధంగా వికలాంగుల కోసం రాష్ట్ర నిధి అని పిలువబడే నిధిని రాష్ట్ర ప్రభుత్వం ఏర్పాటు చేయాలి.

(2) వికలాంగుల కొరకు రాష్ట్ర నిధిని రాష్ట్ర ప్రభుత్వం నిర్దేశించిన విధంగా ఉపయోగించాలి మరియు నిర్వహించాలి.

(3) ప్రతి రాష్ట్ర ప్రభుత్వం కంప్ట్రోలర్ అండ్ ఆడిటర్ జనరల్ ఆఫ్ ఇండియాతో సంప్రదించి రాష్ట్ర ప్రభుత్వం నిర్దేశించిన విధంగా ఆదాయ, వ్యయాల ఖాతాలతో సహా వికలాంగుల కోసం రాష్ట్ర నిధి యొక్క సరైన ఖాతాలు మరియు ఇతర సంబంధిత రికార్డులను నిర్వహించాలి.

(4) వికలాంగుల కొరకు రాష్ట్ర నిధి యొక్క ఖాతాలను కంప్ట్రోలర్ అండ్ ఆడిటర్ జనరల్ ఆఫ్ ఇండియా నిర్దేశించిన విరామాలలో ఆడిట్ చేయాలి మరియు అటువంటి ఆడిట్ కు సంబంధించి అతడు చేసిన ఏవైనా ఖర్చులను రాష్ట్ర నిధి నుండి కంప్ట్రోలర్ అండ్ ఆడిటర్ జనరల్ ఆఫ్ ఇండియాకు చెల్లించాలి.

(5) వికలాంగుల కోసం రాష్ట్ర నిధి ఖాతాల ఆడిట్ కు సంబంధించి కంప్ట్రోలర్ అండ్ ఆడిటర్ జనరల్ ఆఫ్ ఇండియా మరియు అతనిచే నియమించబడిన ఏ వ్యక్తికైనా ప్రభుత్వ ఖాతాల ఆడిట్ కు సంబంధించి కంప్ట్రోలర్ అండ్ ఆడిటర్ జనరల్ ఆఫ్ ఇండియాకు సాధారణంగా ఉన్న హక్కులు, అధికారాలు మరియు అధికారాలు ఉంటాయి. ముఖ్యంగా, ఖాతాల పుస్తకాలు, అనుసంధానిత వోచర్లు మరియు ఇతర డాక్యుమెంట్లు మరియు పత్రాలను సమర్పించాలని డిమాండ్ చేయడానికి మరియు స్టేట్ ఫండ్ యొక్క ఏదైనా కార్యాలయాలను తనిఖీ చేయడానికి హక్కు ఉంటుంది.

(6) భారత కంప్ట్రోలర్ అండ్ ఆడిటర్ జనరల్ లేదా ఆయన నియమించిన మరేదైనా వ్యక్తి ధృవీకరించిన వికలాంగుల రాష్ట్ర నిధి యొక్క ఖాతాలను దానిపై ఆడిట్ నివేదికతో కలిపి రాష్ట్ర

శాసనసభలోని ప్రతి సభ ముందు ఉంచాలి, అక్కడ అది రెండు సభలను కలిగి ఉంటుంది లేదా అటువంటి శాసనసభ ఆ సభకు ముందు ఒక సభను కలిగి ఉంటుంది.

అధ్యాయం XVI

నేరాలు మరియు జరిమానాలు

89. చట్టంలోని నిబంధనలను లేదా దాని కింద చేసిన నియమనిబంధనలను ఉల్లంఘించినందుకు శిక్ష: ఈ చట్టంలోని ఏవైనా నిబంధనలను లేదా దాని కింద చేసిన ఏదైనా నియమాన్ని ఉల్లంఘించిన వ్యక్తికి మొదట పది వేల రూపాయల వరకు జరిమానా విధించబడుతుంది మరియు తరువాత ఏదైనా ఉల్లంఘనకు యాభై వేల రూపాయలకు తగ్గకుండా ఐదు లక్షల రూపాయల వరకు జరిమానా విధించబడుతుంది.

90. కంపెనీలచే నేరాలు: (1) ఈ చట్టం కింద ఒక కంపెనీ ద్వారా నేరం జరిగినప్పుడు, ఆ నేరం జరిగినప్పుడు, ఆ కంపెనీ, అలాగే కంపెనీ యొక్క వ్యాపార నిర్వహణకు బాధ్యత వహించిన, బాధ్యత వహించిన మరియు బాధ్యత వహించిన ప్రతి వ్యక్తి ఆ నేరానికి పాల్పడినట్లుగా పరిగణించబడతాడు మరియు తదనుగుణంగా చర్యలు తీసుకొని శిక్షించబడతాడు:

తనకు తెలియకుండా నేరం జరిగిందని లేదా అటువంటి నేరం జరగకుండా నిరోధించడానికి తగిన జాగ్రత్తలు తీసుకున్నట్లు రుజువైతే ఈ సబ్ సెక్షన్ లో ఉన్న ఏ వ్యక్తినైనా ఈ చట్టంలో పొందుపరిచిన ఏ శిక్షకైనా బాధ్యులను చేయదు.

(2) సబ్ సెక్షన్ (1)లో ఏదైనా ఉన్నప్పటికీ, ఈ చట్టం కింద ఒక నేరం ఒక కంపెనీ ద్వారా చేయబడింది మరియు ఆ నేరం కంపెనీ యొక్క ఏదైనా డైరెక్టర్, మేనేజర్, సెక్రటరీ లేదా ఇతర అధికారి, అటువంటి డైరెక్టర్ యొక్క సమ్మతి లేదా సహకారంతో చేయబడిందని లేదా ఏదైనా నిర్లక్ష్యానికి కారణమని రుజువు చేయబడుతుంది. మేనేజర్, సెక్రటరీ లేదా ఇతర అధికారి కూడా

ఆ నేరానికి దోషులుగా పరిగణించబడతారు మరియు తదనుగుణంగా చర్యలు తీసుకోవడానికి మరియు శిక్షించబడటానికి బాధ్యత వహిస్తారు.

వివరణ : ఈ విభాగ ప్రయోజనాల కోసం:-

(ఎ) "కంపెనీ" అనగా ఏదైనా బాడీ కార్పొరేట్ మరియు ఒక సంస్థ లేదా వ్యక్తుల యొక్క ఇతర అనుబంధాన్ని కలిగి ఉంటుంది; మరియు

(బి) ఒక సంస్థకు సంబంధించి "డైరెక్టర్" అంటే ఆ సంస్థలో భాగస్వామి అని అర్థం.

91. ప్రామాణిక వికలాంగులకు ఉద్దేశించిన ఏదైనా ప్రయోజనాన్ని మోసపూరితంగా పొందినందుకు శిక్ష:- ప్రామాణిక వికలాంగుల కోసం ఉద్దేశించిన ఏదైనా ప్రయోజనాన్ని మోసపూరితంగా పొందడానికి లేదా పొందడానికి ప్రయత్నించిన వారికి రెండు సంవత్సరాల వరకు జైలు శిక్ష లేదా లక్ష రూపాయల వరకు జరిమానా లేదా రెండూ విధించబడతాయి.

92. అఘాయిత్యాలకు పాల్పడేవారికి శిక్షలు.—ఎవరైనా:-

(ఎ) వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తిని ప్రజాదృష్టిలో ఎక్కడైనా అవమానించాలనే ఉద్దేశ్యంతో ఉద్దేశపూర్వకంగా అవమానించడం లేదా బెదిరించడం;

(బి) అంగవైకల్యం ఉన్న ఏ వ్యక్తినైనా అవమానించడానికి లేదా వైకల్యం ఉన్న మహిళ గౌరవానికి భంగం కలిగించే ఉద్దేశ్యంతో అతనిపై దాడి చేయడం లేదా బలప్రయోగం చేయడం;

(సి) అంగవైకల్యం ఉన్న వ్యక్తిపై వాస్తవ బాధ్యత లేదా నియంత్రణను కలిగి ఉండటం లేదా అతనికి లేదా ఆమెకు ఆహారం లేదా ద్రవాలను స్వచ్ఛందంగా లేదా తెలియకుండా నిరాకరించడం;

(డి) అంగవైకల్యం ఉన్న పిల్లవాడు లేదా స్త్రీ యొక్క సంకల్పంపై ఆధిపత్యం చెలాయించే స్థితిలో ఉండటం మరియు ఆమెను లైంగికంగా దోపిడీ చేయడానికి ఆ స్థానాన్ని ఉపయోగించడం;

(ఇ) వైకల్యం ఉన్న వ్యక్తి యొక్క ఏదైనా అవయవం లేదా ఇంద్రియ లేదా ఏదైనా సహాయక పరికరాన్ని ఉపయోగించడానికి స్వచ్ఛందంగా గాయపరచడం, దెబ్బతినడం లేదా జోక్యం చేసుకోవడం;

(ఎఫ్) వైకల్యం ఉన్న మహిళపై ఏదైనా వైద్య ప్రక్రియను నిర్వహించడం, నిర్వహించడం లేదా ఆదేశించడం, ఇది వైకల్యం యొక్క తీవ్రమైన సందర్భాల్లో మరియు రిజిస్టర్డ్ మెడికల్ ప్రాక్టీషనర్ అభిప్రాయంతో మరియు వైకల్యం ఉన్న మహిళ యొక్క సంరక్షకుడి సమ్మతితో గర్భం తొలగించడానికి వైద్య ప్రక్రియ చేయబడిన సందర్భాల్లో మినహా, ఆమె స్పష్టమైన సమ్మతి లేకుండా గర్భం తొలగించడానికి దారితీసే లేదా దారితీసే అవకాశం ఉంది.

ఆరు నెలలకు తగ్గకుండా, ఐదేళ్ల వరకు పొడిగించే శిక్ష, జరిమానా విధించవచ్చు.

93. సమాచారం అందించడంలో విఫలమైనందుకు శిక్ష: ఎవరైనా ఏదైనా పుస్తకం, ఖాతా లేదా ఇతర పత్రాలను సమర్పించడంలో లేదా ఈ చట్టం లేదా ఏదైనా ఉత్తర్వు లేదా దాని కింద చేసిన లేదా ఇచ్చిన ఆదేశాల ప్రకారం ఏదైనా ప్రకటన, సమాచారం లేదా వివరాలను సమర్పించడంలో విఫలమైన, ఈ చట్టం లేదా ఏదైనా ఉత్తర్వు యొక్క నిబంధనలకు అనుగుణంగా ఉంచిన ఏదైనా ప్రశ్నను సమర్పించడానికి లేదా అందించడానికి లేదా సమాధానం ఇవ్వడానికి బాధ్యత వహిస్తారు. లేదా ప్రతి నేరానికి సంబంధించి పాతిక వేల రూపాయల వరకు జరిమానా విధించబడుతుంది, మరియు నిరంతరం విఫలమైనా లేదా తిరస్కరించినా, జరిమానా విధించే అసలు ఉత్తర్వు తేదీ తర్వాత కూడా ప్రతి రోజు వెయ్యి రూపాయల వరకు జరిమానా విధించవచ్చు.

94. తగిన ప్రభుత్వ ముందస్తు అనుమతి: ఈ అధ్యాయం కింద సంబంధిత ప్రభుత్వ ఉద్యోగి చేసిన నేరాన్ని సంబంధిత ప్రభుత్వం యొక్క ముందస్తు అనుమతితో లేదా దీనికి సంబంధించి దానిచే

అధికారం పొందిన అధికారి ద్వారా ఫిర్యాదు చేయబడితే తప్ప ఏ కోర్టు కూడా పరిగణనలోకి తీసుకోదు.

95. ప్రత్యామ్నాయ శిక్షలు : ఒక చర్య లేదా తప్పిదం ఈ చట్టం కింద మరియు మరేదైనా కేంద్ర లేదా రాష్ట్ర చట్టం కింద శిక్షార్హమైన నేరంగా పరిగణిస్తే, ప్రస్తుతానికి అమలులో ఉన్న మరే ఇతర చట్టంలోనైనా, అటువంటి నేరానికి పాల్పడిన నేరస్థుడు ఆ చట్టం కింద మాత్రమే శిక్షకు బాధ్యత వహిస్తాడు.

అధ్యాయం XVII

ఇతరములు

96. ఇతర చట్టాల అమలును నిషేధించకూడదు: ఈ చట్టంలోని నిబంధనలు ప్రస్తుతానికి అమలులో ఉన్న మరే ఇతర చట్టంలోని నిబంధనలకు అదనంగా ఉండాలి, ఉల్లంఘించకూడదు.

97. సద్విశ్వాసంతో తీసుకున్న చర్యలకు రక్షణ: ఈ చట్టం లేదా దాని కింద చేసిన నియమాల ప్రకారం మంచి విశ్వాసంతో చేసిన లేదా చేయదలచిన దేనికైనా సంబంధిత ప్రభుత్వం లేదా సంబంధిత ప్రభుత్వ అధికారి లేదా చీఫ్ కమిషనర్ లేదా రాష్ట్ర కమీషనర్ యొక్క ఏదైనా అధికారి లేదా ఉద్యోగిపై ఎటువంటి దావా, ప్రాసిక్యూషన్ లేదా ఇతర చట్టపరమైన చర్యలు ఉండకూడదు.

98. ఇబ్బందులను తొలగించే అధికారం: (1) ఈ చట్టంలోని నిబంధనలను అమలు చేయడంలో ఏవైనా ఇబ్బందులు తలెత్తితే, కేంద్ర ప్రభుత్వం, అధికారిక గెజిట్ లో ప్రచురితమైన ఉత్తర్వుల ద్వారా, ఈ చట్టంలోని నిబంధనలకు విరుద్ధంగా, కష్టాన్ని తొలగించడానికి అవసరమైన లేదా సముచితమైనదిగా అనిపించే అటువంటి నిబంధనలను జారీ చేయవచ్చు లేదా అటువంటి ఆదేశాలను ఇవ్వవచ్చు:

ఈ చట్టం అమల్లోకి వచ్చిన నాటి నుంచి రెండేళ్ల కాలపరిమితి ముగిసిన తర్వాత ఈ సెక్షన్ కింద ఎలాంటి ఉత్తర్వులు ఇవ్వరాదని స్పష్టం చేసింది.

(2) ఈ సెక్షన్ కింద చేసిన ప్రతి ఉత్తర్వును సాధ్యమైనంత త్వరగా, చేసిన తర్వాత, పార్లమెంటులోని ప్రతి సభ ముందు ఉంచాలి.

99. షెడ్యూలును సవరించే అధికారం : (1) సంబంధిత ప్రభుత్వం లేదా ఇతరత్రా చేసిన సిఫార్సుల ఆధారంగా, కేంద్ర ప్రభుత్వం అది అవసరమని లేదా సముచితమని భావిస్తే, నోటిఫికేషన్ ద్వారా, షెడ్యూలును సవరించవచ్చు మరియు అటువంటి నోటిఫికేషన్ జారీ చేయబడినట్లయితే, షెడ్యూల్ను తదనుగుణంగా సవరించినట్లుగా పరిగణించబడుతుంది.

(2) అటువంటి ప్రతి నోటిఫికేషన్ జారీ అయిన వెంటనే, పార్లమెంటులోని ప్రతి సభ ముందు ఉంచాలి.

100. నిబంధనలను రూపొందించే అధికారం కేంద్ర ప్రభుత్వానికి ఉంటుంది: (1) మునుపటి ప్రచురణ షరతుకు లోబడి, నోటిఫికేషన్ ద్వారా, ఈ చట్టంలోని నిబంధనలను అమలు చేయడానికి కేంద్ర ప్రభుత్వం నిబంధనలను రూపొందించవచ్చు.

(2) ప్రత్యేకించి, పైన పేర్కొన్న అధికారం యొక్క సాధారణతకు పక్షపాతం లేకుండా, అటువంటి నియమాలు ఈ క్రింది అన్ని లేదా ఏదైనా విషయాలను అందించవచ్చు, అవి:-

(ఎ) సెక్షన్ 6లోని సబ్ సెక్షన్ (2) కింద వైకల్యంపై పరిశోధన కమిటీని ఏర్పాటు చేసే విధానం;

(బి) సెక్షన్ 21లోని సబ్ సెక్షన్ (1) కింద సమాన అవకాశాల విధానాన్ని నోటిపై చేసే విధానం;

(సి) సెక్షన్ 22లోని సబ్ సెక్షన్ (1) కింద ప్రతి సంస్థ ద్వారా రికార్డుల నిర్వహణ యొక్క రూపం మరియు విధానం;

(ఇ) సెక్షన్ 51లోని సబ్ సెక్షన్ (4) కింద రిజిస్ట్రేషన్ సర్టిఫికేట్ యొక్క చెల్లుబాటు, రిజిస్ట్రేషన్ సర్టిఫికేట్ యొక్క ఫారం మరియు షరతులు;

(ఎఫ్) సెక్షన్ 51లోని సబ్ సెక్షన్ (7) కింద రిజిస్ట్రేషన్ సర్టిఫికేట్ కోసం దరఖాస్తును పరిష్కరించే కాలపరిమితి;

(జి) సెక్షన్ 53లోని సబ్ సెక్షన్ (1) కింద అప్పీలు చేయాల్సిన కాలపరిమితి;

(హెచ్) సబ్ సెక్షన్ (1) కింద సర్టిఫికేషన్ అథారిటీ ఉత్తర్వులకు వ్యతిరేకంగా అప్పీల్ చేసే సమయం మరియు విధానం మరియు సెక్షన్ 59 యొక్క సబ్ సెక్షన్ (2) కింద అటువంటి అప్పీల్ పరిష్కరించే విధానం;

(ఐ) సెక్షన్ 67లోని సబ్ సెక్షన్ (6) కింద రాష్ట్ర సలహా మండలి నామినేటెడ్ సభ్యులకు చెల్లించాల్సిన అలవెన్సులు;

(జె) సెక్షన్ 70 కింద రాష్ట్ర సలహా మండలి సమావేశాల్లో వ్యాపార లావాదేవీలకు సంబంధించిన విధివిధానాలు;

(కె) సెక్షన్ 72 ప్రకారం జిల్లా స్థాయి కమిటీ కూర్పు మరియు విధులు;

(ఎల్)సెక్షన్ 79లోని సబ్ సెక్షన్ (3) కింద రాష్ట్ర కమిషనర్ జీతభత్యాలు, ఇతర సేవా షరతులు;

(ఎమ్)సెక్షన్ 79లోని సబ్ సెక్షన్ (3) కింద రాష్ట్ర కమిషనర్ అధికారులు, సిబ్బంది జీతభత్యాలు, సర్వీసుల షరతులు;

(ఎన్) సెక్షన్ 79లోని సబ్ సెక్షన్ (7) కింద సలహా కమిటీలో నిపుణుల కూర్పు మరియు నియామక విధానం;

(ఒ) సెక్షన్ 83లోని సబ్ సెక్షన్ (3) కింద రాష్ట్ర కమీషనర్ తయారు చేసి సమర్పించాల్సిన వార్షిక మరియు ప్రత్యేక నివేదికల ఫారం, విధానం మరియు కంటెంట్;

(పి) సెక్షన్ 85లోని సబ్ సెక్షన్ (2) కింద స్పెషల్ పబ్లిక్ ప్రాసిక్యూటర్ కు చెల్లించాల్సిన ఫీజు లేదా పారితోషికం;

(క్యు) సబ్ సెక్షన్ (1) కింద వికలాంగుల కోసం రాష్ట్ర నిధిని ఏర్పాటు చేసే విధానం, సెక్షన్ 88లోని సబ్ సెక్షన్ (2) కింద రాష్ట్ర నిధి వినియోగం మరియు నిర్వహణ విధానం;

(ఆర్) సెక్షన్ 88లోని సబ్ సెక్షన్ (3) కింద వికలాంగుల కోసం రాష్ట్ర నిధి ఖాతాల తయారీకి ఫారం.

(3) ఈ చట్టం కింద రాష్ట్ర ప్రభుత్వం చేసే ప్రతి నియమాన్ని, అది చేసిన వెంటనే, రెండు సభలను కలిగి ఉన్న రాష్ట్ర శాసనసభలోని ప్రతి సభ ముందు, లేదా అటువంటి రాష్ట్ర శాసనసభలో ఒక సభ ఉన్న చోట, ఆ సభకు ముందు ఉంచాలి.

102. రద్దు మరియు పొదుపు: (1) వికలాంగుల (సమాన అవకాశాల రక్షణ మరియు పూర్తి భాగస్వామ్యం) చట్టం, 1995 (1996 యొక్క 1) ఈ విధంగా రద్దు చేయబడింది.

(2) ఈ చట్టాన్ని రద్దు చేసినప్పటికీ, ఆ చట్టం కింద ఏదైనా చేసిన లేదా తీసుకున్న ఏదైనా చర్య, ఈ చట్టం యొక్క సంబంధిత నిబంధనల ప్రకారం చేయబడిందని లేదా తీసుకున్నట్లుగా పరిగణించబడుతుంది.

షెడ్యూల్

[సెక్షన్ 2లోని క్లాజ్ (జెడ్ సి) చూడండి]

నిర్దిష్ట వైకల్యం

1. శారీరక వైకల్యం:-

A. లోకోమోటర్ వైకల్యం (కండరాల లేదా నాడీ వ్యవస్థ లేదా రెండింటి యొక్క బాధ ఫలితంగా స్వీయ మరియు వస్తువుల కదలికకు సంబంధించిన విలక్షణమైన కార్యకలాపాలను అమలు చేయలేకపోవడం), వీటిలో:

(ఎ) "**కుష్టువ్యాధి నయమైన వ్యక్తి**" అంటే కుష్టువ్యాధి నయమై బాధపడుతున్న వ్యక్తి అని అర్థం.

(i) చేతులు లేదా కాళ్ళలో స్పర్శ కోల్పోవడం, అలాగే కన్ను మరియు కంటి మూతలో స్పర్శ కోల్పోవడం మరియు పరేసిస్, కానీ స్పష్టమైన వైకల్యం లేకుండా;

(ii) వైకల్యం మరియు పరేసిస్ కనిపిస్తాయి, కానీ సాధారణ ఆర్థిక కార్యకలాపాలలో పాల్గొనడానికి వీలుగా వారి చేతులు మరియు కాళ్ళలో తగినంత చలనశీలతను కలిగి ఉంటాయి;

(iii) విపరీతమైన శారీరక వైకల్యం మరియు వృద్ధాప్యం అతడు/ఆమె ఎటువంటి లాభదాయకమైన వృత్తిని చేపట్టకుండా నిరోధిస్తుంది, మరియు "కుష్టువ్యాధి నయం చేయబడింది" అనే పదాన్ని తదనుగుణంగా అర్థం చేసుకోవాలి;

(బి) "**సెరిబ్రల్ పాల్సీ**" అంటే శరీర కదలికలు మరియు కండరాల సమన్వయాన్ని ప్రభావితం చేసే ప్రగతిశీల నాడీ పరిస్థితి సమూహం, ఇది మెదడు యొక్క ఒకటి లేదా అంతకంటే ఎక్కువ నిర్దిష్ట ప్రాంతాలకు నష్టం కలిగించడం వల్ల సంభవిస్తుంది, ఇది సాధారణంగా పుట్టుకకు ముందు, సమయంలో లేదా కొంతకాలం తరువాత సంభవిస్తుంది;

(సి) "**మరుగుజ్జు**" అంటే 4 అడుగుల 10 అంగుళాలు (147 సెంటీమీటర్లు) లేదా అంతకంటే తక్కువ వయోజన ఎత్తుకు దారితీసే వైద్య లేదా జన్యు పరిస్థితి;

(డి) "**కండరాల డిస్ట్రోఫీ**" అంటే వంశపారంపర్య జన్యు కండరాల వ్యాధి సమూహం, ఇది మానవ శరీరాన్ని కదిలించే కండరాలను బలహీనపరుస్తుంది మరియు బహుళ డిస్ట్రోఫీ ఉన్న వ్యక్తులు వారి జన్యువులలో తప్పుడు మరియు తప్పిపోయిన సమాచారాన్ని కలిగి ఉంటారు, ఇది ఆరోగ్యకరమైన కండరాలకు అవసరమైన ప్రోటీన్లను తయారు చేయకుండా నిరోధిస్తుంది. ఇది ప్రగతిశీల అస్థిపంజర కండరాల బలహీనత, కండరాల ప్రోటీన్లలో లోపాలు మరియు కండరాల కణాలు మరియు కణజాలం యొక్క మరణం ద్వారా వర్గీకరించబడుతుంది;

(ఇ) "**యాసిడ్ దాడి బాధితులు**" అంటే యాసిడ్ లేదా ఇలాంటి తుప్పుపట్టే పదార్థాన్ని విసరడం ద్వారా హింసాత్మక దాడుల కారణంగా వికృతమైన వ్యక్తి అని అర్థం.

బి. దృష్టి లోపం

(ఎ) "**అంధత్వం**" అంటే ఒక వ్యక్తికి ఈ క్రింది పరిస్థితులలో ఏవైనా ఉన్న పరిస్థితి, ఉత్తమ దిద్దుబాటు తరువాత-

(i) పూర్తిగా దృష్టి లేకపోవడం; లేదా

(ii) ఉత్తమ దిద్దుబాటుతో మంచి కంటిలో 3/60 కంటే తక్కువ లేదా 10/200 (స్నెల్లెన్) కంటే తక్కువ దృష్టి సామర్థ్యం; లేదా

(iii) 10 డిగ్రీల కంటే తక్కువ కోణాన్ని కలిగి ఉన్న దృష్టి క్షేత్రం యొక్క పరిమితి.

(బి) "**తక్కువ-దృష్టి**" అంటే ఒక వ్యక్తికి ఈ క్రింది లక్షణాలు ఏవైనా ఉన్న పరిస్థితి, అవి:-

(i) 6/18 లేదా 20/60 కంటే తక్కువ లేదా 3/60 వరకు లేదా 10/200 (స్నెల్లెన్) వరకు మెరుగైన కంటిలో ఉత్తమ దిద్దుబాట్లతో దృష్టి చురుకుదనం; లేదా

(ii) 40 డిగ్రీల కంటే తక్కువ కోణాన్ని 10 డిగ్రీల వరకు తగ్గించే దృష్టి క్షేత్రం యొక్క పరిమితి.

సి. వినికిడి లోపం

(ఎ) "**చెవిటి**" అంటే రెండు చెవులలో స్పీచ్ ఫ్రీక్వెన్సీలలో 70 డిబి వినికిడి లోపం ఉన్న వ్యక్తులు;

(బి) "వినికిడి కష్టం" అంటే రెండు చెవులలో ప్రసంగ ఫ్రీక్వెన్సీలలో 60 డిబి నుండి 70 డిబి వినికిడి లోపం ఉన్న వ్యక్తి;

డి. "**స్పీచ్ అండ్ లాంగ్వేజ్ డిజేబిలిటీ**" అంటే సేంద్రీయ లేదా న్యూరోలాజికల్ కారణాల వల్ల ప్రసంగం మరియు భాష యొక్క ఒకటి లేదా అంతకంటే ఎక్కువ భాగాలను ప్రభావితం చేసే లారింగెక్టమీ లేదా అఫాసియా వంటి పరిస్థితుల వల్ల తలెత్తే శాశ్వత వైకల్యం.

2. మేధో వైకల్యం, మేధోపరమైన పనితీరు (అభ్యాసం, అభ్యాసం, సమస్యా పరిష్కారం) మరియు ప్రతిరోజు, సామాజిక మరియు ఆచరణాత్మక నైపుణ్యాల శ్రేణిని కవర్ చేసే అనుకూల ప్రవర్తన రెండింటిలోనూ గణనీయమైన పరిమితిని కలిగి ఉన్న పరిస్థితి, వీటిలో:

(ఎ) "**నిర్దిష్ట అభ్యాస వైకల్యాలు**" అనగా మాట్లాడే లేదా వ్రాయబడిన భాషను ప్రాసెస్ చేయడంలో లోటు ఉన్న పరిస్థితుల సమూహం, ఇది అర్థం చేసుకోవడం, మాట్లాడటం, చదవడం, రాయడం, స్పెల్ చేయడం లేదా గణిత గణనలు చేయడం కష్టంగా వ్యక్తమవుతుంది మరియు గ్రహణ వైకల్యాలు, డైస్లెక్సియా, డైస్గ్రాఫియా, డైస్కాల్కులియా, డైస్ప్రాక్సియా మరియు అభివృద్ధి అఫాసియా వంటి పరిస్థితులను కలిగి ఉంటుంది;

(బి) "**ఆటిజం స్పెక్ట్రమ్ డిజార్డర్**" అనేది సాధారణంగా జీవితంలో మొదటి మూడు సంవత్సరాలలో కనిపించే న్యూరో-డెవలప్మెంట్ పరిస్థితి, ఇది కమ్యూనికేట్ చేయడానికి, సంబంధాలను అర్థం చేసుకోవడానికి మరియు ఇతరులతో సంబంధం కలిగి ఉండటానికి ఒక వ్యక్తి యొక్క సామర్థ్యాన్ని గణనీయంగా ప్రభావితం చేస్తుంది మరియు తరచుగా ఉపయోగించని లేదా మూస ఆచారాలు లేదా ప్రవర్తనలతో సంబంధం కలిగి ఉంటుంది.

3. మానసిక ప్రవర్తన:-

"మానసిక అనారోగ్యం" అంటే ఆలోచన, మానసిక స్థితి, అవగాహన, దృక్పథం లేదా జ్ఞాపకశక్తి యొక్క గణనీయమైన రుగ్మత, ఇది తీర్పు, ప్రవర్తన, వాస్తవికతను గుర్తించే సామర్థ్యాన్ని లేదా జీవితం యొక్క సాధారణ డిమాండ్లను తీర్చే సామర్థ్యాన్ని తీవ్రంగా దెబ్బతీస్తుంది, కానీ ఇది మాంద్యం కలిగి ఉండదు, ఇది ఒక వ్యక్తి యొక్క మనస్సు యొక్క అసంపూర్ణ లేదా అసంపూర్ణ వికాసాన్ని కలిగి ఉంటుంది, ముఖ్యంగా తెలివితేటల యొక్క ఉప-సాధారణతతో వర్గీకరించబడుతుంది.

4. వైకల్యం వల్ల కలిగే వైకల్యం:

(ఎ) దీర్ఘకాలిక నాడీ పరిస్థితులు, అవి:

(i) "**మల్టిపుల్ స్క్లెరోసిస్**" అంటే ఒక తాపజనక, నాడీ వ్యవస్థ వ్యాధి, దీనిలో మెదడు మరియు వెన్నుపాము యొక్క నాడీ కణాల ఆక్సాన్ల చుట్టూ ఉన్న మైలిన్ పొరలు దెబ్బతింటాయి, ఇది డీమిలినేషన్కు దారితీస్తుంది మరియు మెదడు మరియు వెన్నుపాములోని నాడీ కణాల సామర్థ్యాన్ని ప్రభావితం చేస్తుంది;

(ii) "**పార్కిన్సన్స్ వ్యాధి**" అంటే వణుకు, కండరాల దృఢత్వం మరియు నెమ్మదిగా, అసాధారణ కదలికతో గుర్తించబడిన నాడీ వ్యవస్థ యొక్క ప్రగతిశీల వ్యాధి, ఇది ప్రధానంగా మెదడు యొక్క బేసల్ గాంగ్లియా క్షీణత మరియు న్యూరోట్రాన్స్మిటర్ డోపామైన్ లోపంతో సంబంధం ఉన్న మధ్య వయస్కులు మరియు వృద్ధులను ప్రభావితం చేస్తుంది.

బి) బ్లడ్ డిజార్డర్

(i) "**హిమోఫీలియా**" అంటే ఒక వారసత్వ వ్యాధి, ఇది సాధారణంగా పురుషులను మాత్రమే ప్రభావితం చేస్తుంది, కానీ మహిళల ద్వారా వారి మగ పిల్లలకు సంక్రమిస్తుంది, ఇది రక్తం యొక్క సాధారణ గడ్డకట్టే సామర్థ్యాన్ని కోల్పోవడం లేదా బలహీనత ద్వారా వర్గీకరించబడుతుంది, తద్వారా మైనర్ ప్రాణాంతక రక్తస్రావానికి దారితీయవచ్చు;

(ii) "**తలసేమియా**" అంటే హిమోగ్లోబిన్ తగ్గిన లేదా లేకపోవడం ద్వారా వర్గీకరించబడిన వారసత్వ రుగ్మతల సమూహం.

(iii) "**కొడవలి కణ వ్యాధి**" అంటే దీర్ఘకాలిక రక్తహీనత, బాధాకరమైన సంఘటనలు మరియు అనుబంధ కణజాలం మరియు అవయవ నష్టం వల్ల కలిగే వివిధ సమస్యలతో కూడిన హిమోలిటిక్ రుగ్మత; "హిమోలిటిక్" అనేది ఎర్ర రక్త కణాల కణ పొరను నాశనం చేయడాన్ని సూచిస్తుంది, ఫలితంగా హిమోగ్లోబిన్ విడుదల అవుతుంది.

5). చెవిటి అంధత్వంతో సహా బహుళ వైకల్యాలు (పైన పేర్కొన్న ఒకటి కంటే ఎక్కువ వైకల్యాలు) అంటే ఒక వ్యక్తికి వినికిడి మరియు దృష్టి లోపాల కలయికతో తీవ్రమైన కమ్యూనికేషన్, అభివృద్ధి మరియు విద్యా సమస్యలు ఏర్పడే పరిస్థితి.

(6). కేంద్ర ప్రభుత్వం నోటిఫై చేసే ఇతర కేటగిరీ ఏదైనా.